

**AZƏRBAYCAN
DİLİNİN
OMONİMLƏR
LÜĞƏTİ**

A-Z

LÜĞƏT VƏ ENSİKLOPEDIYALAR

246228

A-Z

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

ŞƏRQ-QƏRB

BAKİ 2007

Bu kitab "H. Həsənov. Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin omonimlər lüğəti"
(Bakı, Maarif, 1981) nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Omonimlər haqqında məqalələrin
müəllifi və lüğətin tərtibçisi:

Həsərət Həsənov

ISBN 978-9952-34-102-7

494.36131-dc22

Azərbaycan dili – Omonimlər – Lüğətlər

Azərbaycan dilinin omonimlər lüğəti.

Bakı, "Şərq-Qərb", 2007, 168 səh.

Dilimizin lüğət tərkibində yazılışı eyni, mənaca müxtəlif olan sözlər – omonimlər mühüm yer tutur. Omonimlər bir-biri ilə əlaqəsi olmayan və ya mənə əlaqələrini itirmiş məfhumları ifadə edir.

Lüğətdə dilimizdə işlənən omonim sözlərin əlifba sırası ilə mənalari izah olunur və Azərbaycan yazıçılarının əsərlərindən götürülən nümunələr əsasında mənası şərh edilir.

© "Şərq-Qərb", 2007

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ OMONİMİYA

Dilçilikdə ən müəkkəb problemlərdən biri də omonimiya hadisəsidir. Dildə omonimlərin mövcudluğu yeni hadisə deyildir. O, tarixi kateqoriyadır. Dilin eyni formalı bütün vahidləri (morfem, söz, söz birləşmələri və cümlələr) arasında omonimik münasibət vardır. Omonimiya dilin və nitqin qanunauyğun təbii leksik-semantik və leksik-qrammatik amilləridir. Omonimiya dilin leksik və qrammatik elementlərini birləşdirərək, öz fonetik strukturuna görə dilin müəyyən inkişaf dövründə uyğunlaşan morfem, söz, söz birləşmələri və cümlələri araşdırır.

Dilçilikdə omonimiya probleminin öyrənilməsinin həm nəzəri, həm də praktik əhəmiyyəti vardır. Çünki semasiologiyanın bir sıra məsələləri, xüsusən söz problemi, onun mənası omonimlərlə çox bağlıdır.

OMONİM SÖZLƏR

Omonimlər linqvistik hadisə olub, dilin leksik və qrammatik xüsusiyyətlərini birləşdirən, öz səs tərkibinə görə dilin inkişafı, dövrlərində müəyyən oxşarlığı olan, mənaca müxtəlif sözlərdir. Bunlar bir dilə yox, bütün dillərə xas olan bir hadisədir. Hər dildə işlənən omonimlərin öz xüsusiyyəti var, onu mexaniki olaraq başqa bir dilə köçürmək olmaz. Bu həm müxtəlif, həm də eyni sistemli dillərə aiddir. Türk dillərinin hamısında omonim var; lakin onlar tam eynilik təşkil etmir. Türk dillərinin nəşr olunmuş lüğətlərini bir-biri ilə müqayisə etsək, omonimlərdə olan fərqi aydın görmək olar. Məsələn, Azərbaycan dilindəki *ağ – ağ; ay – ay; arı – arı; at – at; aşıq – aşıq; bağ – bağ; bal – bal; bez – bez; bel – bel; biz – biz; boz – boz; qaz – qaz; qara – qara; qəza – qəza; qərar – qərar; qurd – qurd; dağ – dağ; dar – dar; divan – divan; dolu – dolu; don – don; dövlət – dövlət; düz – düz; əsər – əsər; göy – göy; mat – mat; sağ – sağ; sap – sap; sarı – sarı; saç – saç; səfər – səfər; sirkə – sirkə;*

top – top; çalğı – çalğı; çap – çap; çiçək – çiçək və s. omonim cərgələrin bir qismi türk, türkmən, tatar, özbək dillərində omonim cərgə, bir qismi isə çoxmənalı kimi verilir. Türk dilində *ağ, at, aşıq, boz, qərar, divan, göy, sap, sarı, səfər, çalğı, çin*; türkmən dilində *bez, bel, boz, qara, asar, göy, mat, saç, çiçək*; tatar dilində *ağ, aşıq, bağ, bez, bel, boz, qara, dağ, dar, dolu, sağ, sap, saç*; özbək dilində *göy, ay, mat, al, arı, bal, biz, qara, qərar, dal, çalğı* çoxmənalı və ya birmənalı kimi izah olunur.

Türk, türkmən, tatar və özbək dilləri Azərbaycan dili ilə bir sistmə aiddir. Bəs onların omonim cərgələrindəki fərqli cəhətlər nə ilə əlaqədardır? Bu, həmin dillərin tarixən qədimliyi, inkişafı, başqa dillərlə əlaqəsi, alınma sözlərin o dillərin öz sözləri ilə formaca eyniləşmə dərəcəsi, sözlərin fonetik və qrafik xüsusiyyətləri, lüğət tərtibçilərinin formaca eyni, mənacə müxtəlif olan vahidləri necə izah etməsi, çoxmənalı sözlərlə omonimlər arasında fərqləndirmə imkanını ilə bağlıdır.

Yuxarıda qeyd olunan Azərbaycan dilindəki omonim cərgələrin bir qisminin üzləri, mənalı, forması türk, türkmən, tatar və özbək dillərindəki omonim cərgələrə uyğun gəlsə də, digər qismi kəmiyyətə, mənasına və yazılışına görə fərqlənir.

OMONİMLƏRİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

Omonimlərin müəyyənəşdirilməsinin həm praktik, həm də nəzəri əhəmiyyəti var. Nəzəri cəhətdən sözün bir sıra xüsusiyyəti, məna həddü müəyyən edilir. Praktik cəhətdən isə lüğətlərin tərtibinə kömək edir.

Dərsliklərdə, adətən, omonimlər səslənmələrinə görə deyil, mənacə müxtəlif sözlər kimi müəyyənəşdirilir.

Omonimləri yalnız eyni mənşəli, formaca eyni, mənacə müxtəlif sözlər kimi təyin etmək olmaz, çünki omofon, omofon, omograf, paronim sözlər də bu xüsusiyyətlərə malikdir. Onları "bir ifadə edən bir neçə müxtəlif ifadə olunanı var" kimi də müəyyən etmək doğru deyil. Onda çoxmənalı sözlərin bütün mənalı omonim ola bilər. Bu təriflərdə omonimlərin tarixi xarakterli olmasına, onların müxtəlif tiplərinin mövcudluğuna işarə edilmir. Burada

omonimlərin özünəməxsus xüsusiyyətləri yaddan çıxarılır. Formal cəhətlərə əsaslanaraq qrammatik və leksik sistemlər birləşdirilir.

Omonimlərə ancaq bir cütlük kimi baxmaq olmaz. Bu cür münasibət omonimlərin dəyişməz, sabit olduğunu qəbul etməkdən irəli gəlir. Halbuki başqa dil hadisələri kimi omonimlər də dəyişir. Dəyişmə tədricən olur, müəyyən şərait və səbəblərlə bağlıdır. Omonimlərin kəmiyyəti bir tərəfdən fəal və qarşısızalmaz şəkildə canlı affiksial elementlərlə isim, fəal və bəzən də fəalərdən törəyərək artır. Digər tərəfdən isə həmin dövrdə omonimlər fasiləsiz olaraq yox olub gedir. Bu, müxtəlif semantik və sintaktik səbəblərlə əlaqədardır. Dildə omonim cərgə adı altında ən azı iki sözü – üzvü başa düşməliyə; məsələn, **küp** (su qabı) – **küp** (sap keçirilən yer); **kürəkli** (kürəyi enli) – **kürəkli** (olında kürək olan); **kütlə** (əhali) – **kütlə** (metal yığını); **görmək** (rastlaşmaq) – **görmək** (icra etmək); **görüş** (danışmaq üçün ayrılan vaxt) – **görüş** (fikir) və s.

Dilimizdə üç və üçdən artıq üzvlü omonim cərgələr də vardır. Belə omonim cərgələrə dilimizin müxtəlif inkişaf mərhələlərinə və hal-hazırkı müxtəlif funksional üslublarına aid faktları tutuşdurduğumuz zaman rast gəlmək olur. Bir neçə üzvlü ismi omonim cərgələr dialekt və alınma sözlər hesabına, fəallərdə isə çoxmənalı sözün mənacə ayrılma və işlənilmə dərəcəsinə görə yaranır; məsələn, **kor** (görməyən) – **kor** (xəstəlik, məh.) – **kor** (küt, dan.); **küt** (kəsəri olmayan alət) – **küt** (bacarıqsız); **külçə** (filiz qırıntısı) – **külçə** (çörək) – **külçə** (deşik); **kökləmək** (alətə sazlamaq) – **kökləmək** (sırımaq) – **kökləmək** (dəbərtmək); **göyərək** (cücərmək) – **göyərək** (üşümək) – **göyərək** (özündən çıxmaq); **kök** (ağacın rıqəsi) – **kök** (bot. yerkökü) – **kök** (gram. sözün mənalı hissəsi) – **kök** (nəsil) – **kök** (vəziyyət) – **kök** (yağlı) – **kök** (kefi yüksək olan); **kürə** (fars. ocaq) – **kürə** (ər. girdə) – **kürə** (dünya) – **kürə** (qulağı uzun olan) və s.

Omonimlər bir sözü deyil, eyni səslənən müxtəlif sözləri əhatə edir. Onlar bir-birindən yalnız leksik mənalılarına görə deyil, sosioloji, areal, üslubi və ya xronoloji cəhətdən də fərqlənir. Bu və ya digər dildə omonim sözlərin çoxluğu əsasən birköklü, birhəcalı sözlərin kəmiyyəti ilə bağlıdır. Hansı dildə birköklü, birhəcalı sözlər çoxdursa, o dildə omonim sözlərin kəmiyyəti artıq olacaqdır. İngilis dilində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də omonim sözlər çoxdur. Çünki bu dillərdə sözlərin əsas hissəsi birhəcalı və ikihəcalıdır.

Omonimləri formaca eyni, mənaca müxtəlif sözlərdən fərqləndirmək, onları ayrıca bir leksik vahid kimi müəyyən etmək üçün aşağıdakı cəhətləri nəzərə almaq lazımdır:

1. *Mənaca müxtəliflik*. Omonim cərgənin üzvləri bir-birindən mənalarına görə fərqlənir. Onların ifadə etdikləri əşya və ya hadisələr arasında yaxınlıq olur.

2. *Formaca eynilik*. Omonim cərgənin üzvləri öz səs komplekslərinə görə bir-birinin tam eyni olmalıdır.

3. *Tələffüzçə eynilik*. Omonim cərgənin üzvləri tələffüzçə bir-birindən fərqlənməməlidir.

4. *Qrafik cəhətdən eynilik*. Omonim cərgənin üzvləri qrafik cəhətdən – yazılışca eyni olmalıdır.

5. *Eyni və müxtəlif nitq hissələrinə aidlik*. Omonimlərin bir qismi (leksik omonimlər) bir nitq hissəsinə, bir qismi isə müxtəlif nitq

hissələrinə (leksik-grammatik omonimlər) aid olur. Yalnız leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir. Leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir.

Yalnız leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir. Leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir.

Yalnız leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir. Leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir.

Yalnız leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir. Leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir.

Yalnız leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir. Leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir.

Yalnız leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir. Leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir.

Yalnız leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir. Leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir.

Yalnız leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir. Leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir.

Yalnız leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir. Leksik omonimlər eyni mənada işlədilir. Leksik-grammatik omonimlər isə eyni mənada işlədilmir.

Deməli, omonimlər formaca, tələffüzçə və qrafik cəhətdən eyni, mənaca bir-birindən fərqlənən, mənə ümumiliyi və aralarında assosiativ əlaqə hiss olunmayan, eyni və müxtəlif mənşəli, eyni və müxtəlif nitq hissələrinə aid sözlərdir.

Omonim cərgə əmələ gətirən **dan** (şəfəq) – **dan** (inkar etmək), **din** (məzhəb) – **din** (danışmaq) sözlərini səslənmələrinə, tərkiblərinə və yazılışlarına görə bir-birindən fərqləndirmək mümkün deyil, çünki bu cəhətdən onlar eyni sözlərdir. Lakin bu omonim cərgələrin üzvlərinin mənaları, qrammatik kateqoriyaları, funksiyaları və işlədilmə sahələri müxtəlifdir. **Dan** şəfəq və **din** məzhəb mənasında isim, **dan** inkar etmək və **din** danışmaq mənasında feldir.

Omonimlər tarixi kateqoriya olsa da, dilin indiki vəziyyəti nöqtəyi-nəzərdən sinxronik planda müəyyənləşdirilməlidir. Çünki onlar sözlərin yalnız xarici formalarının uyğunluğuna, mənə əlaqəsinin olmamasına görə yox, həm də həmin sözlərin mənasına

əsasən, onları fərqləndirir. Ona görə də omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır.

Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır.

Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır.

Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır.

Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır.

Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır.

Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır.

Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır.

Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır. Omonimlərin mənalarını fərqləndirmək lazımdır.

mənaca genişlənmiş, şaxələnməmişdir. Kök sözlərin müxtəlif nitq hissələri kimi işlədilməsi və şəkilçilər leksik-qrammatik omonimlərin yaranmasında əsas olmuşdur.

Türk dillərinin materiallarına müraciət etdikdə aydın olur ki, felle adın omonimliyi təsadüfi səs uyğunluğu və ya adların feldən

Dildə omonimləri təyin etmək üçün hələ universal meyar yoxdur. Bu, mümkün də deyildir. Çünki sözlər dəyişir, çoxmənalılıqdan omonimliyə, omonimlikdən çoxmənalılığa keçir.

Dilçilikdə omonimləri müəyyənləşdirmək, dəqiqləşdirmək üçün (universal meyar olmasa da) mənə, etimoloji, sinonimlik, sözya-

Omonimlərin əmələ gəlmə yollarını üç şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Leksik yolla əmələ gələn omonimlər.
2. Morfoloji yolla yaranan omonimlər.
3. Sintaktik yolla meydana gələn omonimlər.

LEKSİK YOLLA ƏMƏLƏ GƏLƏN OMONİMLƏR

Leksik yolla yaranan omonimlər öz sadəliyi və tarixiliyi ilə morfoloji və sintaktik yollarla əmələ gələn omonimlərdən fərqlənir. Bu omonimlərin tarixi qədimdir. Həç bir qrammatik və sözyaratma vasitə, sintaktik əlaqə olmadan da sözlər omonimləşir. Bu yol formasına görə sadə, lakin meydana gəlməsinə görə çox müəkkəbdir. Bunların hamısının tarixən nə zaman və necə əmələ gəldiyini müəyyənləşdirmək, lüğət tərkibində nə vaxt dəyişdiyini demək çətindir. İndi bu sözləri biz hazır şəkildə görürük, işlədirik.

Leksik yolla əmələ gələn omonimlərin müasir ədəbi dilimizin lüğət tərkibinin zənginləşməsində müəyyən rol vardır.

Bu yolla omonimlər aşağıdakı hallarda meydana gəlir: 1) çoxmənalılıqdan törəmə, 2) ümumi və xüsusi isimlərin bir-birinə keçməsi, 3) metafora və metonimiya, 4) toponimiya, 5) antonomaziya, 6) evfemizm, 7) təsadüfi səs uyğunluğu, 8) alınma sözlər, 9) terminlər, 10) fonetik dəyişmə, 11) nitq hissələrinin bir-birinə keçməsi: substantivləşmə, atributivləşmə, adverbiallaşma, əsas sözlərin qeyri-əsas sözlər mövqeyinə keçməsi və s.

Çoxmənalı sözlərdən törəyən omonimlər. Poliseantik sözdən birdən-birə yeni söz əmələ gəlmir. Bu tədricən baş verir. Yeni yaranan sözlər həmin sözün əsas mənasından əlavə mənalara tamamilə ayrılması nəticəsində olur.

Çoxmənalı sözün ayrılan mənası əsas – ilk məna ilə aralıq, qovuşuq əlaqəni kəsir, yeni məna əlaqəsi əsasında möhkəmlənir. Söz məna dəyişməklə bərabər, başqa leksik cərgəyə daxil olaraq

əvvəlki sintaktik əlaqəsini də itirir. Çoxmənalı sözdən əmələ gələn omonim söz öz leksik və qrammatik mənaalarına görə törədiyi sözdən fərqlənir, diferensiallaşır. Əlbəttə, bunun üçün vaxt lazımdır.

Sözün tədricən əmələ gələn yeni mənalara onun məna birliyini pozmaq üçün zəmin hazırlayır. Çoxmənalı sözlərin əsas və törəmə mənalara arasındakı assosiativ əlaqə o qədər zəifləyir ki, onu hiss etmək olmur, əlaqə pozulur, məna motivləşmə gedir. Bu, omonimlərin yaranması ilə nəticələnir. Omonim söz əsas sözlə məna əlaqəsini itirərək öz növbəsində törəmə mənalara yığılması yolu ilə məna həcmi zənginləşdirir.

Çoxmənalı sözlərdən əmələ gələn omonimlərə aşağıdakı nümunələri göstərmək olar:

Baxış I	– baxma
Baxış II	– əqido
Basma I	– rəng
Basma II	– möhür
Basma III	– suçkən kağız
Basma IV	– naxış
Basma V	– çap
Bic I	– ağacdan alınmayan ata-anadan uşaq
Bic II	– rəsmi olmayan ata-anadan uşaq
Qızıl I	– metal
Qızıl II	– qırmızı
Qol I	– bədənin bir üzvü
Qol II	– imza
Qondarmaq I	– qurmaq
Qondarmaq II	– uydurmaq
Quruluş I	– sistem
Quruluş II	– əsərin tərtibatı

Alınma sözlər hesabına yaranan omonimlər. Dilimizdə işləyən omonimlərin müəyyən hissəsi alınma sözlərin payına düşür. Müəyyən tarixi səbəb və hadisələrlə əlaqədar olaraq başqa dillərdən dilimizə keçən sözlərin bir qismi omonim sözlər kimi işlədilir. Başqa dillərdən keçən sözlər vasitəsilə əmələ gələn omonimlər müxtəlifdir.

Alınma sözlər omonim cərgəsinin üzvü kimi iki şəkildə iştirak edir:

1. Həç bir dəyişiklik edilmədən, əslində olduğu kimi omonimləşən.
2. Fonetik və ya morfoloji dəyişikliklə omonimləşən.

Alınma sözlər əsasında müəyyənləşən omonim cərgələrin üzvlərinin hamısı alınma və ya biri alınma, o birisi isə əsil söz olur. Alınma sözlərdən düzələn omonim cərgələrə *xalis*, biri alınma, digəri isə əsil söz olan omonim cərgələrə *qarışıq* demək olar.

Ərəb mənşəli omonimlər. Aşağıdakı omonim cərgələrin üzvləri ərəb mənşəlidir:

Aləm (kainat) – **aləm** (çoxlu) – **aləm** (çox maraqlı)

Bəhs (mübahisə) – **bəhs** (esərin bir hissəsi)

Fars mənşəli omonimlər. Belə omonimlərin hamısı fars mənşəli sözlərdən ibarətdir:

Bəhrə (vergi) – **bəhrə** (məhsul)

Bənd (buğum) – **bənd** (şeir bölgüsü) – **bənd** (sədd) – **bənd** (vurgun) – **bənd** (maddə)

Beynəlmiləl sözlü omonimlər:

Aksiya (fr. qiymətli kağız) – **aksiya** (fr. siyasi iş, çıxış)

Akt (lat. sənəd) – **akt** (lat. iclas)

Boks (ing. idman növü) – **boks** (ing. palata) – **boks** (ing. saçurma üsulu) və s.

Müxtəlif mənşəli qarışıq tipli omonimlər:

Bal (şirin maddə) – **bal** (fars. qanad) – **bal** (fr. rəqs gecəsi) – **bal** (fr. dərəcə)

Bar (fars. məhsul) – **bar** (fars. yük) – **bar** (yun. hava təzyiqi vahidi) – **bar** (ing. qəlyanaltı) – **bar** (fr. say; dayaz yer) – **bar** (ing. qazıma maşınının əsas kəsici hissəsi) – **bar** (kif)

Divan (rus. taxt) – **divan** (fars. zülm etmə) – **divan** (fars. külliyyat) və s.

Toponimiya yolu ilə yaranan omonimlər. Toponimləşmə yolu ilə əmələ gələn omonimlərə *toponimik omonimlər* də deyilir.

Coğrafi adlar ümumi məfhumların konkretləşdirilməsi və fərdiləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq əmələ gəlmiş və gəlməkdədir. Toponimləşmə ümumi məfhumların konkret ünvanla bağlanması prosesidir. Ümumi məfhumların konkretləşdirilməsi və fərdiləşdirilməsi nəticəsində eynicinsli əşyaların ümumi adını bildiren ümumi sözlər – adlar eyni zamanda xüsusi adları da ifadə edir. Onlar eynicinsli əşyaları bir-birindən fərqləndirərək xüsusiləşir, konkret – xüsusi ada çevrilir. Demək, bir söz həm apellyativ, həm də toponim kimi dərk edilir, işlədilir.

Ümumi söz konkret obyektə ifadə etdiyi zaman ilk mənasından assosiativ əlaqəsini zəiflədir, getdikcə ondan tamamilə ayrılaraq yeni xüsusi ada, konkret və tək bir məfhumla xidmət edən sözə çevrilir.

Toponimlər ümumi sözlərdən leksik-semantik, morfoloji və sintaktik üsullarla törəyir. Leksik-semantik üsul daha qədim və əsasdır. Çünki bu yolla yaranan toponimlər daha çoxdur.

Ümumi və toponim sözlər arasındakı qarşılıqlı əlaqə nəticəsində əmələ gələn toponimik omonimləri iki qrupa ayırmaq olar:

1. Ümumi sözlərin toponimlərə keçməsi.

2. Toponimlərin ümumi sözlərə keçməsi.

Ümumi isimlərin xüsusi isimlərə keçməsi ilə yaranan omonimlər. Maddi varlıqların, mənəvi və abstrakt anlayışların ümumi adını bildiren ümumi isimlər xüsusiləşdirir:

Durna (ümumi) – **Durna** (xüsusi); **kəklük** (ümumi) – **Kəklük** (xüsusi); **göyərçin** (ümumi) – **Göyərçin** (xüsusi).

Badam (ümumi) – **Badam** (xüsusi); **bənövşə** (ümumi) – **Bənövşə** (xüsusi); **qönçə** (ümumi) – **Qönçə** (xüsusi) və s.

Afət (ümumi) – **Afət** (xüsusi); **şəkər** (ümumi) – **Şəkər** (xüsusi); **şirin** (ümumi) – **Şirin** (xüsusi); **almaz** (ümumi) – **Almaz** (xüsusi); **qənbər** (ümumi) – **Qənbər** (xüsusi); **dəmir** (ümumi) – **Dəmir** (xüsusi); **zümrüd** (ümumi) – **Zümrüd** (xüsusi); **yaqut** (ümumi) – **Yaqut** (xüsusi) və s.

Xüsusi isimlərin ümumi isimlərə keçməsi ilə yaranan omonimlər. Bu üsulla əmələ gələn omonimləri iki qrupa bölmək olar:

1. İstehsal edən xüsusi yer adının istehsal etdiyi məhsulun adına verilməsi:

Sirab (xüsusi, yer adı) – **sirab** (ümumi, mineral su adı); **Boston** (xüsusi, yer adı) – **boston** (ümumi, parça adı); **Şeviot** (xüsusi, yer adı) – **şeviot** (ümumi, parça adı) və s.

2. İxtiraçının xüsusi adının icad etdiyi əşyaya verilməsi:

Amper (xüsusi) – **amper** (ümumi); **Kulon** (xüsusi) – **kulon** (ümumi); **Om** (xüsusi) – **om** (ümumi); **Volt** (xüsusi) – **volt** (ümumi); **Botkin** (xüsusi) – **botkin** (ümumi); **Qalife** (xüsusi) – **qalife** (ümumi); **Mauzer** (xüsusi) – **mauzer** (ümumi) və s.

Bənzətmə nəticəsində yaranan omonimlər. Tərkib və formaca bir-birinə bənzəyən əşya və ya hadisələr ayrı-ayrı deyil, bir sözlə, eyni fonetik tərkiblə ifadə olunur. Əvvəl mövcud olan əşyaya oxşar

olaraq meydana gələn əşya başqa sözlə deyil, əvvəlki əşyanın adı ilə adlandırılır. Beləliklə, bir söz iki məfhumu xidmət etməli olur. Əşya və ya hadisələrin bir-birinə bənzəməsi nəticəsində əmələ gələn omonimləri iki qrupa ayırmaq olar:

1. Əşyaların bir-birinə bənzəməsi ilə.

2. Eyni proses və hadisənin bir-birinə bənzəməsi ilə.

Əşyaların bir-birinə bənzəməsi yolu ilə yaranan omonimlər formal cəhətə asanlıq; məsələn, **qitə** (yer) – **qitə** (şeir forması); **qırma** (xırda küreciklər) – **qırma** (odun) – **qırma** (qayçı ilə vurulmuş); **qırov** (şehin donmuş zərrələri) – **qırov** (göz nöqsanı) və s.

Eyni proses və hadisələrin bir-birinə bənzəməsi nəticəsində yaranan omonimlərdə hadisələr bir-birinə ya tam, ya da qismən oxşayır; məsələn, **süzmə** (süzülmüş qatıq) – **süzmə** (plov növü); **basdırma** (gizlətmə) – **basdırma** (kabab növü); **ağacdələ** (quş adı) – **ağacdələ** (adət) və s.

Antonomaziya ilə yaranan omonimlər. Antonomaziya xüsusi adların müəyyən mənada ümumiləşdirilərək işlədilməsidir. Antonomaziya vasitəsilə omonimlər aşağıda göstərilən xüsusiyyətlərlə əlaqədar olaraq yaranır:

1. Həmin şəxsə xas olan və ya aid edilən keyfiyyətin mücərrəd mənada işlədilərək onun öz adı ilə ifadə olunması nəticəsində.

2. Əvvəl bu adı daşıyanın xüsusiyyətlərinin metaforik yolla həmin şəxsi ifadə edən xüsusi ada təbii nəticəsində.

Məsələn, **Demon**, **Morfe**, **Otello**, **Donjuan**, **Loğman**, **Məcnun**, **Koroğlu**, **Fərhad**, **Hacı Qara**, **Əzrail**, **İblis**, **Boykot** və s.

Otello (xüsusi ad) – **otello** (qısqane); **Donjuan** (xüsusi ad) – **donjuan** (şəhvətpərəst); **Loğman** (xüsusi ad) – **loğman** (bilici həkim); **Məcnun** (xüsusi ad) – **məcnun** (aşiq); **Koroğlu** (xüsusi ad) – **Koroğlu** (igid); **Fərhad** (xüsusi ad) – **Fərhad** (qəhrəman); **Hacı Qara** (xüsusi ad) – **Hacı Qara** (xəsis); **Əzrail** (xüsusi ad) – **əzrail** (collad); **İblis** (xüsusi ad) – **iblis** (hiyləgər) və s.

Evfemizm yolu ilə yaranan omonimlər. Omonimlərin yaranmasında evfemizm xarakterli sözlərin də müəyyən rolu vardır.

Evfemizm əhvali-ruhiyyəyə pis təsir edə bilən söz və ifadələrin xoşagəlməz hadisənin təsir dərəcəsini yumşaldan və zəiflədən söz və ifadələrlə əvəz olunması nəticəsində yaranır. Belə əvəzlənmələr müxtəlif şərait, münasibət, məqsəd və səbəblə bağlıdır. Söz

və ifadələr öz həqiqi deyil, məcazi, dolay mənasında işlədilməklə evfemizm xarakterli olur.

Dildə söz və ifadələr evfemistik və həqiqi mənalarda işlədilərək yeni omonim cərgələr əmələ gətirir; məsələn, **sönmək**, **piyada**, **uzunqulaq**, **boz**, **xəstə**, **yuxulamaq**, **köçmək**, **dəm**, **yalquzaq**, **ağıra-yaqlı** və s.

Sönmək (həqiqi, keçmək) – **sönmək** (evfemizm, ölmək)

Piyada (həqiqi, ayaqla getmək) – **piyada** (evfemizm, savadsız, küt)

Uzunqulaq (həqiqi, heyvan) – **uzunqulaq** (evfemizm, qanmaz, başa düşməz)

Xəstə (həqiqi, naxos) – **xəstə** (evfemizm, dəli).

Təsadüfi səs uyğunluğu yolu ilə sözlərin omonimliyi. Omonimlərin bir qismi təsadüfi səs uyğunluğu nəticəsində yaranır. Bunların mənşəyi müxtəlifdir. Dilimizdə bu yolla əmələ gələn omonimlər müxtəlif səbəblərlə bağlı olaraq formaca təsadüfən enişlənir. Omonimlər ayrı-ayrı konkret dillərin leksik sistemi ilə bağlıdır. Müxtəlif sözlər səs uyğunluğuna görə omonim əmələ gətirir. Bu prosesdə yalnız semantik deyil, fonetik, morfoloji amillər də müəyyən rol oynayır.

Səs uyğunluğuna görə müxtəlif leksik sistemli dillərin sözləri omonim cərgə düzəldir. Müxtəlif dillərdə eyni səslənən, eyni fonetik tərkibli sözlər var. Həmin sözlər bir dilin lüğət tərkibinə – milli mətninə düşməyincə, dərk edilməyincə onlar həmin dildə omonim sözlər kimi diqqəti cəlb etməyəcəkdir. Lakin hər formaca uyğun gələn müxtəlif dillərə məxsus sözləri omonim kimi qəbul etmək olmur, çünki onlar omonim kimi çıxış edə bilmir.

Demək, istər atınma sözlər, istərsə də alınma sözlər, illi ifadələr, o zaman bu və ya digər dildə omonim kimi işləyə bilər ki, onlar bir-birinə səs uyğunluğundan başqa, həm mənaca müxtəlif olsun, həm də həmin dilin lüğət tərkibində milli sözlər kimi dərk edilsin, işlədilsin. Bu omonimləri üç qrupa ayırmaq olar:

1. Öz sözlərimizin təsadüfi səs uyğunluğu.

2. Alınma sözlərin təsadüfi səs uyğunluğu.

3. Alınma sözlərlə öz sözlərimizin təsadüfi səs oxşarlığı.

Sözlərimizin qanunauyğun səs uyğunluğun nəticəsində yaranan omonimlər: **sin** (ərəb əlifbasında bir hərfin adı) – **sin** (əyləmək); **çal** (ağarmış) – **çal** (vurmaq); **soy** – (nəsil) – **soy** (qarot etmək); **ov** (şikar) **ov** (doğramaq); **yay** (fəsil adı) – **yay** (yaymaq) və s.

Alınma sözlərin təsadüfi səs uyğunluğu əsasında əmələ gələn omonimlər: **bəm** (ər. ön aşağı sim) – **bəm** (ər. üst), **bürç** (ər. qüllə) – **bürç** (ər. ulduzlar qrupu), **azad** (fars. ağac növü) – **azad** (fars. səbəst), **val** (rus. plastinka) – **val** (rus. silindr) və s.

Alınma sözlərlə əsil sözlərdən yaranan omonimlər: **al** (qırmızı) – **al** (ər. mövhüm surət); **ayə** (ər. mənalı cümlələrin hər biri) – **ayə** (sual, təəccüb mənasında); **alt** (bir şeyin aşağı hissəsi) – **alt** (it. alçaq səsi); **as** (ər. təxallı qumar kağızı) – **as** (ər. sözü keçən) – **as** (fr. mahir təyyarəçi) – **as** (asmaq) və s.

Fonetik dəyişmə yolu ilə omonimlərin yaranması. Dilimizdə mövcud olan omonimlərin bir qismi fonetik dəyişmə prosesi ilə əlaqədar olaraq yaranmışdır. Söz kökündə səs düşülmü, səs artımı və ya səslərin yer dəyişməsi hadisəsi nəticəsində dilimizdə omonim cərgələr əmələ gəlmişdir. Bu yolla müasir dilimizdə demək olar ki, omonim yaranmır.

Ayrılmada heç bir mənə verməyən hər hansı bir səs söz tərkibində mənanın dəyişməsinə səbəb olur. Sözlün formaca dəyişməsi (səsin düşülmü və ya səs artımı) nəticəsində formaca bir-birinə oxşar sözlər meydana çıxır. Bu sözlər dildə yeni məfhumu ifadə edən leksik vahid kimi dərk edilir.

Türk dillərində tarixən söz və şəkilçi üçün qapalı heca tipi xarakterik olmuşdur. Orxon-Yenisey abidələrinə əsasən demək olar ki, türk dillərinin oğuz-səlcuq budağından olan dillərdə, xüsusilə Azərbaycan dilində söz kökünün sonuncu hecası qapalı olmuşdur. Dilimizdə tarixən qapalı heca kimi işlənən söz kökləri indi açıq hecalı köklərə çevrilmişdir; məsələn, *ol<o*, *qarğay<qarğa*, *alaq<ala*, *kim<ki* və s. Sözlün son səsinin bu cür dəyişməsi, daha doğrusu, səs düşülmü nəticəsində söz qapallıqdan açıq hecalılığa keçərək omonim sözlərin əmələ gəlməsində müəyyən rol oynamışdır.

Fonetik dəyişmə yolu ilə yaranan həmin yeni söz formaları dildə fonetik tərkibcə eyni, lakin başqa mənaya malik olan sözlərlə omonimləşir. Bu yolla omonim sözlərin yaranmasında aşağıdakı qaydaları müşahidə edirik:

1. Söz kökündəki səslərdən birinin düşməsi ilə omonim sözlərin yaranması. Sözlün səs düşülmü nəticəsində dəyişməsi özünü iki şəkildə göstərir:

a) forma dəyişir, məzmun dəyişmir. Bu hadisə, əsasən, söz kökündəki “q”, “k” samitlərinin düşməsi ilə sözlün formasının dəyişdiyi, leksik-qrammatik mənanın isə sabit qaldığı zaman baş verir.

Dilimizdə işlədilən sarı sözü Orxon-Yenisey abidələrində sarıq şəklində olmuşdur. Sarıq sözü abidələrdə rəng, sifət mənalığında işlədilmişdir. Bu sözlün dəyişilmiş şəkli olan sarı sözü də dilimizin lüğət tərkibində həmin mənalarda işlədilir.

Ütü sözü ütük sözlündən “k” samitinin düşməsi ilə əmələ gəlmişdir. Daha doğrusu, ütük sözü indi ütü şəklində düşmüşdür. Ütük və ütü sözlərinin ifadə etdikləri mənalara arasında fərq yoxdur, fərq ancaq formalarındadır.

b) forma dəyişdiyi kimi, məzmun da dəyişir.

Söz kökündəki “q”, “k” samitləri düşməklə sözlün tərkibi və mənası dəyişir. Söz öz əvvəlki mənasından tamamilə uzaqlaşır, yeni mənalı söz kimi dərk edilir; məsələn, *alaq<ala*, *arıq<arı*, *acıq<acı*, *azıq<azı*, *yarıq<yarı*, *yuvaq<yuva*, *çatıq<çatı* və s.

Ala (is. dəri xəstəliyi) – **ala** (is. ziyanverici ot) – **ala** (sif. açıq-mavi rəng)

Arı (is. bal hasil edən cücü) – **arı** (sif. təmiz, pak)

Acı (sif. qəlbə toxunan) – **acı** (f. ürəyi yanmaq)

Azı (is. əsas diş) – **azı** (ədat, ön cüzi)

Yarı (is. bir şeyin hissəsi) – **yarı** (f. təmin olunmaq)

2. Söz kökünə müəyyən bir səsin artırılması ilə omonim sözlərin törəməsi:

a) “q” samitinin artırılması ilə “*bala*”dan “*balaq*”, “*qaba*”dan “*qabaq*” sözü əmələ gəlmişdir: *bala* → *balaq*, *qaba* → *qabaq*. İndi *balaq* və *qabaq* sözləri omonim sözlər kimi işlədilir.

Balaq¹ – camışın balası

Balaq² – şalvarın aşağı hissəsi

b) “u” samitinin artırılması ilə omonim sözlərin yaranması. *Ağuş*, *qucaq* mənasında işlənən *qoyun* sözlərinə “u” saitinin artırılması ilə o, “qoyun” şəklində düşmüş və dilimizdə gövşək ev heyvanını bildirən “qoyun” sözü ilə omonim yuva düzəltmişdir.

3. Söz kökündəki səslərin dəyişməsi ilə omonim sözlərin əmələ gəlməsi. Bu hadisə sözlün əvvəlində, ortasında və sonunda özünü göstərir.

Aşıq → *aşıq*, *ağu* → *ağı*, *sövda* → *sevda*, *zəman* → *zaman*,
qazi → *qazi*, *axir* → *axır*, *axur* → *axır*, *qurt* → *qurd*, *bari* → *bari*,
baru → *bari*.

4. Söz kökündə səslərin dəyişməsi, düşməsi və artırılması nəticəsində omonim sözlərin əmələ gəlməsi:

<i>Ayinə</i> → <i>ayna</i>	<i>əql</i> → <i>ağıl</i>
<i>Ayna</i> ¹ – <i>güzgü</i>	<i>Ağıl</i> ¹ – <i>zəka</i> , <i>şüur</i>
<i>Ayna</i> ² – <i>şəffaf</i>	<i>Ağıl</i> ² – <i>mal saxlanılan yer</i>

Terminoloji omonimlər. Elm və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq meydana gələn müxtəlif məfhum və anlayışları ifadə edən sözlər xüsusiləşmiş məna kəsb edərək adi sözlərdən fərqlənir. Belə sözlər termin adlanır. Termin sözdür. Lakin hər söz termin olmur. Terminlər ümumi sözlərdən təkmənalılığı, az komponentliliyi, sinonimsizliyi və üslubi cəhətdən neytral olması ilə seçilir. Terminlər də adi sözlər kimi dilin lüğət tərkibinə daxildir, onun zənginləşməsində müəyyən rol var.

Söz termin kimi işləndikdə ifadəliliyini itirir və yeni əlaqə əldə edir. Termin ümumi ədəbi dilə düşəndə yeni leksik məna kəsb edir və sözə çevrilir.

Terminologiya ilə ümumi ədəbi dil arasında həmişə kontakt və qarşılıqlı təsir olur, daim əvəz olunma gedir. Ümumi ədəbi dil sözlərindən əmələ gəlmiş terminlər özünü xüsusi omonimlər kimi göstərir. Söz terminə keçəndə öz mənbəyindən assosiativ əlaqəsini kəsir, müəyyən elm sahəsinə keçir. Sözlərin semantik cəhətdən dəyişməsi nəticəsində xüsusi terminlər fondu yaranır. Həmin söz həm termin kimi, həm də ümumi ədəbi dildə işlənərək terminoloji omonim əmələ gətirir.

Nitq hissələrinin bir-birinə keçməsi ilə omonimlərin yaranması. Dildə omonimlərin bir qismi nitq hissələrinin bir-birinə keçməsi hesabına əmələ gəlir. Bir söz eyni formada müxtəlif nitq hissəsinə aid ola bilər. Bu vəziyyət yalnız əsas nitq hissələrinə aid olan sözlərdə deyil, köməkçi nitq hissələrinə daxil olan sözlərdə də özünü göstərir. Bir söz öz formasını saxlamaqla ya iki əsas nitq hissəsi, ya da biri əsas, digəri köməkçi nitq hissəsi kimi çıxış edir.

Türk dillərində sözlərin bir nitq hissəsindən digərinə keçməsi nəticəsində leksik-qrammatik omonimlər yaranmışdır. Bu proses təsadüfi yox, qanunauyğun bir hadisədir.

İsmnin adverbiallaşması, sifətin substantivləşməsi, feli sifətlərin adyektivləşməsi, əsas sözlərin köməkçi sözlərə keçməsi nəticəsində leksik-qrammatik omonimlər yaranır. Müxtəlif kateqoriyalı sözlər formaca diferensiallaşmasa da, mənaça diferensiallaşaraq omonimləşir.

Söz bir nitq hissəsindən digərinə keçəndə öz fonetik formasını olduğu kimi saxlayır, leksik və qrammatik mənalərini ya mühafizə edir, ya da itirir. Öz əvvəlki leksik və qrammatik mənalərini mühafizə edən söz başqa nitq hissəsinə keçəndə yeni leksik və qrammatik mənalər, sintaktik funksiya kəsb edir. Bəzi sözlər isə əvvəlki leksik və qrammatik mənalərini tamamilə itirir və daxil olduğu nitq hissəsinin xüsusiyyətlərinə uyğun leksik və qrammatik mənalara, sintaktik funksiyaya yiyələnir.

Söz bir nitq hissəsindən digərinə ya müəyyən qrammatik əlamətlərin vasitəsilə, ya da heç bir qrammatik göstərici olmadan keçir. Formal göstəricisi olmayan sözün hansı nitq hissəsinə aid olmasını leksik və qrammatik mənalara, sintaktik funksiyasına görə müəyyənləşdirmək olar.

Həmin söz fonetik cəhətdən bir, semantik cəhətdən isə ikili xarakterli olur.

Nitq hissələri bir-birindən əşyaya münasibətinə, morfoloji əlamətinə, sintaktik funksiyasına və əlaqə yaratmasına görə seçilir.

Sözün əşyalıq, əlamətlik, hərəkətlik və s. kimi məzmunlara yiyələnməsi, ayrı-ayrı qrammatik formaların leksikləşməsi funksionalıq, fonetik və ya semantik qanunlarla bağlıdır. Sözlərin mənaça genişlənməsi, sonra da ayrılması nəticəsində müxtəlif nitq hissələrinin daxilində fəaliyyət göstərərək leksik-qrammatik omonimlərin meydana gəlməsində əsas rol oynayır.

Sifətlərdən isimlərin törəməsi sifətlərin substantivləşməsi, isimlərdən sifətlərin əmələ gəlməsi, isimlərin atributivləşməsi ilə bağlıdır. Sifətlərin substantivləşməsi nəticəsində əlamət və keyfiyyət məzmunlu sözdə əşyalıq məzmunu yaranır, yəni həmin sözlər əlamət və keyfiyyət anlayışı ilə bərabər, əşyalıq məzmununu da qazanaraq omonim cərgəyə düzəldir; məsələn, **buynuzlu** (*sif.* buynuzlu olan) – **buynuzlu** (*is.* yem bitkisi); **burma** (*sif.* burulmuş) – **burma** (*sif.* sarğı) və s.

İsmnin sifətləşməsi atributivləşmə yolu ilə olur. Əşyalıq məzmununa malik olan ismin keyfiyyət məzmunu kəsb etməsi metafora

– əşyalıq əlaqəsinin yer dəyişməsi nəticəsində yaranır; məsələn, **qaraçı** (is. xalq) – **qaraçı** (sif. həyasız); **qəhrəman** (is. əsərin əsas surəti) – **qəhrəman** (sif. igid); **əsil** (is. əsas) – **əsil** (sif. həqiqi) və s.

Bəli omonimlərin isim və ya sifət olduğunu morfoloji əlamətlərinə, ləksik və qrammatik mənalara və sintaktik funksiyalarına görə müəyyənləşdirmək olar.

Ümumi isimlərin omonimliyi xüsusi isimlərin omonimliyinə nisbətən çoxdur. Xüsusi isimlər ayrı-ayrı şəxsləri, əşyaları, hadisələri cynicinsli olan başqa şəxslərdən, əşyalardan və hadisələrdən fərqləndirən fərdi konkret addır. Ümumi isimlər isə konkret və məcazi mənalarda işlədilərək, oxşar əşyaların ümumiləşmiş adı kimi fəaliyyət göstərir. Bunlar öz əşyalıq mənalərini saxlamaqla yanaşı, yeni əlamət və keyfiyyət məzmunu da əldə edir.

Dilimizdə işlədilən fellərin bir qismi omonimləşir, feli omonim cərgələr əmələ gətirir. Feli omonimlər ismi omonimlərə nisbətən kəmiyyətə azdır. Fellərin omonimliyə meyli çox zəifdir. Fellərdə çoxmənalılığa meyli daha güclüdür, çünki onlar müxtəlif əşyaların bir-birinə bənzər hərəkətlərini icra edir, nominativ mənası, kommunikativ münasibəti dəyişir. Omonim fellərin kəmiyyətə azlığı, daha doğrusu, fellərdə omonimləşmənin zəifliyi “onların (felin) ifadə etdiyi hərəkət məfhumu əşya və onun tərkibində, üzərində olan ona məxsus əlamətdən daha abstrakt bir xarakterə malikdir. Bu isə müxtəlif əşyaya məxsus müxtəlif tərzli hərəkətlərin zaman və məkana görə eyni olması ilə izah edilir”¹. Fellərlə ifadə olunan hərəkət və əlaqə, adətən, daha ümumi abstrakt mahiyyətə malikdir, konkretlikdən azaddır. Məhz buna görə də fellərin omonimləşməyə meyil etməsi prosesi hərəkət məzmununa malik olan felin öz əsas mənasını saxlamaqla, onun məna çalarlığından birinin əsas mənadən “ayrılaraq yeni bir xüsusi mənaya malik məfhum kəsb etməsi üçün hərəkət tərzinin, zaman və məkən şəraitinin tamamilə dəyişməsi lazımdır ki, bu da çox çətin başa gələn proseslərdən biridir”².

Fellər başqa nitq hissələrindən məna strukturunun daha tutumlu və elastik olması ilə fərqlənir. Bu, fellərin qrammatik quruluşunun xüsusiyyətləri, məna birləşmə üsullarının və diferensiallaşmasının

müxtəlifliyi, sintaktik imkanlarının zənginliyi ilə bağlıdır. Fellər həm məna, həm də formaca zəngin və müxtəlifdir; onlar bir-birini tamamlayır. Bunlarda fellərin əsil forma və məzmun vahidi vardır. Lakin fellərin kateqoriya və forma zənginliyi onların mənalərində əsaslı dönüş yarada bilmir. Çünki fel kateqoriya və formalarının hamısı özünü təsəvvürlənən bir felin formaları kimi göstərir. Həmin fel formaca dəyişsə də, müxtəlif olsa da, mənaləri arasında yaxınlıq qalır. Məhz buna görə də fellərdə omonimlik isimlərdən azdır. Bu da təbiiyədir. Fellər müstəqim yox, məcazi mənada omonimləşir.

Omonim fellərə misal olaraq **alınmaq**, **alışmaq**, **vurulmaq**, **qurumaq**, **dolanmaq**, **əsmək**, **əkmək**, **keçinmək**, **keçirmək**, **oynatmaq**, **otarmaq**, **ötürmək**, **tutulmaq**, **üzülmək** və s. sözləri göstərmək olar. Bu fellərin hər biri müxtəlif hərəkət məfhumunu ifadə edir; məsələn, **alınmaq** (ələ gətirilmək) – **alınmaq** (incimək); **alışmaq** (odlanmaq) – **alışmaq** (öyrəşmək); **vurulmaq** (döyülmək) – **vurulmaq** (bənd olmaq); **qurumaq** (quru vəziyyətə düşmək) – **qurumaq** (üzülmək); **dolanmaq** (gəzmək) – **dolanmaq** (yaşamaq); **əsmək** (qazmaq) – **əsmək** (burmaq); **əkmək** (basdırmaq) – **əkmək** (rədd etmək) – **əkmək** (şümləmək) – **əkmək** (səpmək); **keçinmək** (ölmək) – **keçinmək** (yaşamaq); **keçirmək** (ötürmək) – **keçirmək** (söndürmək); **oynatmaq** (rəqs etdirmək) – **oynatmaq** (ələ salmaq); **otarmaq** (yemləmək) – **otarmaq** (aldatmaq); **ötürmək** (yola salmaq) – **ötürmək** (yemək); **tutulmaq** (həbs olunmaq) – **tutulmaq** (tutunlaşmaq); **üzülmək** (əldən düşmək) – **üzülmək** (dərilmək).

Morfoloji yolla omonimlərin əmələ gəlməsi. Dilimizin lüğət tərkibinin artmasında, zənginləşməsində, omonim cərgələrin yaranmasında morfoloji prosesin əhəmiyyəti daha çoxdur. İsim, sifət, fel köklərindən sözdüzəldici şəkilçilərlə omonim cərgə düzəlir.

Morfoloji yolla əmələ gələn omonimləri iki qrupa bölmək olar:

1. Kökləri omonim olan sözlərdən düzələn omonimlər.

2. Kökləri omonim olmayan sözlərdən düzələn omonimlər.

Kökləri omonim olan düzəlmə omonimlər. Bu omonimlərin komponentləri həm köklərinə, həm də şəkilçilərinə görə bir-biri ilə omonim münasibətdə olur. Məsələn:

Ağa – ağalıq (hökumətlik) – **ağa** – ağalıq (ağalara məxsus yer)

Ağ – ağartı (məhsul) – **ağ** – ağartı (görünən ağ şey)

Ayna – aynalı (tufəng) – **ayna** – aynalı (güzgüsü olan)

¹ S. Cəfərov. Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı. Bakı, 1959, səh. 12.

² Yəni orada

Aş – aşıq (plov üçün yararlı) – **aş** – aşıq (aşa qoyulmuş dəri)
Bağ – bağlıq (bağ üçün yararlı, bağ çox olan yer) – **bağ** – bağlıq (ip, sap)

Bağ – bağça (kiçik bağ, güllük) – **bağ** – bağça (tərbiyə müəssisəsi) və s.

Kökləri omonim olmayan düzəltmə omonimlər. Bu omonimlər ancaq şəkilçilərin vasitəsilə bir-birinə formaca tam uyğunlaşır. Sözlər şəkilçilərin köməyi ilə omonim cərgə əmələ gətirir:

Almalıq (çuxur yer, çökəklik) – **almalıq** (alma bağı)

Burğu (alət) – **burğu** (çubuq)

Vergi (dövlət rüsumu) – **vergi** (istedad)

Vurğu (zərbə) – **vurğu** (müəyyən səs ucaldırılması)

Arpalıq (arpa olan yer) – **arpalıq** (çökəklik)

Sintaktik yolla əmələ gələn omonimlər. Sintaktik yolla da omonimlər yaranır. Bu üsulla düzələn omonimlər əsasən yanaşma əlaqəsi əsasında cərgə əmələ gətirir. Məsələn:

Aypara (bir-iki günlük ay) – **aypara** (qadın bəzəyi)

Alacəhrə (quş adı) – **alacəhrə** (ağac)

Quşqonmaz (bitki) – **quşqonmaz** (uca, sıldırım)

Danabaş (qurd) – **danabaş** (küt, sarsaq)

İkibaşlı (iki başı olan) – **ikibaşlı** (kinayəli)

İkiüzlü (iki üzü olan) – **ikiüzlü** (yaltaq)

Karvanqıran (zəhərli ot) – **karvanqıran** (ulduz) və s.

Sintaktik yolla mürəkkəb ixtisarlardan da omonimlər əmələ gəlir:

AMM – Azərbaycan Milli Məclisi (1945–1946-cı illərdə)

AMM – Azərbaycan Modernləşdirmə Mərkəzi

AP – Assosieyted Press

AP – Avropa Parlamenti

ASA – Azərbaycan Sahibkarlar Assosiasiyası

ASA – Azərbaycan Sosiologiya Assosiasiyası və s.

OMONİMLƏRİN TƏSNİFİ

Eyni və müxtəlif qrammatik kateqoriyalara aid sözlərin bir qismini fonetik tərkibcə eyni və ya yaxın, leksik və qrammatik mənaca eyni və ya müxtəlif olan sözlər təşkil edir. Bu sözlər həm dilin daxili imkanları, həm də alınma sözlər hesabına əmələ gəlir.

Formaca eyni, mənaca müxtəlif sözlərdən biri də omonimlərdir. Onların nitq hissələrinə münasibəti, tərkibləri, mənşəyi və növləri müxtəlifdir. Omonimləri müxtəlif şəkildə təsnif etmək olar. Onları mənşələrinə, əmələ gəlmələrinə, nitq hissələrinə, tərkiblərinə və quruluşlarına, mənə və qrammatik formalarına və s. görə qruplaşdırmaq olar.

Omonimləri təsnif edərkən onların aşağıdakı cəhətləri nəzərə alınmalıdır:

1. Səslənmə eyniliyi.

2. Yazılış eyniliyi.

3. Mənə müxtəlifliyi.

4. Eyni və müxtəlif nitq hissələrinə aidliyi.

Dilimizdə işlədilən omonimləri dil vahidlərinin omonimlik xarakterinə, omonim vahidlərin təamlıq dərəcəsinə, mənşələrinə, mənşələrində, morfoloji quruluşlarına, tərkiblərinə, mənalarına görə bölmək olar:

I. Dil vahidlərinin omonimlik xarakterinə görə. Bu prinsipə görə omonimlərin aşağıdakı növlərini göstərmək olar:

a) omonim morfemlər;

b) omonim sözlər;

c) omonim birləşmələr;

d) omonim cümlələr;

d) qarışıq omonimlər: 1) Şəkilçi ilə sözün omonimliyi, 2) Söz söz birləşməsinin omonimliyi, 3) Söz birləşməsi ilə cümlələrin omonimliyi.

II. Qrammatik formaların uyğunluğuna görə. Bu bölgüyə əsasən omonimləri iki yerə ayırmaq olar: *tam və natamam omonimlər*.

Tam omonimlər eyni nitq hissəsinə aid olub, bütün formalarında bir-biri ilə tam eynilik təşkil edən omonimlərdir; məsələn, **bağça** (is. kiçik bağ, güllük) – **bağça** (is. müəssisə); **dağ** (is. yüksəklik) – **dağ** (is. qəm) – **dağ** (is. yandırma); **top** (is. silah) – **top** (is. kos); **ləpə** (is. qoz, fındıq içi) – **ləpə** (is. dalğa) və s.

Natamam omonimlər müxtəlif nitq hissələrinə aid olub, köklərinə görə tam uyğun gəlir, sonra qəbul etdikləri formal əlamətlərə görə fərqlənir; məsələn, **köç** (is.) – **köç** (f.); **aş** (is.) – **aş** (f.); **at** (is.) – **at** (f.) və s.

Köç (isim) → **köçüm** (mənsub.), **köçdür** (xəbərlilik)

Köç (fel) → köçmək (*məsdər*), köçdü (*keçmiş zaman*)

Aş (isim) → aşın (*viy. hal*), aşlar (*kəm.*)

Aş (fel) → aşmalı (*vacib*), aşır (*indiki zaman*)

At (isim) → atı (*təsirlik hal*), atın (*mənsub.*)

At (fel) → atacaq (*gələcək zaman*), ataraq (*feli bağ.*)

III. Mənşəyinə görə. Omonimlər mənşəyinə görə iki yerə bölünür:

1. Bir kökdən əmələ gələnlər.

2. Müxtəlif köklərdən əmələ gələnlər.

Bir kökdən əmələ gələn omonimlərə *etimoloji semantik*, müxtəlif köklərdən əmələ gələn omonimlərə isə *tarixi* omonimlər deyilir.

Etimoloji omonimlər müxtəlif mənşəli olub, tarixən fonetik dəyişmə nəticəsində təsadüfən tələffüzə eyniləşən, qrafik cəhətdən eyni olan omonimlərdir; məsələn, **biz** (isim) – **biz** (əvəzlik); **çay** (bitki) – **çay** (axar su); **ton** (musiqi səsası) – **ton** (ağırlıq ölçüsü); **tər** (maye) – **tər** (təzə); **əqrəb** (kəfگیر) – **əqrəb** (həşərat); **ərz** (yer) – **ərz** (anlatma); **kərə** (yağ) – **kərə** (qulağı qısa heyvan); **yal** (tük) – **yal** (it yemi); **çin** (rütbə) – **Çin** (ölkə) – **çin** (alət adı) – **çin** (doğru) və s.

Semantik omonimlər bir sözün bir və ya iki mənasının əsas məna ilə hər cür əlaqəsini kəsərək maksimal məna ayrılığına malik omonimlərdir; məsələn, **mürəkkəb** (rəng) – **mürəkkəb** (çətin); **mal** (əmtəə, əşya) – **mal** (heyvan); **gün** (günəş) – **gün** (müddət); **dad** (hiss) – **dad** (qışqırmaq); **bağ** (meyvəlik) – **bağ** (ip); **bel** (üzv) – **bel** (alət); **əsar** (yaradıcılıq işi) – **əsar** (iz) – **əsar** (təsir) və s.

IV. Əmələ gəlmələrinə görə. Omonimləri əmələ gəlmələrinə görə iki yerə ayırmaq olar:

1. Həmin dilin daxili imkanları hesabına əmələ gələnlər; məsələn, **üz** (isim) – **üz** (fel); **tut** (isim) – **tut** (fel); **yad** (isim) – **yad** (sifat) və s.

2. Başqa dillərdən alınma sözlər hesabına yarananlar; məsələn, **tab** (*fars. güc*) – **tab** (*fars. dözmə*); **tam** (*ər. dad*) – **tam** (bütöv); **parça** (*fars. material*) – **parça** (hissə); **para** (*pul*) – **para** (*ər. hissə*); **rast** (*fars. musiqi havası*) – **rast** (*fars. qarşılaşma*); **tas** (*ər. su qabı*) – **tas** (*ər. uduş dövrəsi*).

V. Morfoloji quruluşuna görə. Bu prinsipə görə omonimləri iki qrupa ayırmaq olar: *əsas və törəmə omonimlər*.

Əsas omonimlər tarixən bir-biri ilə əlaqədar olmamış sözlərdir; məsələn, **şam** (cisim) – **şam** (yemək); **şan** (qovuşlu mum) – **şan** (ad-san); **saz** (musiqi aləti) – **saz** (kefi kök); **sar** (quş) – **sar** (bürümək) – **sar** (ağac).

Törəmə omonimlər mənşəcə eyni olmuş, onların arasında əlaqə hiss olunur; məsələn, **şiş** (çubuq) – **şiş** (qabarma); **şor** (duzu çox olan) – **şor** (ağartı növü); **yaş** (maye) – **yaş** (nəm); **fəsil** (ilin dördüdə biri) – **fəsil** (əşərin hissəsi); **tağ** (kol) – **tağ** (hissə); **siyasət** (dövlətin yeritdiyi siyasət) – **siyasət** (hiylə).

VI. Omonimlərin tərkibcə bölgüsü. Dilçilik ədəbiyyatında omonimlərin tərkibcə iki – sadə və düzəltmə növü qeyd olunur. Azərbaycan dili materialları əsasında demək olar ki, omonimlər tərkibcə üçdür: *sadə, düzəltmə, mürəkkəb*.

Sadə omonimlər. Bu omonimlər həm fonetik amillər, həm də bir sözün mənaça obyektiv şəkildə inkişaf etməsi nəticəsində yaranır. Bunlar dilin öz sözləri və başqa dillərdən alınma sözlərdən ibarətdir; məsələn, **səfər** (*ər. yola çıxmaq*) – **səfər** (*ər. dəfə*); **sona** (erkək ördək) – **sona** (gözlə); **rəf** (*ər. ləmə*) – **rəf** (*ər. yox etmək*); **ocaq** (od qalanmış yer) – **ocaq** (nəsil); **saç** (tel) – **saç** (yaymaq) **göy** (rəng) – **göy** (səma) və s.

Düzəltmə omonimlər. Bu omonimlər etimoloji cəhətdən əlaqədar olan və olmayan sözlərdən şəkilçilər vasitəsilə əmələ gəlir. Düzəltmə omonimləri müəyyənləşdirmək nisbətən asandır. Çünki onlar dəqiq tarixi leksik axtarışlar tələb etmir. Bunlar sözyaratma və formayaratma prosesinin nəticəsidir; məsələn, **sağlıq** (sağlamlıq) – **sağlıq** (qədəh qaldırma); **donluq** (maas) – **donluq** (parça) və s.

Mürəkkəb omonimlər yanaşma və idarə əlaqələri əsasında sadə sözlərdən, sadə və düzəltmə sözlərdən yaranır. Mürəkkəb omonimlər sadə və düzəltmə omonimlərə nisbətən azdır və bunların çoxu termin kimi işlədilir; məsələn, **quşqonmaz** (bitki) – **quşqonmaz** (uca); **bağrıqara** (quş) – **bağrıqara** (kəderli); **alacəhrə** (quş) – **alacəhrə** (ağac); **ağzıbir** (həbsxana) – **ağzıbir** (sözü bir) və s.

VII. Mənalara görə omonimlərin təsnifi. Azərbaycan dili materialı əsasında omonimlərin mənaça 5 növünü qeyd etmək olar:

1. Leksik omonimlər.
2. Leksik-qrammatik omonimlər.
3. Qrammatik omonimlər.

4. Qarışıq tipli omonimlər.

5. Funksional omonimlər.

Leksik omonimlər. Fonetik tərkibləri, qrammatik mənə və formaları eyni, leksik mənaları müxtəlif olan omonimlər leksik omonimlər adlanır; məsələn, **bazar** (alver yeri) – **bazar** (istirahət günü); **qaz** (quş) – **qaz** (fiziki maddə) – **qaz** (parça) və s.

Bazar – بازار, qaz – گاز – qaz omonim cərgələrin üzvlərinin fonetik tərkibləri eynidir. Eyni şəkildə tələffüz olunur, hamısı bir nitq hissəsinə – ismə aiddir və yazılışlarına görə də fərqlənmir. Onları bir-birindən ayıran cəhət ancaq mənalarıdır.

Leksik omonimləri müəyyən edərkən sözlərin nominativ mənası və sintaktik cəhəti nəzərə alınmalıdır.

Hansı omonimləri leksik omonim hesab etmək olar? Aşağıda sadalanan tələblərə cavab verən omonimləri leksik omonim adlandımaq olar:

1. Omonim cərgənin üzvləri fonetik tərkibcə eyni olmalıdır.

2. Qrammatik formaları eyni olmalıdır.

3. Qrafik və tələffüzcə tam eyniyyət təşkil etməlidir.

4. Bir nitq hissəsinə aid olmalıdır.

5. Leksik mənalarına görə müxtəlif olmalıdır.

Leksik omonimlərin əmələ gəlmə yollarını iki şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Bir-biri ilə əlaqədar olmayan müxtəlif mənşəli sözlərin səs formalarının tarixi inkişaf nəticəsində bir-birinə uyğun gəlməsi.

2. Çoxmənalı sözlərin mənalarından birinin əsas mənadan uzaqlaşması.

Səs uyğunluğu nəticəsində yaranan omonimlər aşağıdakı yollarla əmələ gəlir:

1. Sözlün mənaca inkişafı nəticəsində; məsələn, **öyrənmək** (bilmək) – **öyrənmək** (alışmaq); **ötmək** (keçmək) – **ötmək** (oxumaq); **oxşamaq** (bənzəmək) – **oxşamaq** (əzizləmək) və s.

2. Fonetik dəyişmə nəticəsində; məsələn, **dava** (fars. də'va) – **dava** (ər. də'va); **dəf** (ər. dəf) – **dəf** (ər. dəf); **axır** (axur) – **axır** (ər. axır); **ağıl** (mal-qoyun salınan yer) – **ağıl** (ər. əql) və s.

3. Alınma sözlərlə Azərbaycan sözlərinin uyğunlaşması nəticəsində; məsələn, **dad** (fars. fəryad) – **dad** (tam); **dar** (fars. dirək) – **dar** (sıx, geniş olmayan).

4. Ədəbi dil və dialekt sözlərinin fonetik tərkibcə eyniləşməsi nəticəsində; məsələn, **ala** (ədəb. qarışıq rəngli, açıq-mavi) – **ala** (dan. ağ ləkə) – **ala** (məh. alaq); **ahıcı** (ədəb. müştəri) – **ahıcı** (ədəb. yirtıcı) – **ahıcı** (məh. qov) və s.

5. Alınma sözlərin uyğunlaşması nəticəsində; məsələn, **kavaler** (fr. bir ordenlə bir neçə dəfə təltif olunmuş) – **kavaler** (fr. qadınla rəqs edən kişi); **kadet** (fr. hərbi məktəb) – **kadet** (fr. partiya adı); **kadr** (fr. səhnə) – **kadr** (fr. müəyyən sahədə çalışan heyət) və s.

Çoxmənalı sözlərdən törəyən leksik omonimlər bir sözün iki və ya daha çox mənasının ilkin mənə ilə əlaqəni kəsərək maksimal semantik ayrılması nəticəsində yaranır; məsələn, **basma** (rəng) – **basma** (möhr) – **basma** (kağız) – **basma** (naxış) – **basma** (çap); **beyt** (şəir parçası) – **beyt** (ev); **bəbək** (gözdəki qara dairəcik) – **bəbək** (qönçə); **bərə** (pusqu yeri) – **bərə** (sal) – **bərə** (sağın yeri); **bitirmək** (qurtarmaq) – **bitirmək** (yetidirmək) və s.

Leksik omonimləri nitq hissələrinə görə əsasən üç qrupa ayırmaq olar: ismi, sifəti, feli.

İsmi leksik omonimlər. Bu omonim cərgələrin üzvləri ancaq isimdən ibarətdir; məsələn, **əməl** (iş) – **əməl** (hesab əməliyyatının hər biri) – **əməl** (arzu, ümid); **ərz** (yer) – **ərz** (şikayət etmə) – **ərz** (yer) – **ərz** (şikayət etmə) – **ərz** (müddət); **əsər** (iş) – **əsər** (iz) – **əsər** (təsir); **əsmə** (çöl bitkisi) – **əsmə** (titrəmə) – **əsmə** (çarşabın bir növü); **zəfər** (qələbə) – **zəfər** (bəla); **zindan** (qazamat) – **zindan** (dəmiri döymək üçün alət) və s.

Sifəti leksik omonimlər. Belə omonimlərin üzvləri sifətə aid olur; məsələn, **simli** (teli olan) – **simli** (qanı zəhərlənmiş); **üzlü** (üzü olan) – **üzlü** (yağlı) – **üzlü** (həyasız); **biryerli** (bir yeri olan) – **biryerli** (həmyerli); **bağlı** (qapalı) – **bağlı** (bağı çox olan yer) – **bağlı** (məftun) – **bağlı** (əlaqədar); **duru** (sulu) – **duru** (şəffaf) – **duru** (xalis) və s.

Feli leksik omonimlər. Bunların üzvləri ancaq fel olur; məsələn, **bələnmək** (sarınmaq) – **bələnmək** (bulaşmaq); **qarışmaq** (müdaxilə etmək) – **qarışmaq** (dolaşmaq düşmək) – **qarışmaq** (bənd olmaq); **yetişmək** (dəymək) – **yetişmək** (çatmaq) – **yetişmək** (həddibüluğa çatmaq); **yoluxmaq** (xəstəliyə tutulmaq) – **yoluxmaq** (baş çəkmək); **işləmək** (iş görmək) – **işləmək** (bayıra getmək) və s.

Leksik-qrammatik omonimlər. Müxtəlif nitq hissələrinə aid olub, bir-birindən leksik və qrammatik mənalarına görə fərqlənən omonimlər *leksik-qrammatik* omonimlər adlanır.

Leksik-qrammatik omonimlərin komponentləri müxtəlif nitq hissələrinə aid olsa da, onlar səslənmələrinə və yazılışlarına görə eyni olurlar. Bunlarda ümumi cəhətlərlə yanaşı, fərdi, ancaq həmin nitq hissələrinə xas olan əlamətlər də vardır. Cərgənin üzvləri aid olduqları nitq hissələrinin formal əlamətlərini qəbul edir. Lakin bu formal cəhətlər onların mənasına təsir göstərmir; omonimliyinə mane olmur, işlənmə sahələrinin müxtəlifliyinə işarə edir. Demək, müxtəlif nitq hissələrinə aid olan sözlərin leksik-qrammatik omonim kimi işlənməsi onların qəbul etdikləri formal əlamətlərə əsasən yox, köklərinin mənacə müxtəlifliyinə, forma eyniliyinə görədir. Leksik-qrammatik omonimləri nitq hissələrinə görə belə qruplaşdırmaq olar: isim – sifət, isim – fel, sifət – fel, sifət – qoşma, say – fel, isim – nida, isim – ədat, fel – nida və s.

İsim və sifətdən ibarət leksik-qrammatik omonimlər: **kip** (is. topa) – **kip** (sif. sıx); **lopa** (is. alov) – **lopa** (sif. iri); **lülə** (is. boru) – **lülə** (sif. bükülmüş); **misri** (is. mahnı növü) – **misri** (sif. kəsərli); **nazlı** (is. şaftalı növü) – **nazlı** (sif. dəcəl, ərköyün) və s.

İsim və feldən ibarət leksik-qrammatik omonimlər: **an** (is. lahza) – **an** (f. yada salmaq); **ara** (is. ortalıq) – **ara** (f. axtarmaq); **bit** (is. cücü) – **bit** (f. tamamlamaq); **qır** (is. qatı maddə) – **qır** (f. kəsmək); **yağ** (is. qida maddəsi) – **yağ** (f. yağışın düşməsi); **yara** (is. xəstəlik) – **yara** (f. lazım olmaq) və s.

Sifət və feldən ibarət leksik-qrammatik omonimlər: **cır** (sif. yabanı) – **cır** (f. parçalamaq); **sıx** (sif. qalın) – **sıx** (f. əzmək); **çaş** (sif. əyri) – **çaş** (f. özünü itirmək) və s.

Leksik-qrammatik omonim cərgələrin üzvləri bir-birindən leksik və qrammatik mənalarına, qəbul etdikləri əlavə qrammatik formaların müxtəlifliyinə görə də fərqlənirlər.

Hansı omonimləri leksik-qrammatik omonim hesab etmək olar?

Leksik-qrammatik omonimlərin əsas əlamətləri bunlardır:

1. Müxtəlif nitq hissələrinə aidlik.
2. Leksik və qrammatik mənaların fərqli olması.
3. Səslənmələrinə və yazılışlarına görə eynilik.
4. Mənasələrinin eyni və müxtəlif olması.

5. Sintaktik funksiyalarının müxtəlif olması.

6. Müxtəlif morfoloji paradigmalı və sintaktik funksiyalı olması. Azərbaycan dilində leksik-qrammatik omonimlər aşağıdakı yollarla əmələ gəlir:

1. Müxtəlif sözlərin fonetik tərkibcə təsadüfi uyğunluğu yolu ilə; məsələn, **yad** (isim) – **yad** (sifət); **yaz** (isim) – **yaz** (fel); **at** (isim) – **at** (fel); **gül** (isim) – **gül** (fel); **biz** (isim) – **biz** (əvəzlik); **min** (say) – **min** (fel) və s.

2. Nitq hissələrinin bir-birinə keçməsi yolu ilə; məsələn, **isim**:

<i>isim – sifət:</i>	<i>kök – kök</i>	<i>arı – arı</i>
<i>isim – fel:</i>	<i>qabar – qabar</i>	<i>tala – tala</i>
<i>isim – zərflər:</i>	<i>qabaq – qabaq</i>	<i>baş-ayaq – baş-ayaq</i>
<i>sifət – isim:</i>	<i>ağ – ağ</i>	<i>göy – göy</i>
<i>sifət – zərflər:</i>	<i>təza – təza</i>	<i>tərs – tərs</i> və s.

3. Omonim şəkilçilərin artırılması yolu ilə; məsələn, **keçmiş** (is.) – **keçmiş** (f.sif.) – **keçmiş** (f.); **gələcək** (is.) – **gələcək** (f.sif.) – **gələcək** (f.).

Grammatik omonimlər. Grammatik omonim nədir? Köklərinin omonim olub-olmamasından asılı olmamaqla sözlərə sözdüzəldici şəkilçilər artırmaqla əmələ gələn omonimləri grammatik omonim adlandırmaq olar. Bu omonimlərin əsas əlamətləri aşağıdakılardır:

- 1) bunların üzvləri eyni nitq hissəsinə aid olurlar;
- 2) leksik mənaları müxtəlif, grammatik mənaları eynidir;
- 3) yazılış və tələffüz cəhəti eyni olurlar.

Grammatik omonimlərə aid nümunələr: **aylıq** (maaş) – **aylıq** (bir aya aid iş); **asıqlıq** (asıq sənəti) – **asıqlıq** (oynaq sümüyün yeri); **atalıq** (ögey ata) – **atalıq** (ata üzərinə düşən vəzifə); **bağlama** (bağlanmış şey) – **bağlama** (deyişmə); **başlıq** (örtük) – **başlıq** (sərləyib); **başlıq** (şübhəli); **qazma** (daxma) – **qazma** (alət); **qazıntı** (faydalı süxurlar) – **qazıntı** (tör-töküntü); **yaylıq** (dəsmal) – **yaylıq** (yayda yetişən); **birlilik** (ittifaq) – **birlilik** (ölçüsü, nömrəsi, sayı və s. bir olan) və s.

Qarışıq omonimlər. Azərbaycan dilində leksik-qrammatik omonimlərlə yanaşı, qarışıq tipli omonimlər də vardır. Əgər leksik omonimlərin üzvləri bir nitq hissəsi ilə əlaqədardırsa, leksik-qrammatik

omonimlərin üzvləri iki nitq hissəsi ilə əlaqədardır. Bunların tərkibi leksik-qrammatik omonimlərdən ibarətdir.

Müxtəlif nitq hissələrinə aid olan, leksik və leksik-qrammatik omonimlərin qarışığından düzələn, azı üç üzvlü omonim cərgələri qarışıq omonimlər adlandırmaq olar; məsələn:

Al I (<i>isim</i>)	– hiylə
Al II (<i>isim</i>)	– xəyal (mövhum surət)
Al III (<i>sifət</i>)	– qırmızı
Al IV (<i>fel</i>)	– götürmək
Artıq I (<i>isim</i>)	– qalıq
Artıq II (<i>ədat</i>)	– daha
Artıq III (<i>sifət</i>)	– çox
Düz I (<i>isim</i>)	– sahə
Düz II (<i>sifət</i>)	– doğru
Düz III (<i>fel</i>)	– qoymaq
Düz IV (<i>zərf</i>)	– açıq
Düz V (<i>ədat</i>)	– ancaq və s.
Gəz I (<i>isim</i>)	– gərtik
Gəz II (<i>fel</i>)	– hərəkət etmək
Gəz III (<i>num. söz</i>)	– dəfə
Kəm I (<i>isim</i>)	– eskik
Kəm II (<i>sifət</i>)	– pis
Kəm III (<i>zərf</i>)	– az

Funksional omonimlər çoxmənalı sözlərin məna əlaqəsini itirməsi nəticəsində əmələ gəlir. Bunlar bir sözdən törəmə də, müxtəlif nitq hissələrinə aid olur, sintaktik funksiyaları da müxtəlifdir. Belə omonimlər çoxfunksionaldır.

Funksional omonimləri sözlərin səs tərkiblərinə, qrammatik mənalılarına, müxtəlif nitq hissələrinə aidiyyətinə, müxtəlif funksionallığına görə yox, mətnlə müəyyənləşdirmək mümkündür. Demək, bu omonimlər leksik mənalılarına görə deyil, sintaktik funksiyalarına görə müəyyən edilir. Yazılışları, formaları və səslənmələri eynidir. Məsələn, *düz, cəld, sakit, sərt, yaman, bərk, yaxşı, gözəl, pis* və s. Bu sözlər isimdən əvvəl gəldikdə sifət (*düz, cəld, sakit adam*), fəldən əvvəl gəldikdə isə (*düz danışır, cəld hərəkət edir, sakit*

danışır və s.) zərf olur. Belə omonimlər ancaq işlənmə yerlərinə və funksiyalarına əsasən müəyyənləşir. Bunlar sifət kimi işləndikdə təyin, zərf kimi işləndikdə isə zərflik olur.

OMOMORFEMLƏR

Dilimizin lüğət tərkibinin zənginləşməsində, çoxmənalı sözlərin və omonimlərin yaranmasında şəkilçilərin rolu çoxdur. Bu cəhətdən sözlərə əlavə olunaraq onlarda yeni məna yaranan şəkilçilər və qrammatik formaların leksikləşməsi prosesi daha əhəmiyyətlidir. Şəkilçilər ayrılıqda müstəqil işlədilib yeni məna ifadə etməyə də, yeni sözlərin yaranmasında, onlar arasında əlaqə yaratmaqda, təfəkkürümüzün təzahür formalarının qaydaya salınmasında, dilimizin sözyaratma prosesini müəyyənləşdirməkdə, qrammatik sistemin əmələ gəlməsində mühüm rol oynayır.

Dilimizdə işlədilən şəkilçilərin (sözdüzəldici və sözdəyişdirici) bir qismi eyni formalı, müxtəlif funksionaldır. Bu şəkilçilər səslənmələrinə, fonetik tərkiblərinə görə tam eyniyyət təşkil edir. Onlar əlavə olunduqları sözün ya mənasını dəyişir, ya da həmin sözün başqa sözlərlə müxtəlif münasibətini bildirir. Bir qismi isə formaca müxtəlif olsa da, mənacə ya bir-birinə yaxın, ya da əks olur. Bu cəhətdən dilimizdəki şəkilçiləri üç qrupa ayırmaq olar:

1) formaca eyni, mənacə müxtəlif olanlar (omonim və çoxmənalı şəkilçilər);

2) formaca müxtəlif, mənacə bir-birinə yaxın və ya eyni olanlar (sinonim və dublet şəkilçilər);

3) formaca müxtəlif, mənacə bir-birinə əks olanlar (antonim-şəkilçilər).

Dilimizdə isim və sifət düzəldən **-şünas, -saz, -baz, -kar;** sifətin azaltma dərəcəsinin şəkilçiləri (**-sov, -ımtıl, -mitraq, -raq;** fəli bağlama şəkilçiləri (**-ib, -araq, -anda, -dıqca, -ınca, -alı, -madan, -məmiş, -ikən**) sinonim şəkilçilərdir. **-sız (-siz, -suz, -süz), -bi, -ba, -li, -ov, -zadə** şəkilçiləri isə dublet şəkilçilərdir.

Antonim şəkilçilər, demək olar ki, dilimizdə yox dərəcəsinə düşür. Antonim şəkilçilərə **-lı (-li, -lu, -lü), -sız (siz, -suz, -süz)** şəkilçilərini nümunə göstərmək olar.

Çoxmənalı və omonim şəkilçilər sinonim və antonim şəkilçilərdən həm forma, həm də mənaca fərqlənir. Ona görə də onlar arasında hüddud qoymaq, onları bir-birindən ayırmaq asandır. Çoxmənalı, omonim, sinonim və antonim şəkilçiləri bir-birindən fərqləndirərək onların formasına, mənasına və funksiyasına əsaslanmaq lazımdır.

Sözdüzəldici omonim şəkilçilər müxtəlif mənalı və formalı sözlərə əlavə edilərək onlardan müxtəlif mənalı yeni sözlər əmələ gətirir. Bu şəkilçilərin əmələ gətirdiyi yeni sözlərin hamısı deyil, bəzi omonim kimi çıxış edir.

Bu və ya digər şəkilçinin konkretləşdirici rolunu, mənasını söz vasitəsilə bilmək olar. Şəkilçilərin sözyaratma, sözdəyişmə və formayaratma keyfiyyəti ancaq sözdə müəyyənləşir, mənalı: qəti olaraq dəqiqləşir. Ona görə də şəkilçilərin sözdüzəldici və ya sözdəyişdirici olmasını, omonimliyini sözsüz təsəvvür etmək olmaz.

Sözdüzəldici şəkilçilərin müəyyən hissəsi öz səs tərkibinə görə bir-birinə uyğun gəldiyi kimi, onlar sözdəyişdirici və forma düzəldən şəkilçilərlə də eyniləşə bilər.

Sözdüzəldici omomorfemlər dildə mövcud olan başqa morfemlərdən həm mənasına, həm də funksiyasına görə əsaslı fərqlənir. Sözlün strukturunda onların başqa morfemlərlə birləşmə qayda və qanunları müxtəlifdir. Sözdüzəldici morfemlərin bir nitq hissəsi daxilindəki omonimliyinə nisbətən müxtəlif qrammatik və ya leksik-qrammatik kateqoriyaların şəkilçilərinin omonimliyini təyin etmək daha asandır, çünki bunların mənası və funksiyası gözü tez deyir, müxtəlif sözlərdən müxtəlif mənalı və funksiyalı sözlər alınır.

Bir və ya müxtəlif kateqoriyaya aid olan şəkilçilərin omonimliyini, əsasən, mənə və funksiya meyarları əsasında müəyyənləşdirmək olar. Dilimizdəki omomorfemlər, əsasən, üç nitq hissəsində özünü göstərir: isim, sifət, fə.

Şəkilçilər öz ilk formasını saxlamaqla, abstraktlaşma və ümumiləşmə nəticəsində söz yaratma imkanını genişləndirərək çoxmənalı olduğu kimi, əlavə olunduqları sözlərin mənə və funksiyalarında dəyişiklik yaratmaqla da omonimləşir.

Çoxmənalı morfemlərə fəlin məchul və qayıdış növlərinin (-il, -in), xəbərlək və şəxs kateqoriyalarının və s. şəkilçilərini aid etmək olar.

Azərbaycan dilində elə şəkilçilər var ki, onları həm omonim, həm də çoxmənalı şəkilçilər kimi qəbul etmək mümkündür. Bunları bir-birindən ayırmaq çətindir, çünki hər ikisi formaca eynidir, eyni nitq hissəsi daxilində fəaliyyət göstərir. Şəkilçilərin omonim və çoxmənalı kimi olması təbii. Omonim şəkilçilərin bir qismi təsadüfi səs uyğunluğu nəticəsində yaranırsa, digər qismi çoxmənalılıqdan əmələ gəlmişdir. Çoxmənalı şəkilçilər mənə əlaqələrini itirərək omonimləşmişdir.

Şəkilçinin omonim və ya çoxmənalı olmasını müəyyənləşdirərək aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

1. Omomorfemlər müxtəlif mənalı şəkilçilərdir. Polisemantik morfemlər isə bir-biri ilə mənəyə əlaqədardır, bir mərkəzdə birləşir.

2. Omomorfemlərin sözyaratma imkanı müxtəlifdir. Onlar müxtəlif paradigmalıdır. Polisemantik morfemlərin isə sözyaratma imkanı eynidir, bir paradigmalıdır.

3. Omomorfemlərin funksiyası müxtəlif, çoxmənalı ola bilər.

4. Sinonimi olan şəkilçilər polisemantik, sinonimi olmayanlar isə omonim olur.

Şəkilçinin omonimliyi sözlün mənasından, qrammatik təbiətindən, şəkilçinin xüsusiyyətindən asılıdır. Omonim və çoxmənalı şəkilçiləri bir-birindən mənə və funksiyaya görə fərqləndirərək tarixi faktlara yox, dilin müasir faktlarına əsaslanılmalıdır. Çünki diaxronik planda şəkilçi öz formasını, mənasını və funksiyasını dəyişə bilər. Müəyyən bir dövrdə omonim olan şəkilçilər başqa bir dövrdə öz omonimliyini itirər və ya əksinə, omonim olmayan şəkilçilər omonimləşər. Məhz buna görə də şəkilçilərin omonimliyinə sinxronik plandan yanaşmaq lazımdır.

Şəkilçilərin omonimliyinə toxunarkən onların fonetik çoxvariantlılığı da nəzərə alınmalıdır. Şəkilçilərin əsas variantları kimi qeyri-əsas variantları, əsas və qeyri-əsas variantları da omonim olur.

Şəkilçilər bir-biri ilə omonim münasibətdə olduğu kimi, onlar sözlərlə də formaca uyğunlaşaraq omonim kimi çıxış edir.

Dildə omomorfemlərin olmasına təsadüf nəticəsi kimi yox, dilin daxili inkişaf qanunauyğunluğu kimi baxılmalıdır. Qrammatik şəkilçilərin bir qismi qanunauyğunluq nəticəsində öz əvvəlki mənasını saxlamaqla bərabər, əlavə olunduqları sözləri yeni leksik vahidə

çevirə bilən mənə də kəsb etməklə yeni leksik şəkilçilərin yaranmasına səbəb olur (məsələn, *-acaq*, *-ar*, *-maq*, *maz* və s.).

Səslənmələrinə və yazılışlarına görə cəmi, mənə və funksiyaca fərqli olan şəkilçiləri omonim şəkilçilər kimi qəbul etmək olar.

Azərbaycan dilində omomorfemlər aşağıda göstərilən yollarla yaranır:

- 1) şəkilçilərin tələffüzçə və yazılışca təsadüfi eyniləşməsi;
- 2) çoxmənalı şəkilçilərin mənə və vəzifəcə genişlənərək çoxmənalılıqdan uzaqlaşması;
- 3) mənbəyində ayrıca söz kimi işləyən vahidlərin dilimizdə şəkilçi mövqeyinə keçməsi;
- 4) başqa dillərdən sözlə birlikdə şəkilçilərin alınması;
- 5) qrammatik şəkilçilərin leksik, leksik-qrammatik şəkilçi yerinə keçməsi;
- 6) şəkilçidən şəkilçinin törəməsi (*-lıq* → *-lı*, *laq* → *la*, *maq* → *ma* və s.);
- 7) şəkilçilərin fono-morfoloji dəyişməsi (reduksiya, substantivləşmə, assimilyasiya, fonetik divergensiya, morfoloji cəhətdən ayrılma).

Omonim şəkilçiləri 4 qrupa ayırmaq olar:

1. Leksik şəkilçilərin omonimliyi (omonim-leksik şəkilçilər).
2. Qrammatik şəkilçilərin omonimliyi (omonim-qrammatik şəkilçilər).
3. Leksik-qrammatik şəkilçilərin omonimliyi.
4. Qrammatik-leksik şəkilçilərin omonimliyi.

I. Leksik şəkilçilərin omonimliyi. Omonim leksik şəkilçilər müxtəlif məthumlar ifadə edən leksik vahidlər əmələ gətirir. Bunlar bir və ya bir neçə nitq hissəsini əhatə edir. Leksik omomorfemlər formaca eyni, məzmunca müxtəlifdir. Bunları həm omonim sözlərə, həm də omonim olmayan sözlərə əlavə etmək olar. Leksik omomorfemləri omonim sözlərə əlavə etdikdə onlardan yenə omonim sözlər yaradır, omonim olmayan sözlər əlavə olunduqda isə onların bir qismini omonimləşdirir; məsələn, omonim sözlərdən: *sür(mək)* → *sürü* (isim) – *sürü* (mək); *göy* → *göyər* (gücərmək) – *göyər* (soyuqdan rəngi göy rəngə çalmaq).

Omonim olmayan sözlərdən: *turş* → *turşu* (isim) – *turşu* (fel); *kəs(mək)* → *kəsir* (əməliyyat) – *kəsir* (qalıq) və s.

Azərbaycan dilində leksik omomorfemlər aşağıdakılardır:

-a (-ə) – *-a* (-ə), *-ı* (-i, -u, -ü) – *-ı* (-i, -u, -ü), *-la* (-lə) – *-la* (-lə), *-lı* (-li, -lu, -lü) – *-lı* (-li, -lu, -lü), *-ov* – *-ov*, *-sız* (-siz, -suz, -süz) – *-sız* (-siz, -suz, -süz), *-kı* (-ki, -ku, -kü) – *-kı* (-ki, -ku, -kü).

II. Qrammatik şəkilçilərin omonimliyi. Bu şəkilçilərə ismin yiyelik, yönlük və təsirlik hallarının, mənsubiyyət kateqoriyasının şəkilçiləri, felin ömrü şəklinin (birinci şəxsin tək, ikinci şəxsin cəmi) şəxs sonluğu, arzu şəklinin şəkli əlaməti, kəmiyyət və felin üçüncü şəxsinin bildirən cəm şəkilçiləri daxildir. Omonim qrammatik şəkilçilər bir-birindən funksiyalarına görə fərqlənir.

Qrammatik omomorfemlər bunlardır:

-a (-ə) – *-a* (-ə), *-ı* (-i, -u, -ü) – *-ı* (-i, -u, -ü), *-ıb* (-ib, -ub, -üb) – *-ıb* (-ib, -ub, -üb), *-ım* (-im, -um, -üm) – *-ım* (-im, -um, -üm), *-lar* (-lər) – *lar* (-lər), *-in* (-in, -un, -ün) – *-in* (-in, -un, -ün).

III. Leksik-qrammatik şəkilçilərin omonimliyi. Leksik və ya qrammatik şəkilçilərin omonimliyində nisbətən, leksik-qrammatik şəkilçilər arasında omonimlik daha çoxdur. Bunlar həm mənələrə, həm də funksiyalarına görə tam omonim cütlük kimi işlədilir. Buraya müxtəlif kateqoriyaların əlamətləri və sözyaratma imkanları daxildir. Omonim olan leksik və qrammatik şəkilçilər tarixən qrammatik olmuş, sonra leksikləşməyə meyl etmişdir. Qrammatik şəkilçilər inkişaf nəticəsində iki qrupa – leksik və qrammatik şəkilçiyə ayrılmaqla omonimləşmişdir. Bunlar formaca eyni olsa da, mənə və funksiyaca müxtəlifdir; məsələn, *-ış* (*ış*, *-uş*, *-üş*) şəkilçisi əslində felin qarşılıqlı və müştərek növünü düzəldən şəkilçi olmuşdur. İnkişaf əlaqədar onun həcmi genişlənmiş, yeni funksiyaya yiyələnmiş, yeni sözyaratma imkanı əldə etmiş, feldən isim düzəltmişdir. İndi *-ış* bir deyil, formaca eyni olan iki şəkilçi kimi götürülməlidir.

Azərbaycan dilində aşağıda sadalanan leksik və qrammatik şəkilçilər bir-biri ilə omonim münasibətdə olur:

-a (-ə) – *-a* (-ə), *-aq* (-ək, -q, -k) – *-aq* (-ək, -q, -k), *-ar* (-ər) – *-ar* (-ər), *-araq* (-ərək) – *-araq* (-ərək), *-acaq* (-əcek) – *-acaq* (-əcek), *-ək* – *-ək*, *-da* (-də) – *-da* (-də), *-dan* (-dən) – *-dan* (-dən), *-dar* (-dər), *-dər* (-dər), *-dür* (-dir, -dur, -dür) – *-dür* (-dir, -dur, -dür), *-ı* (-i, -u, -ü) – *-ı* (-i, -u, -ü), *-ıq* (-ik, -uq, -ük) – *-ıq* (-ik, -uq, -ük), *-ım* (-im, -um, -üm) – *-ım* (-im, -um, -üm), *-in* (-in, -un, -ün) – *-in* (-in, -un, -ün), *-caq* (-cek) – *-caq* (-cek).

IV. Qrammatik və leksik şəkilçilərin omonimliyi. Belə şəkilçilərə feli sifət düzəldən şəkilçiləri (-miş, -miş, -muş, -müş; -acaq, -əcək; -ar, -ər; -malı, -məli; -ası, -əsi) və felin zaman (-miş, -miş, -muş, -müş; -acaq, -əcək; -ar, -ər), vacib (-malı, -məli) və lazım (-ası, -əsi) şəkilçilərinin şəkilçilərini aid etmək olar. Bunlar formaca bir-birinə oxşasa da, müxtəlif məzmunlar, müxtəlif formalar yaradan şəkilçilərdir. Bu şəkilçilərin feli sifət, felin zaman və forma şəkilçiləri olduğunu yerinə, roluna və vəzifələrinə görə müəyyənləşdirmək olar. Feli sifət şəkilçilərin kimi onların da feli köklərinə əlavə olunaraq əmələ gətirdikləri sözlər tərkib daxilində əşyanın və ya hadisənin keyfiyyətini ifadə edir, hansı? sualına cavab olur, təyin vəzifəsində çıxış edir; məsələn, *solmuş* (çiçək), *gələcək* (zaman), *yeməli* (xörək), *deyiləsi* (söz).

Felin zaman və forma şəkilçiləri kimi bunlar da işin müəyyən zaman daxilində icrasını, icrası lazım və vacib olan hərəkəti ifadə edir, aid olduğu sözdən sonra gəlir, cümlənin xəbəri olur; məsələn, *çiçək solmuş, zaman gələcək, xörək yeməli, söz deyiləsidir* və s.

SÖZLƏRLƏ ŞƏKİLÇİLƏRİN OMONİMLİYİ

Dildə yalnız müstəqim mənalı sözlər deyil, müstəqim mənalı sözlərlə şəkilçilər də omonim münasibətdə olur. Deməli, leksik mənalı sözlər kimi sözlərlə şəkilçilər və ayrı-ayrı şəkilçilər də formaca eyni, mənaca müxtəlif ola bilər. Dilimizdə eyni səs kompleksli vahidlər həm müstəqim leksik vahid, həm də şəkilçi kimi işlədilir. Müasir Azərbaycan dilində həm söz, həm də şəkilçi kimi işlənən *dar, sən, siz, süz, inci, un, dan, dən, daş, iş, aş, sin, tay, xana, xor, cil, gər, gil, gün, lay, maz* və s. vahidlərin fonetik və qrafik cəhətdən eyniləşməsi müxtəlif amillərlə bağlıdır. Onların bir qismi müstəqim sözlərin şəkilçiləşməsi, bir qismi başqa dildən alınması, bir qismi təsadüflə, digər bir qismi isə dilin daxili inkişaf qanunu ilə bağlıdır. Bunlar bir-birindən mənaca fərqlənsə də, fonetik tərkibcə və tələffüzçə eyniləşdikləri üçün omonimləşmişdir. Bunların müstəqim söz və ya şəkilçi olduğunu, müstəqil işlədilib-islənilmədiyini, müstəqim mənə ifadə edib-etmədiyini mənə, situasiyaya, nitqə əsasən müəyyənləşdirmək olar; məsələn, *Siz*

özünüzdən vicdanən casus olmadığınızı göstərməklə xalqı inandırmağınız (M.S.Ordubadi); Mübahisəsiz məsələni həll etmək asandır.

Deməli, dilimizin lüğət tərkibindəki sözlərin bir qisminin öz müstəqimliyini saxlamaqla şəkilçi mövqeyinə keçməsi nəticəsində eyni formalı müxtəlif vahidlər yaranmışdır. Bu da həmin vahidlərin omonimləşməsinə (sözlə şəkilçinin) səbəb olmuşdur.

Hal-hazırda dilimizdə omonim cərgə yaradan xeyli söz və şəkilçi vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

al - al, ala - ala, ataq - ataq, alı - alı, an - an, ar - ar, araq - araq, at - at, ac - ac, aş - aş, baz - baz, var - var, qan - qan, qın - qın, qır - qır, dan - dan, dar - dar, daş - daş, dən - dən, dər - dər, duz - duz, dur - dur, ək - ək, əl - əl, ələ - ələ, əli - əli, əm - əm, ən - ən, ər - ər, ət - ət, iş - iş, yar - yar, yaraq - yaraq, yun - yun, kar - kar, kəm - kəm, ki - ki, kin - kin, kür - kür, gər - gər, gəc - gəc, gil - gil, gün - gün, laq - laq, lək - lək, maz - maz, mal - mal, ov - ov, saz - saz, sal - sal, san - san, sən - sən, siz - siz, siz - siz, sin - sin, sın - sın, süz - süz, tay - tay, tik - tik, ud - ud, un - un, ün - ün, xana - xana, xor - xor, xar - xar, cil - cil.

SİNTAKTİK OMONİMLƏR

Sintaktik omonimlər müxtəlif məzmunlu sintaktik vahidlərin - söz birləşmələri və cümlələrin formaca bir-birinə uyğun gəlməsi nəticəsində yaranır.

Sintaktik omonimlərdə söhbət sintaktik vahidlərin omonimliyindən getməlidir. Sintaktik vahidlər isə söz birləşmələri və cümlələrdir. Sintaktik omonimlər üçün əsas əlamətlər aşağıdakılardır:

- 1) ən azı iki sintaktik vahid iştirak etməli;
- 2) həmin vahidlər formaca eyni və ya oxşar, mənaca müxtəlif olmalı;
- 3) leksik tərkib və qrammatik formaca bir-birinə uyğun gəlməli;
- 4) omomodelərdə sözlər kəmiyyətcə bərabər olmalı;
- 5) sözlərin sıracı eyniliyi;
- 6) intonasiya uyğunluğu.

Bu əlamətlərə uyğun gələn eyni formalı, müxtəlif mənalı söz birləşmələri və cümlələr omonim söz birləşmələri və cümlələr kimi izah oluna bilər.

Nəzəri dilçilik ədəbiyyatında sintaktik omonimləri müəyyənləşdirmək üçün: sözyaratma, sinonimlik, morfoloji, sintaktik, semantik və s. müxtəlif meyarlar tətbiq edilir.

Sözyaratma və sinonimlik meyarları sintaktik omonimlərin təbiətinə uyğun gəlir. Sözyaratmada sözlərin yeni sözyaratma imkanı nəzərə alınır. Birləşmələrdə isə sözlərin yaranması deyil, birləşməsi əsasdır.

Omonim frazeoloji vahidlər müxtəlif sinonim cərgələrdə iştirak etsələr də, onların sinonimləri ilə mənaları arasında heç bir mənə ümumiliyi olmur.

Sintaktik meydana söz birləşmələri və cümlələrin quruluşu, tərkibi, formalaşması, distribusiyaların məcmuyu nəzərdə tutulur. Morfoloji ölçüdə birləşmələrin və cümlələrin eyniliyi, müxtəlif əlaqələri, müxtəlif paradigmalara aid olması nəzərə alınır. Semantik mətləri, müxtəlif paradigmalara aid olması nəzərə alınır. Semantik meydana isə eyni formalı vahidlərin ifadə etdikləri mənaların müxtəlif olması əsas götürülür. Sintaktik omonimlərdə də leksik omonimlər kimi mənə meyarı əsasdır. Çünki əvvəla, bu meyarla söz birləşmələri və cümlələrin mənəyə fərqli olub-olmaması, ikincisi, onlarda mənə əlaqəsinin qırılma dərəcəsi müəyyənləşdirilir. Nəhayət, üçüncüsü, omonimlərin özü nə qrammatik, nə də sintaktik deyil, xalis semantik hadisədir.

Əlbəttə, sintaktik omonimləri müəyyən etmək üçün sintaktik və morfoloji meyarların da müəyyən rolu var, lakin əsas deyildir. Ona görə də mənə meyarı əsas, sintaktik və morfoloji meyarlar isə ikinci dərəcəlidir.

Sintaktik omonimləri iki qrupa ayırmaq olar:

1. Söz birləşmələrinin omonimliyi.
2. Cümlələrin omonimliyi.

OMONİM SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ

Sözlər birləşərək müxtəlif tipli söz birləşmələri əmələ gətirir. Birləşmələri üç qrupa ayırmaq olar:

1. Müstəqim – həqiqi mənada işlədilən söz birləşmələri (*Əlinin kitabı, şagirdin dəftəri, qızıl saat* və s.).
2. Müstəqim və məcazi mənalı söz birləşmələri (*əldən düşmək, əl tutmaq, əl qaldırmaq, əl vurmaq, yoldan çıxmaq, baş çəkmək* və s.).

3. Məcəzi mənalı söz birləşmələri (*baş aparmaq, baş çəkmək, başa salmaq, baş çıxarmaq, dila tutmaq, ürək vermək, göz yetirmək* və s.).

Sərbəst birləşmələr sözlərin həqiqi, keçid birləşmələr həqiqi və məcazi, sabit birləşmələr isə məcazi mənalarına əsaslanır.

Müstəqim mənalı söz birləşmələrinin komponentləri həm ayrılıqda, həm də birləşmə daxilində sərbəst işlədilir. Belə birləşmələr ancaq bir mənə ifadə edir. Bunlar omonim birləşmələr əmələ gətirmir. Həqiqi və məcazi mənalı birləşmələr keçid xarakterlidir: həm həqiqi, həm də məcazi mənə daşıya bilir. Belə birləşmələr iki və daha artıq mənə kəsb edir. Məcəzi mənalı birləşmələr sabit birləşmə kimi formalaşmışdır. Bunlar ancaq məcazi mənada çıxış edir. Bu birləşmələr də bir neçə mənada işlədilir.

Dilimizdəki omonim birləşmələr keçid və sabit səciyyəli birləşmələr əsasında yaranır.

Sözün həqiqi mənası əsasında əmələ gələn söz birləşmələri *sərbəst birləşmə* adlanır. Komponentləri əsas mənalarda işlədilsələr də, bir-biri ilə əlaqələndirilmir. Dildə hazır şəkildə gəlməyib, fikir mübadiləsi prosesində dilin qrammatik quruluşunun müəyyən qaydaları əsasında yaranır.

Sərbəst birləşmələr sintaktik vasitələrlə meydana çıxır. Onun tərəfləri bir-biri ilə qrammatik cəhətdən bağlı olsa da, aralarında struktur əlaqə yoxdur. Əlaqə birləşməyə bütövlükdə aid olmur. Belə birləşmələr sözlərin xarici əlaqələri ilə bağlıdır. "Birləşən sözlərdəki xarici əlaqə müxtəlif tipli olur; onlar birləşmənin komponenti funksiyasını icra edən sözün valentlik münasibətinə əsaslanıb; nitq situasiyasının tələblərinə uyğun olaraq nitq axınında həmin əlaqələr vasitəsilə birləşmə yayılır"¹.

Keçid (bir mənasına görə) və sabit birləşmələrdə sözlər arasında mənəyə daxili əlaqə mövcuddur. Onlar sintaktik vasitələrlə yaranmır, dildə hazır şəkildə işlədilir. Tərəfləri arasında struktur əlaqə olur ki, bu, bütövlükdə birləşməyə aiddir.

Sözlər bir-biri ilə sərbəst və sabit şəkildə birləşərək yeni keyfiyyətli leksik frazeoloji vahidlərin yaranmasına səbəb olur. Sərbəst və sabit birləşmə kimi işlədilən söz birləşmələri müxtəlif mənalar ifadə edir. Belə birləşmələr formaca eyni, mənəyə müxtəlif

¹ М.Т.Тамбов. Глагольная фразеология современного русского языка. Баку, 1966, стр. 24.

FRAZEOLoji OMONİMLƏR

Frazeoloji vahidlər sözlərin məcazi mənaya keçərək öz müəllərlikliyini itirməsi, onlar arasında əlaqə və münasibət yaradan vasitələrin donuq bir hala keçməsi nəticəsində birləşərək vahid bir məfhum ifadə edən sözün ekvivalentinə çevrildiyi zaman yaranır.

Frazeoloji birləşmələrin omonimliyi sərbəst və sabit birləşmələrin omonimliyindən mənə, forma və kəmiyyətə fərqlənir. Frazeeoloji vahidlərin üzvləri bir-birindən leksik, morfoloji (paradiqmatik), sintaktik (sintagmatik) və semantik asılılığına görə ayrılır. Bunlarda əsas forma quruluşca bir-birinə tam uyğun olmalıdır.

Frazeoloji vahidlərin omonimliyi sərbəst-sabit birləşmələrin omonimliyindən çox azdır. Bunun müəyyən səbəbləri vardır: əvvəla, frazeoloji vahidlərin mənə sistemi onlara nisbətən daha mürəkkəbdir; ikincisi, sərbəst-sabit birləşmələrin struktur-qrammatik imkanları geniş, frazeoloji birləşmələrininki isə məhduddur; üçüncüsü, frazeoloji birləşmələrdə tərkibcə bir neçə sözün uyğun gələrək vahid bütöv hadisə yaratması lazımdır; dördüncüsü, vahidlərin cüzi mənə variantlılığına əsaslanmalıdır; beşincisi, frazeoloji birləşmələrin komponentlərinin ikinci dəfə məcazi mənada işlədilməsi lazımdır.

"Bir dəfə məcazi mənə kəsb edərək, yeni məfhum ifadəsi kimi formalaşan söz birləşməsinin yenidən başqa bir məcazi mənə kəsb etməsi çətinidir"¹.

Frazeoloji vahidləri müəyyənləşdirərkən dilin struktur əlamətləri – davamlılıq, hazır şəkildə işlədilməsi, mənə bütövlüyü, metaforik mənənin ümumiləşməsi və s. əsas götürülməlidir. Bunları sözlərin leksik-semantik xüsusiyyətləri kimi izah etmək olar. Bu əlamətlərin hər biri ayrı-ayrılıqda frazemlərin mahiyyətini açə bilməz. Bunlar bütövlükdə götürüldükdə isə frazemləri mahiyyətə müəyyənləşdirmək üçün əsas ola bilər. Frazeeoloji birləşmələrdə struktur-semantik cəhətdən idiomatiklik, leksik-semantik cəhətdən isə mənə bütövlüyü əsas əlamətdir. Frazeeoloji birləşmələrdəki omonimliyi iki yerə ayırmaq olar: xarici və daxili.

Öz tərkiblərinə görə eyni, mənəə müxtəlif olan sabit və sərbəst birləşmələr arasındakı omonim münasibət xarici omonim

adlanır. Daxili omonimlər ya frazeoloji vahidlərin müxtəlif tipləri arasında, ya da bir frazeoloji vahid daxilində olur. Daxili omonimlər ifadə planlarına görə tamamilə eyni, məzmunca isə müxtəlif olan frazeoloji vahidlərin omonimliyinə deyilir. Frazeeoloji vahidlərin omonimliyinin səbəbləri: 1) iki dil vahidinin ya qismən, ya da tamamilə omonim olması; 2) sərbəst birləşmələrin sabitləşməsi; 3) sabit birləşmələrin yenidən məcazlaşması; 4) frazeoloji birləşmələrdə eyniliyin pozulması; 5) çoxmənalı frazeoloji vahidlərdə mənənin tamamilə uzaqlaşması; 6) başqa dillərdən kəlkə yolu ilə frazeoloji vahidlərin alınmasıdır.

Frazeoloji omonimləri ifadə etdikləri mənalarına görə iki qrupa ayırmaq olar:

1. İki mənada işlədilən frazeoloji omonimlər.

2. Bir neçə mənə ifadə edən frazeoloji omonimlər.

İki mənalı frazeoloji omonimlərə aşağıdakı birləşmələri aid etmək olar: *can vermək* – *can vermək*, *cana gəlmək* – *cana gəlmək*. Məsələn, *Ləkin sevinmədi bizim babalar; Qəfəsəə can verdi ellər, obalar* (S.Vurğun); *Əridir qüdrəti, dağı əridir; Səhraya can verir, çölə yaraşıq* (N.Babayev); *Onun hərəkətindən mən cana gəldim; Bir neçə gündür ki, özümü yaxşı hiss edirəm, cana gəlirəm*.

Bu misallardakı *can vermək* "ölmək" (birinci misalda) və həyat vermək, "gözəlləşdirmək" (ikincidə); *cana gəlmək* "yorulmaq" (birincidə) və özünü yaxşı hiss etmək, "canlanmaq" (ikincidə) mənalarında işlədilmişdir.

Bir neçə mənalı frazeoloji omonimlərə aşağıdakı nümunələri göstərmək olar: *ayağa qaldırmaq*, *baş vermək*, *başə çıxmaq*; məsələn,

*Sarı Günəş rəngli bir al bayrağa;
Səsini elləri qaldır ayağa* (S.Vurğun).

İsti su vannaları bir həftədən sonra xəstəni ayağa qaldırdı; Qardaşı əsgər gedəndən sonra Nənəxanım arvad onun uşaqlarına himayəçilik edib, onları ayağa qaldırdı.

Xanım, niyə mənə bəndəliyə qəbul etmirsən, mənə nə xəta baş veribdir? (M.F.Axundzadə); *Bulud göyün üzünü tutan kimi yağış baş verdi; Əcəl macal verə, gün gəlib ötsə; Baş verib bənövşə, yaşə-mən bitə* (Aşıq İsmayıl).

¹ S.Cəfərov. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, 1970, səh. 102.

[illegible]

Kəmiyyətə, forma və qrammatik əlamətlərinə görə eyni və ya oxşar olan müxtəlif məzmunlu cümlələr bir-biri ilə omonim münasibətə ola bilər. Cümlələrin omonimliyini sözlərin omonimliyi ilə bəsləyən cümlələr omonimliyində vahidlərin bir-biri cəmləndirmək olmaz. Sözlərin omonimliyində eyni əsas götürülür. Cümlə ilə forma, tələffüz, yazılış cəhətdən tam eyniliyi əsas götürülür. Cümlələrin lələrin omonimliyini bu cəhətdən yanaşmaq olmaz. Cümlələrin tərkibində həm ləksik mənası olan, həm də ləksik mənası olmayan sözlər olur. Bunlar kəmiyyətə bir-birinin eyni ola da bilər, olmaya da bilər, tərkiblərindəki sözlərdən biri və ya ikisi formaca fərqlənər, bəzi cümlələrinin eyni cümlələrinin cümlələrinin omonimləşməsi.

Omonim söz və ya söz birləşmələrinin cümlələrin omonimləşməsində müəyyən rol oynadığını da inkar etmək olmaz. Cümlələrin bir qismi bu yolla omonimləşir. Lakin bu, əsas əmil kimi götürülməz. Omonim cümlələr omonim söz və söz birləşmələrinin istifadəsindən başqa, sözlərin qrammatik və sıracı dəyişməsi, intonasıya və sair yollarla da əmələ gəlir.

1. Sadə cümlələrin omonimliyi.
2. Mürəkkəb cümlələrin omonimliyi.

Sade cümleler bir-biri ile omonim sözlerin, serbest ve sabit birleşmelerin iştirakına, ترکیبindeki sözlerin sırasının ve grammatik formalarının değişmesine, intonasyaya ve s. esasen omonim münasibetde olur.

Omonim sadə cümlələrin bir qismi omonim sözlərin və söz birləşmələrinin iştirakına görə yaranır; məsələn,

Sözlər arasında qrammatik əlaqənin dəyişməsi nəticəsində də sadə cümlələr omonimləşir; məsələn,

Səni oğulla təbrik edirəm.

Birincide, nəfərlərdən biri ata və oğul müəyyən münasibətdə əlaqədar olaraq təbrik edilərsə, ikincide ata oğlu olmasına görə təbrik olunur. Birincide hər ikisi obyektdirsə, ikincide ancaq ata obyekt hesab olunur.

Dilimizdə tabeli mürəkkəb cümlənin elə tiplərinə təsadüf edilir ki, onların növünü təyin etmək çətin olur. Çünki bəzi tabeli mürəkkəb cümlələrin baş və budaq cümlələri bir-birindən tərkibcə və quruluşca fərqlənir; məsələn, *Fərid elə həkindir ki, bütün kollektiv ona hörmət edir. Fərid elə işləyir ki, bütün kollektiv ona hörmət edir. Fəridin işi elədir ki, bütün kollektiv ona hörmət edir.*

Bu cümlələrin hər üçünün budaq cümləsi formaca, tərkibcə eynidir. Həmin budaq cümlələr tərkib və formaca uyğun olsa da, mənacə müxtəlifdir. Bunları budaq cümlələrinə görə omonim hesab etmək olar. Yuxarıdakı cümlələrin birincisi təyin, ikincisi təzi-hərəkət, üçüncüsü xəbə budaq cümləsidir.

Omonim budaq cümlələr formaca, tərkibcə eyni olsalar da, mənalarına və növlərinə görə bir-birindən fərqlənir.

LÜĞƏTİN QURULUŞU VƏ ONDAN İSTİFADƏ ETMƏ QAYDALARI

Lüğətdə omonimiyanın bütün obyektləri – omomorfemlər, omonim sözlər, omonimik hadisələr (omofon, omofon, omograf və paronimlər), omonim söz birləşmələri və omonim cümlələr yox, ancaq omonim sözlər izah olunur.

Lüğətdə omonimlərin leksik, leksik-qrammatik və qrammatik növləri verilir. Omonim cərgələr əlifba sırası ilə yerləşdirilmişdir.

Aşıq I is [ər.] Xalq sənətkarı.

Aşıq II is. anat. Diz qapaqlarından çıxan oynaq sümüyü.

Aşıq III is. Uşaq oyunlarından birinin adı.

Leksik-qrammatik omonimlər:

Acı I *sif.* Qolbə toxunan, ağır sancan; fəlakət.

Acı II *f.* Üroyı yanmaq, yazığı gəlmək.

Grammatik omonimlər:

Arpaqlıq I *is.* Arpa ökmək üçün yararlı yer.

Arpaqlıq II *is.* Atların azı dişlərinin dibindəki çökəklik.

Omonim cərginin üzvləri müstəqil söz kimi roma rəqəmləri ilə

işarə olunur; məsələn,

Qədar I *is.* [ər.] Qeyri-müəyyən miqdar, say, kəmiyyət. *Hər şeyin müəyyən qədəri var.*

Qədar II *is.* [ər.] Tale, qismət, müqəddərat. *Vali buyurdu ki, qəm yeməsin çox; Qədar yazdığına çara yox (R.Rza).*

Qədar III *qoşma* Qabaq, əvvəl. *Bir məsələ haqqında qəti qərara gələndə qədar xeyli düşünərdi (M.İbrahimov).*

Omonim sözlərin mənalari aşağıdakı qaydada sıralanaraq, əvvəl izah olunan omonim söz, ondan sonra onun hansı nitq hissəsinə aid izah olunan omonim söz, ondan sonra onun hansı izah olunur. Mənanın şərhli olması, mənsəyi, işlənmə sahəsi, mənası izah olunur. Mənanın şərhli müxtəlif məxəzlərdən alınmış misallarla əsaslandırılır; məsələn,

Əqrəb I *is.* [ər.] Saatda vaxtı göstərən dəmir mil. *Qucaqlaşib öpüşdü saatın əqrəbləri...* (O.Sarıvəlli).

Əqrəb II *is.* zool. Zəhərli həşərat növündən biri. *Çalsə əqrəb də hənuz eyləməz əmmən, ölübə!* (M.Ə.Sabir).

alm. – almanca
anat. – anatomiya
arx. – arxitektura
astr. – astronomiya
asp. – aspazlıq
bağl. – bağlayıcı
bayt. – baytarlıq
biol. – biologiya
bot. – botanika
coğr. – coğrafiya
çin. – çincə
dan. – danışıq dilində
dəniz. – dənizçilik
dilç. – dilçilik
ədəb. – ədəbiyyatşünaslıq
ər. – ərəbcə
əvəz. – əvəzlik
f. – fə
f.sif. – fəli sifət
fars. – farsca
fə. – fəlsəfə
fin. – fincə
fiz. – fizika
fiziol. – fiziologiya
folk. – folklor
fon. – fonetika
fr. – fransızca
geol. – geologiya
hərb. – hərbi termin
hind. – hindcə
holl. – hollandca
hüq. – hüquqşünaslıq
xüs. – xüsusi termin
idm. – idman
ing. – ingiliscə
is. – isim
isp. – ispanca
ital. – italyanca

keç. – keçmişdə
kim. – kimya
klas. – klassik ədəbiyyatda işlənmə söz
köhn. – köhnə söz
k.t. – konditör rəfəti
qram. – qrammatika
lat. – latınca
mal. – maliyyə işi
məc. – məcazi mənada
məh. – məhəllə söz
mif. – mifologiya
miner. – mineralogiya
modal – modal söz
mus. – musiqi
nisbi əvəz. – nisbi əvəzlik
num. söz – numerativ söz
ovç. – ovçuluq
pol. – polyakca
port. – Portuqaliya
psix. – psixologiya
rass. – rəssamlıq
riyaz. – riyaziyyat
rus. – rusca
sansk. – sanskritcə
səs təql. – səs təqlidi
sif. – sifət
skand. – Skandinaviya dilləri
şahm. – şahmat
şot. – şotlandca
tar. – tarixi
tex. – texnika
ter. – termin
tib. – tibbi termin
tibet. – tibetcə
uş. – uşaq dili
yah. – yəhudicə
yun. – yunanca
zool. – zoologiya

Aa

A I Azərbaycan olubasının birinci nömrəsi.
A II nida Çağırış, kitab, müraciət bildirir. *A bəy, əl saxlayın, amandır, aman!* (S.Rüstəm).

AC I *sif.* Qarıboş, yeməyə ehtiyacı olan. *Çağırma, yat, ay ac toyuq; Yuxunda çoxca darı gör!* (M.Ə.Sabir).

AC II *f.* Aclıq hiss etmək, yemək istəmək. *Göy bulağın suyunu içən kimi adam acır.*

AC III *sif.* Horis, gözü doymayan. *Sən boyda qızıl da azlıq edərdi; Xəzina içində ac tamahlara* (M.Araz).

ACI I *sif.* Qolbə toxunan; ağır; sancan; fəlakətli. *Mümkün deyil ki, kişi səmi görə, səni acı söz deməyə* (N.Vəzirov).

ACI II *f.* Ürəyi yanmaq, yazığı gəlmək. *Əgər acısan da bu hala bəzən; Təəssüf etmirəm, Etibar bala* (B.Azəroğlu).

ACIMAQ I *f.* Acı olmaq, acı dad vermək, acılaşmaq.

ACIMAQ II *f.* Yazığı gəlmək, rəhmi gəlmək, ürəyi yanmaq. *Elxan, mən səni acıyıram* (C.Cabbarlı).

ACITMAQ I *f.* Acı etmək, acılaşdırmaq, turşutmaq, qıcqırtmaq. *Çox saxlamaqdan yağı acıtmışlar.*

ACITMAQ II *f.* İncitmək, acığını tutdurmaq. *Qaşqabağı, sallaq dodağı, çətilən qaşı, qırıxış alını müəllimi lap acıtdı* (Ə.Vəliyev).

AFƏT I *is.* [ər.] Bəla, fəlakət, ziyan. *Elə bil Gülüstana afət bürküsü çök-müşdü* (Dastanlar).

AFƏT II *is.* [ər.] Son dərəcə gözəl qız, qadın. *Baxan bir sən idin ey nəzi afət; Bir də pəncərədən boylanan gəcə* (B.Azəroğlu).

AGENT I *is.* [lat.] Casus; vəkil edilmiş şəxs. *Agentlər qayıq Qaraxəhər körpüsündə gözləyirmişlər* (A.Şaiq).

AGENT II *is.* [lat.] term. Elmi terminologiyada istehsal edən amil, səbəb. *Məlum olduğu kimi, fontan üsulu ilə neft çıxarılması dövrünü uzatmaq üçün laylarla su və ya digər agentlər vurmaq lazımdır.*

AĞ I *is.* Ağ rəngli bez və s. parça. *Firəngiz ağı çıxarda-çıxarda ciddi-ləşdi* (B.Bayramov).

AĞ II *is.* Gözün buynuz təbəqəsində omlə gələn ləkə (xəstəlik). *Mən onun gözündə ağ sallam* (C.Məmmədquluzadə).

AĞ III *is.* köhn. Tor. *Dağ maralı kimi sərsəm gəzən yar; Axır rast gələr-sən sən ağa qarşı* (Aşiq Fətəli).

AĞ IV *is.* mən. Tuman və ya şalvarın orta hissəsi.

AĞ V *sif.* Yaxşı. *Ağ gün ağardar, qara gün qaraldar* (Ata. sözü).

AĞ VI *sif.* Rəng. Qar, süd, tabaşır rəngli. *Ağ ipəkdən donlar geyir çıpaq ağaclar* (O.Sarıvəlli).

AĞ VII *sif.* [ər.] Sözə qulaq asmayan, itaət etməyən. *Ağanın üzünə adam hər zaman bir bürüncək üçün heç ağ olarmı?* (O.Sarıvəlli).

AĞ VIII *sif.* Tamamilo. *Bu lap ağ yalıdır, – dedi. – Doğrudur, Gül-yanaqovla mən bir küçədə anadan olmuşuq* (Anar).

AĞA I *is.* köhn. Hakim, hökmrən. *Mərd anadan mərd oğul; Yada ağa, mərda qul; Qorxaq töhmət gətirər; Baş ucaldar mərd oğul* (Bayatı).

AĞA II *is.* Yaşlı adama müraciət üçün işlədilən söz. *Ağa, olmasın azar, bu nə hələtdir, sizdə görürəm?* (Ə.Haqverdiyev).

AĞAC I *is.* Budaqları və bərk gövdəsi olan çoxillik bitki. *Qocalığın önündə gəncliyin utanması; Məşədə ağacların tək-tək yarpaq tökməsi; Yetkin ağlın önündə ürəyin diz çökməsi?* (B.Vahabzadə).

AĞAC II *is.* Məsafə, ölçü (toxminən 6-7 km uzunluq ölçüsü). *Baham iki günə gedərdi kənddən şəhərə, on ağac yolu* (B.Azəroğlu).

AĞACLAŞMAQ I *f.* Bir-birini ağacla vurmaq, ağacla vuruşmaq.

AĞACLAŞMAQ II *f.* Ağac kimi bərkimək, sortləşmək. *Bitkinin toxumları yetişəndə qozaları ağaclaşır və ya giləmeyvə şəklini alaraq ətləşir* (Qədirov).

AĞALIQ I *is.* Hökmrənlik etmək. *Nə haqq ilə mənim evimdə ağalıq edirsən?* (C.Cabbarlı).

AĞALIQ II *is.* köhn. Ağalara məxsus mülk, ev, su, meşə, heyvan və s. *İndi bunları ağalığa aparmaq lazımdır* (S.S.Axundov).

AĞARTI I *is.* Süddən hazırlanan məhsul: qatıq, şor, süzmə, pendir və s. *Bağır müdirinin ağartısına şərik olmaq istəmədi* (İ.Molikzadə).

AĞARTI II *is.* Uzaqdan görünən ağ şey. *Uzaqdan bir ağartı nəzərə çarpdı* (Ə.Vəliyev).

AĞARTMAQ I *f.* Açımaq. *Buna bənzər bir hiss ürəyini gəzib dolaşdısa da onu ağartmadı* ("Ulduz").

AĞARTMAQ II *f.* Əhənglə rəngləmək. *Bayramqabağı divarları ağartıldı.*

AĞBİRCƏK I is. Ailonin böyüyü, başcısı. *Bizə ağıl həmişə sən öyrədirsən, ağbircəyimizsən* (B.Bayramov).

AĞBİRCƏK II sif. Saçı ağarmış yaşlı, qoca (qadın). *Gənclikdən zəvq alır ağbircək qarı* (S.Vurğun).

AĞI I is. Zəhər. *Qırram qayaları, yıxaram dağı; Xanlar zəhər içər, sultanlar ağı* (Dastanlar).

AĞI II is. köhn. Ağlaşma zamanı avazla oxunan nisgilli sözlər. *İçində yan, ağı deyib, ağlama; Ağlamağın yeri deyil, ağlama* (M.Araz).

AĞIL I is. [ər.] İnsanda düşünmə qabiliyyəti; zəka, idrak. *Ağıl başda olar, yaşda olmaz* (Ata. sözün).

AĞIL II is. məh. Mal-qara və qoyun saxlamaq üçün ətrafı hasarlanmış üstü açıq yer. *Ağillar boş olduğundan qapıları açıq idi* (M.İbrahimov).

AĞIZLIQ I is. Kisə, çuval, qab və s. ağzına qoyulan qapaq, tıxac, qıf və s. *Bu çuvalların ağızlığı yoxdur.*

AĞIZLIQ II is. Nəfəslə çalınan musiqi alətinin və s. ağza alınan hissəsi.

AĞLAR I is. Ağ irqə mənsub olanlar, qaraların əksi. *Qılncdan keçirdi bizi bu ağlar, Lalə tək qızardı Amazon çayı* (S.Vurğun).

AĞLAR II is. tar. Əksinqılbaçılar. *Qırmızılar ağlara qalib gəldi.*

AĞZIBİR I is. dan. Dənizdə yer, heyvan salınan yer, həbsxana və s. *Saldın axır öz əlinlə özünü ağzıbirə* (M.Ə.Sabir).

AĞZIBİR II zərf, dan. Sözübir, dilbir, müttəfiq. *İşdə ağzıbir olmaq lazımdır.*

AX I f. Mayenin yuxarıdan aşağı hərəkət etməsi. *Dneprin gümüşü suları sahilin qumlarını yalayaraq axır* (S.Qədirzadə).

AX II nida Təəccüb, təəssüf və s. hissələri bildirir. *Ax, deyərsən ağa gəlir* (Ü.Hacıbəyov).

AXIR/AXUR I is. İçərişi yonulmuş, mala yem tökmək üçün nov. *Naxıra gedərəm çoban olmaz, axıra gedərəm saman* (C.Cabbarlı).

AXIR II is. [ər.] Son, əqibət, nəticə. *Ay arvad! Mənim axır sözümdü* (C.Məmmədquluzadə).

AXIR III ədalət Nəhayət. *Unutmuşam cəfaları, dərdləri; Axır gəlir sənə yetişdim, Əsl!* (Ü.Hacıbəyov).

AJUR I is. [fr.] term. Mühasibatda: əməliyyatın həmin gün kitabə qeyd edilməsi.

AJUR II is. [fr.] tex. Şəbəkə, tor.

AKT I is. [lat.] Şahidlərin iştirakı ilə, yaxud yoxlama nəticəsində müəyyən edilən bir hadisəni təsdiq edən sənəd, yazı. *Üstəlik bir akt da bağladılar ki, oğurluqda tutulub* ("Qaçaq Nəbi").

AKT II is. [lat.] Ali məktəblərdə ixtisaslı iclas, hərəkət, dramatik əsərin bir hissəsi. *Akt salonuna yığışanların sayı gəldikcə artardı.*

AKTİV I is. [lat.] Müəssisənin və ya ictimai təşkilatların fəal hissəsi.

AKTİV II is. [lat.] məl. Mühasibatda: müəssisə və ya idarənin balansında mövcud olan bütün qiymətli şeylərdən və ya borc tələblərindən ibarət olan hissə.

AKTİV III sif. [lat.] dilç. Bir dildə danışanların hamısı tərəfindən başa düşülən və həmişə işlədilən (söz). *Dilimizin aktiv lüğət tərkibi.*

AL I is. köhn. Hiylə, məkr, yalan. *Koroğlunu al dil ilə tutandı; Ölər acəm oğlu getməz bu yerdən* (Dastanlar).

AL II is. [ər.] Xurafata inanmayanların təsovvüründə canlanan, gözüne görünən mövhum surət, xəyal. *Zahiya deyərdilər ki, yaltma, yaltsan, al anası gələr ciyarını çıxarar* (H.Sarabski).

AL III sif. Qırmızı. *Narın külləklər öpür sənə al bayrağını* (S.Rüstəm).

AL IV f. Əl ilə götürmək; qaldırmaq; olə keçirmək. *Mənim könümdə gül açmış əməlsən; Güc aldın sən bu eldən ey qız, ey qız* (S.Rüstəm).

ALA I is. dan. Qanın pozulması nəticəsində dəriddə əmələ gələn ağ ləkə (dərri xəstəliyi).

ALA II is. dan. Alaq; tarlada və bostanda bitən ziyanverici ot. *Qızlar bostanın alasını çəkib qurtardılar.*

ALA III sif. Müxtəlif rəngli (ağlı-qaralı). *O! Məni titrətdi sənəin gözələrin; Göz yaşı görməsin ala gözələrin* (S.Vurğun).

ALACƏHRƏ I is. zool. Kolluqlarda yaşayan, cücülərlə qidalanan sərcə fəsiləsindən bir quş.

ALACƏHRƏ II is. bot. Dağlıq yerlərdə bitən qabığı zolaq-zolaq ağac.

ALÇAQ I sif. Bəstəbəy, boyu gödək. *Hec yadımdan çıxmır, konsul özün bir uca adamdır, amma mən alçaq adamam* (C.Məmmədquluzadə).

ALÇAQ II sif. Rəzil, şəərəfsiz, namərd. *Bu cür alçaq və rəhmsiz adamlara bir dəqiqə də olsa həyat haramdır* (M.S.Ordubadı).

ALƏM I is. [ər.] Kainat, dünya, Yer kürəsi. *Dumanla örtülmüş aləm işıqsız bir çadırı xatırladır* (B.Bayramov).

ALƏM II *is.* [ər.] Çoxlu, külli miqdarda, saysız-hesabsız. *Qalanları qoyunların əlini doğrayıb bir aləm kabab bişirdilər* ("Qaçaq Nəbi").

ALƏM III *sif.* [ər.] Çox maraqlı, cazibəli, nəşə verən və s. *Gecə yarı dənizin bir özgə aləmi var* (Ə.Cəmil).

ALICI I *is.* Müştəri, mal alan. *Alıcı tək-tək idi, hamısı şey satırdı* (B.Azərbaycanlı).

ALICI II *is. mäh.* Qov. *Alıcı su dəyif, yanmer* ("Dialektoloji lüğət").

ALICI III *sif.* Yırtıcı, ovçu (quş); cold, sayıq. *Onun baxışları alıcı tərli* baxışları kimi kəskin (S.Vurğun).

ALINMAQ I *f.* Almaq, tutmaq, həbs etmək. *Nə üçün susdu natiqlər; Alındı həbsə sadiqlər?* (M.Ə.Sabir).

ALINMAQ II *f.* İncimək, port olmaq, müəssir olmaq. *Bu xəbərdən Nəbinin qardaşları çox alındı* ("Qaçaq Nəbi").

ALİŞDIRMAQ I *f.* Yandırmmaq, alovlandırmaq. *Papiros alışıdır* (B.Bayramov).

ALİŞDIRMAQ II *f.* Öyrətmək, ələ öyrətmək. *Güldü Bəna: – Bəli, – dedi, – Gərək tələsək: Cəld olmağa alışdır* hər bir nəşini (Ə.Cəmil).

ALİŞQAN I *is.* Müəyyən bir şeyi yandırmmaq üçün işlədilən alət. *Şahin alışqanı çıxartıb odladı* (B.Bayramov).

ALİŞQAN II *sif.* Bir şeyə vərdis etmiş, adət kərdə.

ALİŞMA I *is.* Öyrəşmə, vərdis etmə, adət etmə.

ALİŞMA II *is.* Bir neçə adamın şərikli qoyun və ya mal kəsməsi. *Ay balam, mənim öz ətim ola-ola niyə qoca inəyə alışma olum* (S.Rəhimov).

ALİŞMAQ I *f.* Odlanmaq, alovlanmaq, od tutub yanmaq. *Alışa yerlər də, yansa göylər də; Ölümdən qorxmıyıq sən olan yerdə* (S.Vurğun).

ALİŞMAQ II *f.* Öyrəşmək, vərdis etmək, adət etmək. *Gözləri alaqaranlığa alışandan sonra Orxan baxıb gördü ki, daxmada ondan savayı heç kim yoxdu* (İ.Məlikzadə).

ALMALIQ I *is.* Alma bağı, alma ağacları əkilən yer. *Onlar gəlib alma-lığa çatdılar* (S.S.Axundov).

ALMALIQ II *is. anat.* Atın gözlərinin üst tərəfindəki çuxur yer, çökəklik.

ALT I *is.* Bir şeyin aşağı hissəsi. *Səkinə kərpicin altına baxdı, açar orada yox idi* (Mir Cəlal).

ALT II *is.* [ital.] *mus.* Alçaq səsli nəfəslə çalınan musiqi aləti.

AMAN I *is.* [ər.] Əmin-amanlıq, dinclik; imkan; yardım. *Get, düşməni əman vermə davada; Bətur suda, vur quruda, havada!* (S.Vurğun).

AMAN II *nida* [ər.] Həyəcan, şikayət, qorxu və s. hissələri ifadə edir. *Nələr gördün aman, Vaqif! Nə qansızmış zaman, Vaqif!* (S.Vurğun).

AMFİBİYA I *is.* [yun.] *zool.* Həm quruda, həm də suda yaşayan heyvan.

AMFİBİYA II *is.* [yun.] *tex.* Quruda və suda gedən maşın (tank və ya avtomobil).

AMİL I *is.* [ər.] Bir prosesin, hadisənin hərəkətverici qüvvəsi, səbəbi. *1907-ci sənədən bəri Azərbaycan türkləri arasında milli opera əmələ gəlməsinin birinci amillərindən birinin "şəbeh" olduğu şübhəsizdir* (Ü.Hacıbəyov).

AMİL II *is.* [ər.] köhn. Tacir müvəkkili, ticarət agentı. *İstanbulda, Bakıda, Tiflisdə, Batumda onun amilləri var idi* (Ə.Haqverdiyev).

AN I *is.* [ər.] Ən cüzi bir zaman, ləhzə. *Mənim xatırımdan pozulmuşdur; Gənclik günlərimin əziz anları* (B.Azərbaycanlı).

AN II *f.* Yada salmaq, xatırlamaq. *Gələcəyə boylandı; Ötən illər içində; Yəqin mən də andın* (B.Azərbaycanlı).

ANALIQ I *is.* Ögey ana, doğma olmayan ana. *Hərçənd biz bir günah iş görmürük, amma hər halda Gülnisə mənim analığımdır* (Çəmənzəminli).

ANALIQ II *is.* Ana üzərinə düşən vəzifə, ananın öz uşaqlarına olan əlaqə və münasibəti. *Cəmilə indi bildirdi ki, onun elmi işləri ilə yanaşı bir analıq vəzifəsi də vardır* (S.Rəhimov).

ANCAQ I *bağ.* Qarşılıq bildirən tabesiz bağlayıcı. *O nə işə soruşmaq istəyirdi, ancaq utanırdı* (Ə.Vəliyev).

ANCAQ II *ədət* Məhdudlaşdırma mənasında işlədilən ədəd. *Yasəməni ancaq alaq otlarının başını vururdu* (Ə.Vəliyev).

ANSAMBL I *is.* [fr.] Artistlər dəstəsi. *Çalır xalq çalğı alətləri ansamblı*.

ANSAMBL II *is.* [fr.] Ahəng, uyğunluq. *Opera əsərinə məxsus olan bütün ünsürlər – ariya, duet, ansambl, reçitativ – "Koroğlu" operasında vardır, lakin bunların hamısı Azərbaycan musiqi folkloru qurulumu muğamlar əsasında qurulmuşdur* (Ü.Hacıbəyov).

APARAT I *is.* [lat.] *tex.* Alət, cihaz, qurğu. *Bütün laboratoriya müdirlərinin otağında – masanın üstündə qara bir telefon aparatı var* (Anar).

APARAT II is. [lat.] İdarə və ya hər hansı bir təşkilat işçilərinin məcmuəsi. *Aparatın işçiləri bir çox hallarda xalis texniki vəzifələri yerinə yetirir.*

ARA I is. İki şey arasındakı məsafə, boşluq, ortalıq. *Çalışmaq girməsin yadlar araya* (S.Rüstəm).

ARA II is. Əlaqə, münasibət, rəftar. *Yoxdur sevən gənc könlümün bu hicranla arası* (S.Rüstəm).

ARA III is. Fasilə. *Kəndin ayağında maşınların gurultusu ara vermirdi* (B.Bayramov).

ARA IV f. Axtarmaq, araşdırmaq. *Mən üç gündür ki, at belində səni arayıram* (C.Cabbarlı).

ARD I is. Arxa, dal, hər şeyin geri tərəfdə olan yeri. *Günəş çəkildikən dağlar ardına; Üfüqlər qarardı, sular qarardı* (S.Vurğun).

ARD II is. Başlanmış bir işin, şeyin davamı, dalı. *Məqalənin ardi məcmuənin gələn nömrəsində dərc olunacaqdır.*

ARXA I is. İnsan, heyvanın dalı, beli. *Mən arxam dənizə tərəf oturdum* (Anar).

ARXA II is. Kömək, havadar, dayaq. *Qəribəm, yoxdu arxam; Qanadım yoxdu qalxam; Çıxam qəlbi dağlara; Bir vətən sarı baxam* (Bayatı).

ARXA III is. Nəsil, əcdad. *Xalqın yeddi arxa yadları ağzını açanda tarif tökülür...* (Mir Cəlal).

ARI I is. Zərqəndillər fəsiləsindən olub, bal hasil edən cücü. *Yaz vaxtları pələklərin ağzı açılanda arılar bağlara səpələnirdilər* (Ə.Əylisli).

ARI II sif. köhn. Təmiz, pak, saf. *Aydan ari, sudan duru* (Ata. sözü).

ARPALIQ I is. Arpa səpmək üçün yararlı yer.

ARPALIQ II is. term. Atın azı dişlərindəki çökəklik, çuxur.

ARTIQ I is. Bütün ehtiyac təmin olunduqdan sonra qalan şey, qalıq. [Hacı Səməd ağa:] *Hər kəs hər nə qazansa, yediyini yeyir, artığını da gizləyir* (Ə.Haqqverdiyev).

ARTIQ II sif. Çox, xeyli, olduqca. *Bunların hamısı artıqdır.*

ARTIQ III is. ədat Daha, bundan əlavə. *Artıq tanrı səna dost deyil, anad* (S.Rüstəm).

ARTIRMA I is. Eyvan, balkon. *O, artırmaya qədəm qoycaq gözü mənə satırdı* (S.Qədirzadə).

ARTIRMA II is. məh. Uşaq oyunlarından birinin adı.

ARTİKUL I is. [lat.] Malın, məmulatın tipi.

ARTİKUL II is. [lat.] ter. Hərbi qanun, müqavilə və sənədlərdə bənd.

AS I is. [ər.] Kart oyununda: tuz, toxoxalı qumar kağızı.

AS II is. [ər.] Mahir təyyarəçi.

AS III sif. [ər.] Sözü keçən, nüfuzlu adam. *O, as adamdır. Hamı ona hörmət edir.*

AS IV f. Bir şeyi yuxarıdan bənd etmək, sallamaq. *Sağ meşə, sol meşə, yollar ensiz, dar; Sanki dağ başından kəndir asmışlar* (B.Azəroğlu).

ASMA I is. Paltar asmaq üçün qarmaq, paltarasın. *Boz şinelini və gün bozartmış papağını çıxarıb koridordakı asmadan asdı* (S.Rəhimov).

ASMA II is. tex. Talvar, çardağ. *Tütünün asmalarda qurudurlar.*

ASMA III sif. Bir yerdən asılan, sallanan. *Dünyada körpü çoxdur; Adlısı, adsız var; Dəmirdən, asma körpü; Daşdan hörülmə körpü* (B.Azəroğlu).

ASMAQ I f. Bir şeyi yuxarıdan bir yere ilişdirib sallamaq, asılı hala salmaq. *Mən əvvəl sarı paltonu alıb altıdan asardım* (Anar).

ASMAQ II f. Xörək bişirmək üçün qazanı ocaq üstünə qoymaq. *Ay Pərzad xala, yeri onları da yığ gətir, bir yerdə yeyək, bozbaş asmışam* (Çəmənzəminli).

AS I is. Xörək, plov. *Bayram aşdır, indicə Qönçəbəyim gətirdi* (S.Qədirzadə).

AS II is. Dörəni, gönü aşılayıb hazırlamaq üçün maddə. *Gönü aş qoydular.*

AS III f. Bir şeyin üzərindən atılıb keçmək. *Keçərək Mil düzündən sarı dağlar aşdım* (Ə.Cəmil).

AŞIQ I is. [ər.] Yaradıcılığında şairlik, nəğməkarlıq, çalğıçılıq, bədii qiraət və rəqs sənətlərini özvi surətdə birləşdirən xalq sənətkarı.

AŞIQ II is. anat. Diz qapaqlarından çıxan oynaq sümüyü. *Bozbaşı yedikdən sonra evin uşaqları, kasalara göz gəzdirərək, sümükdən aşıqları çıxarıb, bir yerə yığırdı* (H.Sarabski).

AŞIQ III is. Uşaq oyunlarından birinin adı. *Uşaq vaxtı küçədə aşıq oynayırdı hər dəfə savaşırdıq* (C.Məmmədquluzadə).

AŞIQLIQ I is. Aşıq sənəti. *Çıxdım aşıqlığa, düşdüm ellərə; Aşıqlardan san almağa gəlmişəm* (Aşıq Vəli).

AŞIQLIQ II is. Dizin aşıq sümüyü gizləndiyi yer. *Qoyunun aşıqlığını sədr öz qabağına çəkdi.*

AŞIRMA I is. Şalvara bond edilən lentşokilli qoşa bağ; şalvar asmalığı. [Fotullayev] ...*elo faytonun içində uzun şinelinin üstündən bağladığı ona-çilni yana çəkdi. Aşırmasını düzəltdi* (I.Şixli).

AŞIRMA II is. Plovun bir növü. *Bir dəfə dost-aşnasına xəbər verdi ki, hamısı cümə günü ona aşırma plova qonaqdırlar* (Ə.Haqverdiyev).

AŞIRMAQ I f. Qaldırmaq, yükləmək, keçirmək. *Hacər təkrar papağı başına qoydu, əlini aynalıya uddu, kəməri çiyinə aşırıdı* (S.Rəhimov).

AŞIRMAQ II f. Yuxmaq, çevirmək. *Telman Paşayev rəqibini başı üzərindən aşıraraq təmiz qələbə qazandı.*

AŞIRMAQ III f. Bir şeyi ağgözlüklə və cold yemək. *Bozartmanı yedilər, hələ üstəlik toyuğun da çıxartmasını aşırıdılar.*

AŞLIQ I sif. Aş üçün, plov üçün yararlı. *Aldığım düyü əslü aşıq düyüdür.*

AŞLIQ II sif. Aşa qoymaq üçün yararlı. *Əlida yaxşı aşıq dəri var.*

AŞMAQ I f. Keçmək; düşmək; çıxmaq. *Oradan çıxıb erməni küçələrinə aşdırlar* (M.F.Axundzadə).

AŞMAQ II f. Düzəlmək; keçmək; təmin olunmaq. *A Gülar, rəng gətir, rəngsiz aşmaz* isimiz (S.Rəhman).

AŞMAQ III f. Çevrilmək, yığılmaq. *O tərəf-bu tərəfə çox aşdı, ancaq gözəlində yuxu gəlmədi* (S.Rəhimov).

AŞNA I is. [fars.] Dost, yaxın, tanış, yoldaş. *Gör aşnam özünü kimlərlə tanış-yana qoyur* (Anar).

AŞNA II is. [fars.] Qeyri-rəsmi arvad və ya kişi, oynaş. *Arvadından savayı, bir rus qızı da aşnası var idi* (Ə.Haqverdiyev).

AT I is. Qoşulan və minilən ev heyvanı. *O, Feyzini səsləyib iki saz at vəhşətlərini tapşırırdı* (B.Bayramov).

AT II is. Şahmat fiquru. *Mat olmasın dəvə, an qurban verdi.*

AT III f. Tullamaq, salmaq. *At bu dəcəlliyi bir yana oğlum, Qov sən tələşməlidirsən anan da* (B.Azəroğlu).

ATALIQ I is. Ögey ata. *Rusca əlifba savadımı da atahğımdan öyrənməmişdim* (Ə.Haqverdiyev).

ATALIQ II is. Ata üzərinə düşən borc, vəzifə. Nəsim dəyi *atahıq* borcunu vələz övladı yaxşı geyindirib yedirməkdə görün *adamları güldürdi* (I.Şixli).

ATƏS I is. [fars.] Od, ocaq. *Pavızdır, eto bil soyunmuş günəş, Dəhşət ləllərə tökməyir atəş* (B.Azəroğlu).

ATƏS II is. [fars.] Tüfəng və ya topdan atəş. *Tuturlar onları qafil atəşə; Gizləyir dostları qalın bir meşə* (M.Rəhim).

ATLANMAQ I f. Ata minmək. *Sübh atlantı, günortaya özümü Əhməd-qalaya yetirdim* (Ə.Haqverdiyev).

ATLANMAQ II f. Tullanmaq, sıçramaq, hoppanmaq. *Bir ay yarım novbahardan keçəndə; Köksündən atlantır sellərin, dağlar* (Aşıq Ələsgər).

AVAR I is. Qayıq sürmək üçün kürək, qayıqçı kürəyi.

AVAR II is. Dağıstanda yaşayan xalqlardan birinin adı. *Ətrafımda ləzgi, qomqu, avar, lak, tərəkmə; Oynaq gözəl, şən dodaqlar, həpsi yabançı qəmə* (A.İldırım).

AVAR III is. məh. Evlərin damına düşəndən qamışaoxsar ot.

AVARA I is. [fars.] İssiz-gücsüz adam, sorsori. *Sən demə, başqa yerdə arvadı, qızı varmı; onları başsız qoyub qaçmış bu avara* (S.Rüstəm).

AVARA II is. məh. Bir və ya ikiillik camış balası.

AY I is. astr. Planet, göy cisimlərindən biri. *Ay da, göy də sarı bir heyva kimi; Durur hərəkətsiz sahəyə kimi* (S.Rüstəm).

AY II is. İlin bölündüyü on iki hissədən hər biri. *Dolandı həftələr, dolandı aylar; Cəlal qayıtmadı o gündən bəri* (S.Vurğun).

AY III nida Çağırış, müraciət, haraylama nidəsi. *Ay qalacaq-qalacaq buludlar; Bir an uzaq getməyin!* (M.Rəhim).

AYAR I is. dan. Barama, pambıq və s. bu kimi xammallardan əldə edilən xalis malın miqdarı.

AYAR II is. məh. Məhsuldar. *Qurda yaxşı baxırlar, doyduurlar, onda ayar olur* ("Dialektoloji lüğət").

AYAR III sif. Ürəyiaçıq, gülerüzlü. *Muxtar əmi ayar adamdı* (I.Hüseynov).

AYLIQ I is. dan. Maaş, əməkhaqqı. *Mədəndə bundan dörd qat az alırdım, indi, şükür Allaha, aylığım pis deyil* (M.Hüseyn).

AYLIQ II sif. Bir aya aid, bir ay üçün nəzərdə tutulan iş. *Bir aylıq mənzili bir gündə kəsər; Köhlən bəsləmişəm, gərək Qıratım* (Dastanlar).

AYNALI I is. köhn. Patronu üstədən qoyulan tokülə tüfəng. *Nəbi cəld ayağa qalxıb, dirəkdən asdığı aynalıyı götürdü* ("Qaçacaq Nəbi").

AYNALI II sif. Aynası, güzgüsü, şüşəsi olan. *Yorğun-argın insanları işdən sonra; Yığılmışdı divarları daş aynalı bir salona* (S.Vurğun).

AYPARA I is. Bir-iki günlük ay. *Göyda yanır aypara; lışq düşür yollara* (B.Vahabzadə).

AYPARA II is. köhn. Qızıl ya gümüşdən qayrılan yarımdayra (ay) şəkilli qadın bəzəyi. *Çapkanın yaxasındakı zümrüd və zəbərcad düymələri... iki tərəf-dən döşlərinə taxdığı almaz ayparalar, onu tovuz quşunun qanadları qədər bəzəmişdi* (M.S.Ordubadı).

AYRI I sif. Başqa, qeyri, digər. *Öz layaqatimi qorumaq üçün ayrı yol tapmadım* (S.Qədirzadə).

AYRI II zərf Tək, müstəqil. *...Hər nəysə, mən ki o paltoları bir dəfə də ayrı asmadım* (Anar).

AYRI III zərf Aralı düşmək, uzaq düşmək, uzaqlaşmaq. *Camal ailəsin-dən ayrı, tək yaşayırdı, Əsmar da onun evinə köçdü* (Anar).

AZ I say Sayca çox olmayan, cüzi. *Ayrı cür olsaydı, seximiz iyirmi iki metr az parça toxuyucaqdı, başa düşürsənmi?* (S.Qədirzadə).

AZ II f. Doğru yoldan çıxmaq, pis yola qulluq etmək, yolu itirmək. *Nəbi olmasa kəndlilər bu cür qudurub yolundan azmazdılar* ("Qaçaq Nəbi").

AZAD I is. [fars.] bot. Bərk oduncaqlı ağac növü.

AZAD II sif. [fars.] Başqasından asılı olmayan, sərbəst. *Ey azad gün, azad insan; Doyunca iç bu bahardan!* (S.Vurğun).

AZI I is. Ağzın hər iki tərəfində arxa hissədə yerləşən əsas dişlər.

AZI II ədat Ən cüzi, minimum. *Ən kiçik dərdi də azı min kərə; Səldi ürəyinə hər saat, hər gün* (B.Vahabzadə).

Bb

BAB I is. [ər.] köhn. Fosil, bölmə (osordo). *Gər şərh edərsəm ayətə hüsni'n kitabını; Hər bab içində fəslinə yüz bin füsul ola* (İ.Nəsimi).

BAB II is. [fars.] Tay, bərabər. – *Yox, əslə Alo, hər yana dönsə. Mənimki öz babımdır, tay-tuşumdur* (S.Rəhimov).

BABA I is. Atanın, ya da ananın atası. *O qoca babası saç-saqqağı ağ; Səlimi özüne sanırdı dayağ* (A.İldırım).

BABA II is. Sədo, adi, fəqir mənasında. *Mən yoxsul bir məllim babayam* (Ə.Haqverdiyev).

BABALI I is. Günah. *Biz də istifadə edərək, babalı onların boynuna vəs-salam* (M.İbrahimov).

BABALI II sif. Babası olan. *Babalı uşaq, babası uşağa tənə edərdi*.

BABI I is. [fars.] XIX əsrin ortasında İranda "Bab" toxəllislü Mirzə Əli Məhəmməd tərəfindən təsis edilmiş dini təriqətə mənsub olan adam.

BABI II sif. [fars.] Dinsiz, inamsız, kafir. *Bu isə bəs o ləinin də işi qul-labıdır; Dini, imanı danıb, yoldan azıbdır, babıdır* (M.Ə.Sabir).

BADALAQ I is. Sərbəst güləş zamanı müqabil tərəfi yıxmaq üçün aya-ğın onun ayağına dolaşdırıb burma. *Mən onu üzəndə dostum badalaq vurub məni üzü üstə yıxır ki, lələni özü dərsin* (M.Hüseyn).

BADALAQ II is. Hiylə, kələk, fənd mənasında. *Mən az görməmişəm badalaqları... Min fırıldaq gələn o alçaqları* (S.Vurğun).

BADAMLI I is. Müalicə üçün içilən su. *Azərbaycanda istehsal olunan mineral sülardan biri də badamlıdır*.

BADAMLI II sif. Badamdan və ya badamla hazırlanan, içərisində badam olan. *Eşidirəm ki, dadlı-dadlı xuruşlar, badamlı paxlavalər çox yeməli imiş* ("Molla Nəsrəddin").

BAĞ I is. Meyvə ağacları əkilmiş sahə. *Alma bağı*.

BAĞ II is. Bağlamaq üçün ip, kəndir. *Ayaqqabının bağı*.

BAĞÇA I is. Kiçik bağ, güllük, çiçəklik. *Gətsə bir qapıdan çıxın ayağı; Saralar bağçası, tökülər bari* (S.Vurğun).

BAĞÇA II is. Məktəb yaşına çatmamış uşaqlar üçün torbiyə müəssisəsi.

BAĞIR I *is. köhn.* Qaracısır. *Qoyunun qara bağrından bir qədər götürüb ocağa tultu* (Dastanlar).

BAĞIR II *is.* (Jrok, qəlb. *Hər gün kəndə gəlir bəylər, qazaxlar; Yazıq camaatın bağrını dağlar* (S.Rüstəm).

BAĞIR III *f.* Bork qışırmaq, çığıрмаq. *Xaspolad bir də ucadan bağırdı* (M.Hüseyn).

BAĞIŞLAMAQ I *f.* Hədiyyə etmək, peşkeş vermək. *Günəş biza bağış-lamış al bayrağı səhəri* (S.Vurğun).

BAĞIŞLAMAQ II *f.* Günahından, təqsirindən keçmək, əfv etmək. *Mənəcə yaraşmayır çoxuna bu ud; Məni bağışlasın sevgilim həyat* (S.Vurğun).

BAĞLAMA I *is.* Bağışlanmış şey, boğça. *Qoltuğunda bağlama; Mən gedirəm ağlama!* (B.Vahabzadə).

BAĞLAMA II *is.* Xalq ədəbiyyatında şeir forması; qıfıl-bənd deyişmə. *Məna bir bağlama söylə, görüm xalq aşığısan, yoxsa qondarma aşığısan?* (Dastanlar).

BAĞLAMA III *is. məh.* Qapı-pəncərə laylarını bərkidib saxlamaq üçün taxta parçası.

BAĞLI I *sif.* İp, zəncir və s. ilə bənd edilmiş; örtülü, qapalı. *Könül dedikləri, bağlı otaqdır* (R.Rza).

BAĞLI II *sif.* Bağ çox olan yer. *Yerlərə baxıram – bağçalı-bağlı; Göylərə baxıram – qapısı bağlı* (S.Vurğun).

BAĞLI III *sif.* Məftun, vurulmuş. *Bəlkə qız səni sevmir. Ürəyi özəsinə bağlıdır* (M.F.Axundzadə).

BAĞLI IV *sif.* Əlaqədar. *Bülbüllə bağlı bir epizodu da xatırlayıram.*

BAĞLIQ I *is.* Bağ salmaq üçün yararlı yer, bağ olan yer. *Bu çayın o biri tərəfi isə gözəl bağlıq idi* (A.Saiq).

BAĞLIQ II *is.* Bağlamaq, bənd etmək üçün yun və pambıqdan oyulmuş ip, sap və s. *Dünən ona bir bağlıq yun vermişəm.*

BAĞRIQARA I *is. zool.* Su konarında yaşayan uzun qıçlı, döşü qara quş. *Bağrıqaranın qızardı bağı; Şahbaz ona varanda doğru* (Xətayi).

BAĞRIQARA II *sif.* Kədərli, hali pərişan. *Mən aşiq bağrıqara; Quşlar da bağrıqara; Lalədən xoş gül olmaz; Onun da bağı qaru* (Bayatı).

BAXIŞ I *is.* Baxma, gözdən keçirmə. *Saçlarını qapqara; Baxışlarını davamlı; Addımların mətin* (B.Azərbaycan).

BAXIŞ II *is.* Fikir, əqido. *Hər gün bir məmləkətdə; Əqidələr, baxışlar; mənəfətlər toqquşur* (B.Azərbaycan).

BAK I *is.* [fars.] klas. Qorxu, xof. *Bu bir, iki, üç məxələdə yox o qədər bak; Olsun, bəcahənnəm, necə rəftar olacaqdır* (M.Ə.Sabir).

BAK II *is.* [fr.] İçinə maye tökmək üçün ağzı örtülü qab. *Bir dəfə Heybət başını aşağı saldı və qabı yerdən götürüb, baka neft tökdü* (M.Hüseyn).

BAK III *is.* [holl.] Gəminin göyortosinin burun hissəsi.

BAL I *is.* Arıların çiçək və meyvə şirəsindən hasil etdikləri qatı şirin maddə. *Dodaqların şəkər dadır, bal dadır; Gözəllikdə olmaz səna tay, gözəl* (S.Rüstəm).

BAL II *is.* [fars.] klas. Qanad. *Döyüşdükcə qoca qartal; Qüvvət alır balı pəri* (S.Vurğun).

BAL III *is.* [fr.] Böyük rəqs gecəsi. *Üzünü görmədim zər poqonların; Görmədim balını dvoryanların* (S.Vurğun).

BAL IV *is.* [fr.] Məktəblərdə qiymət dərəcəsi; külək; zəlzələ və ya dalğanın ölçü vahidi. *Los-Anceles şəhərində zəlzələ olmuş, zəlzələnin gücü 9 bala çatırdı.*

BALAQ I *is.* Tumanın, şalvarın, dizliyin ayağa düşən hissəsi. *Bunlar payız günü çöl-bayırda; balağına yapışan pırpıqdır* (R.Rza).

BALAQ II *is.* Camış balası. *Mürşüd camış balaqlarını suvarmaq üçün çaya aparmışdı* (Ə.Vəliyev).

BALAQ III *is. məh.* Qamışabənzər, içi boş, buğumlu yemlik bitki.

BALQABAQ I *is.* [fars.] Uzunsov, ortası nazik şirin qabaq. *...kimisi yaman günün kəməyi olan kudu və balqabaqları gızıldirdi* (M.İbrahimov).

BALQABAQ II *sif.* Key, maymaq, ruhsuz, iradəsiz. *Xəlil nədir ki, o məni işdən çıxardır, bunlar da balqabaq kimi durub baxırlar* (M.Hüseyn).

BALLI I *is. bot.* Şirəli otlardan birinin adı.

BALLI II *sif.* Balı olan. *Ballı pətləklərə bənzər beynimiz; İçində boş qal-mış bir çox şanlar* (S.Vurğun).

BAMİYƏ I *is.* [fars.] bot. Meyvəsi konus şəklində olan və xörəyə işlə-dilən birillik lifli bitki. *Doğra daha bamiyəni bəzəyən; Sonra toyuq köksü ilə get aş; Qəlyanı çək, qəhvəni iç, çox yaşa!* (A.Sohhot).

BAMİYƏ II *is.* [fars.] Un, yağ, şəkər və s.-dən hazırlanan bamiyə şək-lində şirni.

BAN I *is.* Arabanın tokorlorından yuxarı olan hissəsi, qutusu, gövdəsi, Araba cırdılanda, *ban* cırdılayır (Ata. sözlü).

BAN II *is.* Xoruz sosisi. Üçüncü xoruz *banı* qadın açdı; Yənə bağladı darvazanı (R.Rza).

BAN III *is.* Dam, çardağ. Sürücü maşının *banına* dırmaşdı.

BANK I *is.* [fr.] Pul vasitəni toplayan və təqsim edən kredit idarəsi. Dövlət *bankı*.

BANK II *is.* [alm.] Dəniz dibi nisbətən dayaz, dərinliyi gömi hərəkəti üçün kifayət olan sahəsi.

BANK III *is.* [fr.] Kart oyununda ortalığa qoyulan pul. [Xudadad bəy:] *Canım, ta mən dördüsay oynamaq istəmirəm, bank oynayacağam, gedirəm* (İ.Hacıboyov).

BANKA I *is.* [ing.] Dənizdə ayrıca dayaz yer.

BANKA II [holl.] Qayıqda avar çəkilənlərin oturduğu skamya.

BANKA III *is.* [pol.] Silindrşəkilli şüşə və saxsı qab. *Bankanın* ağzı açılarda atır qoxusu evi başına götürdü (Ə.Haqverdiyev).

BANKET I *is.* [fr.] İctimai, siyasi xadimlərin və s. şərəfinə düzəldilən ton-tonlu qonaqlıq, ziyafət. *Sən ki banketə o qədər adam çağırırsan, paltarı, tufları pul qalar?* (S.Qodirzadə).

BANKET II *is.* [ing.] Dəmiryolunu seldən, daşqından qoruyub, saxlamaq üçün hündür olmayan torpaq bənd.

BAR I *is.* [fars.] Meyvo, məhsul; səmərə. *Bağcamızın ağacları dürlü-dürlü bar verir* (O.Sarıvöllü).

BAR II *is.* [fars.] klas. Yük, ağırlıq. *Kim dözər mənim tək belə firqatə; Rəncü məşəqqətə bəri-möhnətə* (M.P.Vaqif).

BAR III *is.* [yun.] Meteorologiyada təzyiq vahidi olub, 1 mln. dinamin (dn.) 1 sm² təzyiqinə bərabərdir.

BAR IV *is.* [ing.] Ayaq üstə duraraq yemək yeyilən, ya içki içilən kiçik yeməkhana, qolayanlı. *Qarşı binanın alt tərəfindəki bardan gülüş və musiqi səsi eşidilirdi* (A.Babayev).

BAR V *is.* [fr.] coğr. Suyun gətirdiyi qumlardan çay ağzında ömələ gələn dayaz yer.

BAR VI *is.* [ing.] tex. Qazma maşınlarında çapmaq üçün diş.

BAR VII *is.* məh. Çörəkdə və xörəkdə ömələ gələn ağ rəngli, çox xırda göbölökciklər, kif.

BARABAN I *is.* Təbil. Çalındı tunc, *baraban*, ordu döndü dənizə... (A.İldırım).

BARABAN II *is.* tex. Müxtəlif maşınların və mexanizmlərin silindr şəkili hissəsi. – Ərsad, gəl gör *baraban* niyə parçanı yuxarı dartır? (S.Qodirzadə).

BARABAN III *is.* anat. Orta qulağın içi.

BARAT I *is.* ər. Bank və s. maliyyə müəssisələri və ya poçt vasitəsilə göndərilən pul. *Pulları hamı yəni barat verəcəm* (M.S.Ordubadı).

BARAT II *is.* [ər.] Qəbz, vəsiqə. *İcarədarlara icarə hüququnu təsdiq edən sənəd – barat verilir* ("Azərbaycan tarixi").

BARAT III *is.* [ər.] Hədiyyə, bəxşeyiş. Lisanından gəlməyəndə *baratım*; *Nələm istər bu dünyanı dağıtsın* (Aşiq Ələsgər).

BARI I *is.* [fars.] Hasar, divar, sodd. *Onu bari içərisinə almaq və elektrik stansiyası üçün istifadə etmək lazımdır* (C.Cabbarlı).

BARI II *is.* [fars.] Arzu; heç olmayan monasında. *Barı, gedərkən biza dəyəydin* (M.Rzaquluzadə).

BARMAQ I *is.* İnsan və bəzi heyvanların əl və ayaqlarının qurtara-cığındakı beş müstəqil üzvdən hər biri. *Daş dəyməsinin birisinin ayağına; Birisinin barmağına* (M.Əliyev).

BARMAQ II *is.* dan. Simli musiqi alətində çalınan sazondonin şəxsi yaradıcılığın doğan on xırda xallar, çox kiçik, lakin bitkin instrumental epizodlar.

BARMAQ III *is.* Bir işin gizli iştirakçısı olmaq, xəbəri olmaq, əli olmaq. *Bu işdə yaqın onun da barmağı var* (C.Cabbarlı).

BARMAQLIQ I *is.* Ağacdən, dəmirdən və ya mofildən qayrılmış tor, hörgü. *Cəld ayağa durub, dəmir barmaqlığa yanaşdı* (M.Hüseyn).

BARMAQLIQ II *is.* məh. Barmağa dolama çıxdıqda və ya əhənglə ağardandan zaman yandırmasın deyə, barmağa keçirilən dəri və ya gəndən tikilmiş kisəcik.

BARMAQLIQ III *is.* Çilik, qələm (ağacda). *Bu gün yəni yüz barmaqlıq basdırmaşam*.

BAS I *sif.* [ital.] mus. Ən bəm kişi sosisi, ən aşağı kişi sosisi. *Güləbatın Hacınn otlağını süpürəndə həyatda Şahpələngin qalın bas səsinə eşitdi* (M.İbrahimov).

BAS II *f.* Üstdən sıxmaq, təzyiq etmək, ayaqlamaq, tuxamaq və s. *Kəlmələri görə kimi elə bil ki, Rüstəm kişini qaynayan aş qazanına basıb çıxartdılar* (M.İbrahimov).

BASMA I *is.* Saçı boyamaq üçün rəng. *O, başına həmişə basma qoyardı*.

BASMA II *is.* tar. Üzərində tatar xanın şəkli olan möhür.

BASMA III *is.* Yazı qurulayan, suçokən kağız. *Bəli, uzun sözün qısaltı, yazdım bu hekayəni, basma ilə quruldım* (Ə.Əliyev).

BASMA IV is. Naxış, rəng və s. basılmış. *Qanovuz köynəyin atlas çutqusu; Yaşıl bəsmaları na gözəl imiş (Aşıq Abbas).*

BASMA V is. Çap, motbu. *Əksəri qayıq cildli Təbriz bəsmasıdır (Çomonzominli).*

BASMA VI is. məh. Kömür yandıran. *Kömürçülər bir dəstə bəsmacı görüb, özərinə bəsmacı qoymıya göndərdilər ("Dialektoloji lüğət").*

BASMAÇI I is. Bəsmacı işi ilə məşğul olan, qəlib basan. *Sənqo qaçıb, bəsmacı dəyirmanlarında gızlanmaq istədi. Servantes.*

BASMAÇI II is. [əzb.] tar. Orta Asiyada bəsmacıliqda iştirak etmiş adam. *Bütün bəsmacı hissələrini dağıtdılar (Ə.Sadiq).*

BAŞ-AYAQ I is. asp. Kəlləpəçə: qoyunun, malın başı və ayaqlarından hazırlanan sulu xörək. *...Bəza müdiri Bürcəli dedi: – Bu saat burdan gedirik bizə xəş. baş-ayaq, dırnaq, kəlləpəçə, xolodes yeməyə (Anar).*

BAŞ-AYAQ II is. məh. Bəçin zamanı yerə tökülən sünbül. *Qarı çöldən 30 kiloqram baş-ayaq yığımışdı.*

BAŞ-AYAQ III is. zərf Tərsinə, əksinə, başı ayağına və ya ayağı başına. *...Yuxudan qalxan cavanlar Cəmilə Təhiri bir çarpayıda baş-ayaq yatmış gördülər (M.Mehdi).*

BASIPAPAQLI I is. Kişi. *Bu xəbər gələn kimi üçtəl Mirzə Kərim camaatı yığıb başına dedi: – Gərak kənddə bir nəfər başipapaqlı qalmayı (Ə.Haqverdiyev).*

BASIPAPAQLI II is. zərf Başında papaq olan. *İçəridə başipapaqlı oturmaq olmaz.*

BAŞQA I is. sif. Qeyri, ayrı, özgə, yad. *Qonşu həyatın qapısı başqa küçəyə açılırdı (M.Cəlal).*

BAŞQA II is. qoşma Seçmə, ayırma mənasında. *Torpaq döşəmə üzərində bir hissir qırıqından başqa heç nə yox idi (Ə.Məmmədşanlı).*

BAŞLIQ I is. Yağışdan, soyuqdan, küləkdən qorunmaq üçün başa geyilən örtük. *Əynində boz şinel başında başlıq; Nəysə pıçıldayır o, fəhlələrə (S.Vurğun).*

BAŞLIQ II is. xüs. Sərlövha, məqalənin adı. *Reyhan .. əlində rəngli qolam qəzetə başlıq çəkir (Mir Cəlal).*

BAŞLIQ III is. etnoqr. Qızın ata-anasına oğlan tərəfindən verilən mal, yelpulu, südpulu. *Reyhan hüsbütün məyus qayıtmışdı. Çünki qıza ağır başlıq istəmişdilər (A.Şaiq).*

BAŞLIQ IV is. Nəfər mənasında. *Qəribədir, aln başlıq külfəti bir inək, bir ornaqla dolandıran atası Möhsün kişi də deyirdi (N.Babayev).*

BAŞMAQ I is. köhn. Üstü yarıörtülü, dabanı açıq kişi və qadın ayaq-qabısı. *Mərcan xala bu dəfə də bir söz deməyib, başmağının üstündən geydiyi corablara baxaraq gülmədi (Ə.Əylisli).*

BAŞMAQ II is. xüs. Müxtəlif məşin və mexanizmlərdə; dayaq, qoruyucu və s. vəzifəsini gören cürbəcür hissələrin adı. *Başmaq qatınlığı 15-19 mm və uzunluğu 30-40 sm olan polad halqadan ibarətdir... (Quliyev).*

BAŞSIZ I sif. Sahibsiz, yiyəsiz. *Elmi adamlar hamıdan artıq bizlərlə lazımdır. Çünki camaatımız başsızdırlar (Ə.Haqverdiyev).*

BAŞSIZ II sif. Başı olmayan. *"Başsız atlı" əsərini oxumuşsanmı?*

BAŞSIZ III sif. Küt, fərasətsiz, kütbeyin, gic. *Bəş başsızları başsız çıxarır; Yeri get qabını yala, ay axmaq! (M.Araz).*

BATAREYA I is. [fr.] hər. Bir neçə top və minaatanı ibarət taktik vahid. *Sən indi öz batareyasını buraxıb mətbəxdə soğan doğrayan bir topçuya oxşayırsan (C.Cabbarlı).*

BATAREYA II is. [fr.] fiz. Bir-birinə birləşdirilmiş elektrik elementi və ya akkumulyatorlar sırası. *Günəş batareyası.*

BATMAN I is. köhn. 8 kiloqram ağırlığında çəki ölçüsü. *Bir misqal ondan bir batman misə vurur, xalis gümüş olur (M.F.Axundzadə).*

BATMAN II is. [fr.] Baletin xüsusi növü.

BAZ I is. [fars.] Alıcı quş, qızılguş. *Əlimdən uçurtdum bəzimi; Dərdimi kağıza yazım (Dastanlar)*

BAZ II is. [fars.] Müəyyən bir işin və ya şeyin həvəskarı, hərisi. *Bəla poetik adların bəziyə yaman (Anar).*

BAZAR I is. [fars.] Alış-veriş yeri. *Biz hər gün səslə-küylü bazarın yanından keçirdik (Ə.Əylisli).*

BAZAR II is. [fars.] Həftənin şənbədən sonra gələn günü, istirahət günü. *Mənim də hər bazar günü getməyə əlim çatmırdı (S.Qədirzadə).*

BAZI I is. [fars.] Oyun, kələk, hiylə. *[Şərəfnisə xanım:] Bəzdir, Allahı sevirən, bu bəzilər məna az gəlir... (M.F.Axundzadə).*

BAZI II is. məh. İki zəmi, tarla arasında mərz; diki. *Badımcan çoxu bəzlərdə kiçiklər; Da tərpaşmaq olmaz badımcan əlindən (Şəhriyar).*

BAZLI I is. məh. Xəşin, üzümlə ulamadan kütüyə qədər olan hissəsi; qol.

BEL I is. Bədənin ortası, qurşaq bağlanan yeri. *Belində qəbzəli xəncər olan bir kişi içəri girdi (İ.Əfəndiyev).*

BEL II is. Uzun saplı qazma aləti. *Ulduz həyata girərkən hasarın yanında əlində bel yer qazırdı* (M.Ənvər).

BELƏ I əvəz. İşarə mənasında işlədilən əvəzlilik. *O belə adamlara həmişə hörmət etməyi sevirdi* (Ə.Vəliyev).

BELƏ II ədat Qüvvətləndirici mənasında işlədilir. *O, Parşanı incidə biləcək bir kəlmə belə dilinə gətirmədi* (M.İbrahimov).

BELİBAĞLI I is. zool. Qırğı böyüklükdə yırtıcı quş.
BELİBAĞLI II sif. Beli bağlı olan, bel qurşaq və s. ilə bağlanmış. *Kən-belibağlı II sif. Beli bağlı olan, bel qurşaq və s. ilə bağlanmış. Kən-belibağlı II sif. Beli bağlı olan, bel qurşaq və s. ilə bağlanmış. Kən-belibağlı II sif. Beli bağlı olan, bel qurşaq və s. ilə bağlanmış.*

BELLİ I sif. Əlində bel olan. *Deyir, Qaraqullar kəndinin camaatı əli ağaclı, bellı, kürəklı tökülüb Rüstəm bəyin evini darmadağın dağıtdılar* (Ə.Haqverdiyev).
BELLİ II sif. Dəmi olan, üstü olan. *Ləkin qılınç bellı qurulsə hasar; Üstündə göllənməz nə yağış, nə qar* (S.Vurğun).

BEYT I is. [ər.] İki misradan ibarət şeir parçası. *Fəhlə yavaş-yavaş hecaladı, bir dəfə oxuyandan sonra ilk beyti əzbərlədi* (M.Hüseyn).

BEYT II is. [ər.] köhn. Ziyarətgah olan ev. *Beyt haqqı, a bəy, o yerdə qur nə qədər desən tapılır, bir az qazırsən torpaqdan neft iyi gəlir* (N.Vəzirov).

BƏHR I is. [ər.] Musiqi vəzninin təşəkkül sistemi. *Şərin üçüncü və beşinci bəndləri ayrı bəhrədir* (M.Hüseyn).

BƏHR II is. [ər.] köhn. Dəniz, derya. *Bir tərəfin bəhri-Xəzər; Yaşılbaş sonralar gəzər* (S.Vurğun).

BƏHR III is. [fars.] Xeyir, səmərə, bəhər. *Çəkmişik övladımızın fikrini; Ömrümüz olsa görürük bəhrini* (M.Ə.Sabir).

BƏHRƏ I is. [fars.] tar. Keçmişdə kəndlilərdən alınan natural vergi. *Torpaqdan, mülkdən aldığınız bəhrə sizə bas ələmirmi?* ("Qaçaq Nəbi").

BƏHRƏ II is. [fars.] Məhsul, meyvə. *Lənkəranın bəhrlərini vəsf edən bir mahnı var.*

BƏHS I is. [ər.] Bir məsələ haqqında ətraflı danışmaq, fikir yürütmə. *İçərkən ortalığa belə bəhs düşdü* (S.S.Axundov).

BƏHS II is. [ər.] Hər hansı bir elmin və ya əsərin müəyyən hissəsi. *Morfologiyada isim bəhsi.*

BƏLƏNMƏK I f. Bələyə bükülmək, sarğı ilə sarınmaq. *Körpə əsgiyə bələndi.*

BƏLƏNMƏK II f. Bulaşmaq, bulanmaq. *Qənd əzilib dilə, dişə, dənənə; Qaymaq dodaqlara bə bələndir* (Aşıq Ələsgər).

BƏLGƏ I is. etnoqr. El arasında evlənon oğlan tərəfindən qız evinə gəndirilən birinci nişan – üzük və örpək.

BƏLGƏ II is. məh. Gönü aşılmaq üçün nar qabığı və yarpağından hazırlanmış un. *Bəlgə qurtardı, gön isdəxdə qaldı* ("Dialektoloji lüğət").

BƏLGƏ III is. məh. Vuruş zamanı qola sarınan qalın parça.

BƏLGƏ IV is. Bəhanə, səbəb, dəlil. *Sən də bunu əlində bəlgə tutub, mənə hər dəqiqə pəri eləmə.*

BƏLGƏ V is. Sərmayə, maya. *A bala, əlində bəlgə saxla, lazım olar.*

BƏM I is. [ər.] mus. Musiqidə aşağı səs. *Pərdələr üstünə barməğin ensin; Bəmdə çox dayanma, qaldır zila sən* (Ə.Kürçaylı).

BƏM II is. Üst. Palıdlar məşənin ucalan zili; *Yataram onların yaşıl bəmində* (Vahid Əziz).

BƏND I is. [fars.] anat. Skelet sümüklorinin oynaq yerləri; buğum, mof-səl. [Qazan xan] başında, bədəninin bəndlərində bir ağırlıq və sıztılı duydu. (M.Rzaqlı).

BƏND II is. [fars.] Şərin bir neçə misradan ibarət olan bölgüsü. *Koroğlu elə sözüün birinci bəndini demişdi...* (Dəstanlar).

BƏND III is. [fars.] Bir yeri seldən, daşından qorumaq, suyun kənara axmasının qarabağını almaq üçün çəkilən sədd. *O çürük şalbanları taxta bəndin altına kim qoyub?* (C.Cabbarlı).

BƏND IV is. [fars.] Bağ, ip, düyün. *Sənə hərdən onun bəndini açtım həyata buraxırdı* (Mir Cəlal).

BƏND V is. [fars.] Vurğun, aşıq. *Hər bir dərdə mən doldum; Səni gör-düm bənd oldum* (Ü.Hacıbəyov).

BƏND VI is. [fars.] Maddə. *Maarifəni şurada müzakirə olunub nöqsan-lara görə qərarın bir bəndində direktorun və dərs hissə müdirinin, necə deyirlər, "başları sığallanıb".*

BƏND VII is. Bağlı. *Səlim ağa hirsindən yer eşirdi, birçə sözə bənd idi ki, yapışa Hürünün boğazından, ata darvazadan küçəyə...* (M.İbrahimov)

BƏRƏ I is. Ov gözəlönəl yer, pusqu yolu. *Ceyranın güzəğüsü; Ovçunun bərəsi; Dərinin gözüydün, ay bulaq...* (M.Araz).

BƏRƏ II is. Çaylar üzərində qurulan müəhərrək körpü, üzücü körpü, sal. *...Gecə ikən bəralarla Dnepri üzüb o biri sahilə keçmişdi* (S.Qodirzadə).

BƏRƏ III is. Qoyunların sağın yeri. *Qoyunları sağmaq üçün bərəyə saldılar.*

BƏRİ I *zərf* Bu tərəfə, buraya, yaxına. *Bəri gəl, ay zalım, bir qucaqlaşaq; Unut bu tərsliyi. gəl Allaha bax!* (S.Vurgun).

BƏRİ II *əvəz. məh.* Bu. *Bəri* başdan işinizi möhkəm tutun.

BƏRİ III *qoşma* Bir şeyin başladığını və davam etdirildiyini bildirir.

Qızıyətər bu evə köçəndən bəri; Öpür saçlarını günün işığı (S.Vurgun).

BƏS I *ədat* [fars.] Yetər, kafi, kifayət. *İş apar, baş gedərsə qoy getsin; Ad qalır bəs deyilmi millət ilə* (M.Ə.Sabir).

BƏS II *ədat* Sualı, ya da fikri qüvvətləndirmək üçün işlənir. *Bəs niyə belə müsəlman məclisi qurmusunuz?* (B.Bayramov).

بەس بەس [fars.] Musiqi kompozisiyası, musiqinin bəstəsi; nəğmə, hava, mahnı. *Seyr et bu varlığı, şeydə bülbülüm! Həyata müjdədir hər yeni bəstən!* (S.Vurgun).

BƏSTƏ II *sif.* [fars.] köhn. Bağlı. *Əqlü huşum mənim, fikri xəyalım; Şüa gözə, qəmzadə, bəstədir, ay qız!* (M.P.Vaqif).

BƏSTƏ III *sif.* [fars.] Boyca bir qədər alçaq. *Bu, on altı-on yeddi yaşlarında bəstə boylu, silahsız bir gənc idi* (S.Qədirzadə).

BİC I *is. dan.* Ağac və kolların kötüyündən, yaxud gövdəsindən çıxan xırda zoğ, pöhrə. *Əncir ağacının bici çoxdur, kəsmək lazımdır.*

BİC II *sif. dan.* Rəsmi nikahda olmayan ata-anadan doğulmuş uşaq. *Söylə, bəlkə – bic doğulub; Atasından yox xəbəri?* (B.Vahabzadə).

BİC III *sif.* Çox hiyləgər, fəndgir. *Bildi ki, oğlu necə bic və haramzadədir* (M.F.Axundzadə).

BİNA I *is.* [ər.] Tikili, mülk, ev. *Hər küçə alınan bir boyunbağı; Hər hina bəzəkli bir mirvarid* (M.Araz).

BİNA II *is.* [ər.] Bünövrə, özlü, təməl, əsas. *Şəhər bina olanda; ilkin buru küçə dedilər* (R.Rza).

BİNA III *is.* [ər.] Əzəldən, lap əvvəldən. *Xoş gün görməmişik sizdən, binadan* (S.Rüstəm).

BİR I *say* Əşyanın konkret miqdarını bildiren ədəddir. *Yəni mən o qədər ölü oldum ki, bir qorodovoyun da öhdəsindən gələ bilmədim* (Mir Cəlal).

BİR II *ədat* Təkid, hədə, təsəlli mənasında. *Mişə, bir diqqətlə bax, gər məni tanıyırsanmı?* (Ə.Əbilhəsən).

BİRLİK I *is.* Bir olmaq; bütövlük, vəhdət, ittifaq. *Sənə çalışmaq yarasır; Birlik uğrunda vuruşmaq yarasır* (S.Rüstəm).

BİRLİK II *is.* Six əlaqə; həmrəylik, ümumilik. *Fikir birliyi, iş birliyi.*

BİRLİK III *sif.* Ölçüsü, nömrəsi, sayı və s. bir olan. *Birlik taxtaları ayrı seç, mənə lazımdır.*

BİRYERLİ I *sif.* Həmyerli, bir yerdə olan. *O, Həsənə biryerlidir.*

BİRYERLİ II *sif.* Bir yeri olan, bir adamlıq. *O, biryerli kupədə gedirdi.*

BİŞMƏK I *f.* Odda qızartmaq və ya suda qaynatmaqla yeyiləcək hala gətirilmək. *Qulplu qazanlarda xörək bişir, qara zurna dilə gəlirdi. Düz nağıllardakı kimi üç gün, üç gecə çalıb-oyunaydılar* (İ.Şıxlı).

BİŞMƏK II *f.* Ustalaşmaq, püxtələşmək, təcübələnmək. *Ancaq hələlik burada bişərsən, sonra baxarıq* (S.Rəhimov).

BİŞMİŞ I *is.* Xörək. *Bir neçə gün idi ki, bişmiş yeməmişdim, dünən bir parça yavan çörəyi güclə tapmışdım* (Çəmənzəminli).

BİŞMİŞ II *sif.* Bərkimiş, işdən xəbərdar. *Bizə ancaq həyatda, işdə bişmiş adamlar lazımdır.*

BİTİRMƏK I *f.* Axıra çatdırmaq, tamamlamaq, qurtarmaq. *Hadiyyə naharını təzəcə bitirmişdi ki, qapıda maşın səsləndi* (Mir Cəlal).

BİTİRMƏK II *f.* Göyərmək, yetişdirmək. *Yox, burada təbiət özü özbaşına bir çöp də bitirmir* (M.İbrahimov).

BİTMƏK I *f.* Tamam olmaq, başa çatmaq. *Səd şükür ki, qış tükəndi, bitdi; Novruz gəlib, bahar yetdi* (A.Səhhət).

BİTMƏK II *f.* Yetişmək, çıxmaq, cücərmək. *Bağcamızda gül bitdi; Lələ bitdi, gül bitdi; Vətəndə bir bağ saldı; Hər nə əkdik, gül bitdi* (Bayatı).

BİZ I *is.* Deşik açmaq üçün ucu şiş metal alət. *Usta, bu daydan mənə bir biz qayır* (Dastanlar).

BİZ II *əvəz.* Birinci şəxsin cəmi. *Bildir, ad günündə anası ilə bizə gəlmişdi* (S.Qədirzadə).

BLOK I *is.* [fr.] Dövlətlərarası, partiyalararası ittifaq; birlik.

BLOK II *is.* [ing.] tex. Ağır şeyləri qaldırmaq üçün sadə mexanizm.

BLOK III *is.* [ing.] Böyük binada mənzillər qrupu. *Dördüncü blokun qabağında saxladı: – Düşün, üçüncü mərtəbə, iyirmi beşinci mənzil sizindir* (M.İbrahimov).

BLOK IV *is.* [ing.] Dəmiryolunda semaforu açib-bağlamaq üçün elektrik aparatı.

BLOK V *is.* [ing.] Betondan (sement və dəmir) quraşdırılmış tikinti materialı.

BOĞAZ I *is. anat.* Boyunun, qida borusunun başı və nəfəs yollarının yerləşdiyi ön hissəsi. *Boğazını cırırdı, yadlar millət adından* (S.Rüstəm).

BOĞAZ II *is. coğr.* Dünya okeanında hər hansı iki quru sahəni bir-birindən ayıran və ya iki su hövzəsini birləşdirən ensiz su zolağı. *Dardanel boğazını tutub onlardan alaqlı* (C.Məmmədquluzadə).

BOĞAZ III *is. dan.* Xanəndənin şəxsi yaradıcılıq məhsulu kimi onun ifaçılıq üslubuna xas və məhsul olan ən kiçik avaz ifadələri.

BOĞAZ IV *sif.* Qarnında balası olan. *Əmniyyətlər boğaz inəyi, eşşəyi və qoyunları tövlədən çıxardılar* (M.İbrahimov).

BOĞAZLIQ I *is.* Boğaza sarınan şal və ya boğaza keçirilən qadın zinağı. *Gəlidiyev alını boğazlığına atdı, düzəltdi* (Mir Cəlal).

BOĞAZLIQ II *is.* Hamiləlik. *Qarabağ mədyanlarının boğazlıq dövrü.*

BOKS I *is. [ing.] idm.* Öllərə xüsusi əlcəklər geyilərək, müəyyən qayda ilə icra edilən yumruq döyüşündən ibarət idman növü.

BOKS II *is. [ing.] lib.* Xəstəxanada ayrılmış palata. *Keçici xəstəliyə tutulmuş xəstəni boksa qoydular.*

BORC I *is.* Qaytarmaq şərti ilə alınan, ya birinə verilən pul və s.

BORC II *is.* Vəzifə. *Borcunu bilməyənlər həqiqətdən gen olar* (B.Vahabzadə).

BORCLU I *is.* Borcu olan, başqasından borc almış olan. *Hacı Bayram indiyədək bu camaatın qanını soyubdur. Bu dörd oymaqda bir nəfər varmı ki, ona borclu olmasın?* (Ə.Haqqverdiyev).

BORCLU II *is.* Borc verən. *Borclu borclunun sağlığını istər* (Ata. sözü).

BOŞ I *sif.* İçində heç bir şeyi olmayan. *Boş kürsü ilə nə qədər çalışdım bir şey çıxmadı* (Ə.Haqqverdiyev).

BOŞ II *sif.* Əbəs, hədəf, əsassız, mənasız. *Bu hələ boş danışmaqda* (Ə.Haqqverdiyev).

BOY I *is.* Bədənin uzunluğu; qodd-qamət. *Bir balaca boyu var; Ev dolusu toyu var* (Tapmaca).

BOY II *is. folk.* Dastanlarda müəyyən hadisəyə həsr edilmiş fəsil, hissə.

BOY III *is. bot.* Koma halında sanı çiçəyi və xoş qoxusu olan çoxillik bitki.

BOYA I *is.* Bir şeyi müəyyən rəng vermək, yaxud rəsm çəkmək üçün işlədilən rəng maddəsi; rəng. *Ətili dodaqlarına elə bil cəhrayı boya sürmüşdü* (Anar).

BOYA II *f.* Rəngləmək, rəng vermək. *Buludlar al-əlvan rəngə boyanın* (S.Vurğun).

BOYLU I *sif.* Ucaboy, boylu-buxunlu, qodd-qamətli. *Sona hündür boylu, gülümsər, gözəl, tən yerləşli, şux güllü bir qız idi* (C.Cabbarlı).

BOYLU II *sif. dan.* İkicanlı, hamilo. *Onların kəndində Əbdürrəhman adında bir bəy də vardı. Əzizilin biriydi, boylu arvadlar onu görəndə uşaqlar salardılar* (İ.Şıxlı).

BOZ I *is.* Dişi qırqovul.

BOZ II *is. dan.* Dəmrəyə oxşar dəri xəstəliyi, keçəlik. *Uşağın başında boz var, onu həkimə göstərmək lazımdır.*

BOZ III *sif.* Kül rəngli, qara rənglə ağ rəngin qarışığından əmələ gələn (rəng). *Yatdım boz otlaqda boz dovşan kimi* (O.Sarıvöllü).

BOZ IV *sif. dan.* Utanmaz, nəzakətsiz, həyasız, sort, qaba. *Qəhrəmanın ciddi təkidi müqabilində Rüstəm acıqlanır, ona boz sifət göstərirdi* (S.Rəhimov).

BOZAQ I *is. bot.* Şoran torpaqlarda bitən birillik yem bitkisi.

BOZAQ II *is. zool.* Qabayunlu Azərbaycan qoyun cinsi.

BÖLMƏ I *is. riyaz.* Bir sayda neçə dəfə başqa say olduğunu bilmə əməli. *Bölmə cədvəli.*

BÖLMƏ II *is. hərə.* Kiçik əsgəri hissə; vzwod. *İldırım qabaqdaydı, bölmə hücum edəndə* (S.Rüstəm).

BÖLÜK I *is. hərə.* Piyada və bəzi xüsusi qoşun hissələrində batalyon tərkibinə daxil olan əsgəri hissə; rota. *İstehkam bölüyü Kornilovka yaxınlığında qatardan töküldü* (Mir Cəlal).

BÖLÜK II *is.* Parça, tikə. *Tağı əmi qırğını alıb başını kəsdi. Sonra iki bölük edərək tulalara atdı* (S.S.Axundov).

BÖYÜR I *is.* Bədənin çiyindən ombaya qədər olan sağ və sol tərəfi. *Amma mən ayaqlarımı onun qabarıb yatan böyürlərinə elə sıxışdım ki, qırsaqqız kimi ona yapışmışdım.* (Ə.Məmmədcanlı).

BÖYÜR II *f.* Bağırmaq (ökmə, inək və s.). *Təpələrdə böyürür sağlamlıq inəklər; Sotur bağda ağaclar, bağçalarda çiçəklər* (B.Vahabzadə).

BUCAQ I *is.* Künc, guşo. *Qorxusundan bir bucağa qışlar; Dinə bilməz, mat-mat baxar, ağlarsan* (M.P.Vaqif).

BUCAQ II *is. riyaz.* Həndəsi fiqur, bir nöqtədən çıxan iki xətt arasındakı müstəvinin bir hissəsi.

BULAMAQ I f. Batırmaq, çirkəndirmək. *Elxan girdi palçığa; Üst-başını buladı* (T.Elçin).

BULAMAQ II f. Torpətmək, yellətmək. *Toplan görüb utandı; Quyruğunu buladı* (T.Elçin).

BULANMAQ I f. Batmaq, kirlənmək, durulğunu itirmək. *Yaralı alqana boyanmış idim; Yıxılıb torpağa bulanmış idim* (A.Səhhət).

BULANMAQ II f. Mədəsi qarışmaq, pozulmaq.

BULUD I is. Havada toplanan kəsifləşmiş su buxarı, yığını. *Buludlar axıyır samaya lay-lay; Sənür göy üzündə rəngi solmuş ay* (B.Azəroğlu).

BULUD II is. rus. Böyük boşqab, uzunsov ya girdə, dayaz iri boşqab. *Sonra da böyük buludda buğlana-buğlana səfəranlı plov gətirildi* (S.Qədizadə).

BULUDLU I sif. Buludla örtülmüş. ...*Buludlu səmada tutqun görünən günəş aşağıya enməkdə idi* (M.Cəlil).

BULUDLU II zərf Qəmgin, kədərli, dumanlı. *Həç səni belə buludlu görməmişəm* (M.İbrahimov).

BURUQ I is. Neft və yaxud mədən suları çıxarmaq üçün xüsusi üsullarla qazılan quyu. *Gecə ay nur səpərkən buruqlar meşəsinə; Qulaq verdi ney çalan kələklərin səsinə* (Ə.Cəmil).

BURUQ II sif. k.t. Axtalanmış. *Qoyunlar elə bildi ki, birinci həlak oldu buruq* (F.Qoca).

BURUN I is. anat. İnsan və heyvanların üzündə iybilmə və tənəffüs orqanı. **BURUN** II is. coğr. Qurunun sivri bucaq şəklində dənizə, gölə və ya çaya uzanmış hissəsi. *Ziğ burnu, Ümid burnu*.

BÜRÜNCƏK I is. Bürünməyə yarayan örtü, üst paltar. *Bu gecə mənə yadıx yoxdu, gərək bir bürüncək götürəm* (C.Məmmədquluzadə).

BÜRÜNCƏK II is. bot. Taxıllar qrupuna mənsub birlik ot bitkisi.

CAĞ I is. Çəpər, hasar. *Bu bağın çağını niyə söküb yandırmırsınız?* (Çəmənzəminli).

CAĞ II is. Arabanın yanları. *Firidun atın cilovunu yaxındakı arabanın çağına keçirdi* (M.Şəkili).

CALAMAQ I f. Peyvənd etmək, bağlamaq. *Keçən günə gün çatmaz, calasan günü günə* (Ə.Haqverdiyev).

CALAMAQ II f. Tökmək. – *Axi, gərək özünü küdə özüne əl isitməyə ocaq qoya, daha bu ocağa su calayıb söndürməyə* (S.Rəhimov).

CALAMAQ III f. Qatmaq, qarışdırmaq. *Məni bu işə calama*.

CAN I is. [fars.] Bədən. *Arif olan, bir od düşüb canıma; Əridib döndərir a yağa məni* (Aşıq Ələsgər).

CAN II is. [fars.] Sevgili. *Xəstə könül dərdü qəmdən ayrıldı; Bu gün məclisimə bir can gəlibdir* (Aşıq Ələsgər).

CAN III köməkçi söz Əzizləmə mənasında. *Can Koroğlu, məni bağışla! Yalandan dedim ki, sənintə dostam. "Koroğlu"*

CANLI I sif. Güclü, qüvvətli, sağlam; yoğun.

CANLI II is. Diri, ölməmiş. *Xəzərdə canlı varmış; Onu ikiyaqlı canlılar; Qırıb qurtarmış* (M.Araz).

CƏBR I is. [ər.] riyaz. Riyaziyyat elmlərindən birinin adı. *Bu cəbr, həndəsə bilməmə nə demək? Uğraşan beynini incitmiş olur* (H.Cavid).

CƏBR II is. [ər.] Zorakılıq, zor işləmə. *Böylə bir cəbri hökumət duysa; Çəkəcəkdir başımız dürlü bala* (H.Cavid).

CƏMİYYƏT I is. [ər.] Birlilik, ittifaq. *Əhməd Cavad ədəbiyyat cəmiyyətinin məsul katibi idi*.

CƏMİYYƏT II is. [ər.] Şair cəmiyyətin dili, dilmancı; Şair bir planet siqletindədir (M.Araz).

CƏNG I is. [fars.] Vuruş, döyüş. *Düzəldirlər top, tufəng; Etmək üçün yarım cəng* (M.Müşfiq).

CƏNG II is. Mis qabın hava ilə təmasda olması nəticəsində qaralması.

CƏNGİ I is. [fars.] mus. Qəhrəmanlıq və cəngavərlik ruhunu ifadə edən gümrəh və şən musiqi əsəri. *Koroğlunun cəngi havası dağlara, dərələrə səssəldi* (M.Hüseyn).

CƏNGİ II is. [fars.] Döyüşçü, əsgər; dalaşqan. *Sənin namusun olsa mənim qapıma gəlməzsən, itil gözümün qabağından cəngi! – deyə qovdu* (Çəmənəminli).

CİR I sif. Yabani. *Məclis qaynaşır; cır arı yuvası kimi* (R.Rza).

CİR II sif. Ciyiltili, zingiltili. *Vallah, cır səmindən qulağımız batdı* (S.Rüstəm).

CİR III f. Parçalamaq; didmək. *Bəzən yazdıqlarımı sonra cırıb atıram* (R.Rza).

CIZIQ I is. Xətt. *Cürbəcür cızıqlar və dairələr çəkilmiş bir lövhədə fabrikin illik planı və məhsulun hansı şəhərlərə göndərildiyi göstərilmişdi* (Anar).

CIZIQ II is. Hüdudu keçmə, lovğalanma, qudurma. *Sən dedin, mən dinmədim, amma daha cızıqdan çıxdın, ağ elədin* (Anar).

CİLD I is. [ər.] Üz, qabıq. *Qara cildə çap eləyin kitabımı; Məndən sonra* (M.Araz).

CİLD II is. [ər.] Böyük bir kitabın bölündüyü qisimlərdən hər biri, nüsxə. *Seçilmiş əsərlərin xüsusi bir cildinin bütünlükdə "Dəli Kür" romanı üçün ayrılması təsadüfi deyil* (B.Nəbiyev).

CİRƏ I is. Pay, norma. *..Cahan xanım son aylar onun özünü də sıxışdırmağa, cırə ilə dolandırmağa başlamışdı* (M.İbrahimov).

CİRƏ II is. bot. Toxumu ədəbiyyat üçün istifadə olunan bitki.

CÖVHƏR I is. [ər.] Mahiyyət, əsas maya. *Asəf Zeynallının istedadının mayasında asil sənət cövhəri var idi.*

CÖVHƏR II is. [ər.] Cəvahir, qas-daş, qiymətli daş. *Min cövhər gizlənməmiş ən kiçik daşında* (M.Müşfiq).

CÖVHƏR III is. [ər.] Turşu. *Həmin pulun cüzi hissəsinə mağazalardan adi şəkər tozu və limon cövhəri alır.*

CÜMLƏ I is. [ər.] gram. Bitmiş bir fikir ifadə edən söz və ya söz birləşmələrindən ibarət dil vahidi. *Qəzet, kitabdan da gəlmişik cana; Eynidir cümlə də, eynidir söz də* (B.Vahabzadə).

CÜMLƏ II is. [ər.] Hamısı, bütün. *Cümlə dolaşdı, qoymayın! İş yavalaşdı qoymayın!* (M.Ə.Sabir).

CÜRƏ I is. zool. Ördəyəoxşar kiçik su quşu.

CÜRƏ II is. Forma, növ. *Yox, insanlar anadan bir cürə doğulmayıb* (Ə.Kürçaylı).

CÜRƏ III sif. mus. Sazın dörd simli kiçik növü.

CÜT I is. köhn. Yeri şumlayıb okın okmək üçün kond təsərrüfat aləti və ona qoşulan heyvan birlikdə cüt adlanır.

CÜT II num. söz Qoşa. *Qaşqa kəlim boz, ala; Tarlaya saldım yola; Tay öküzlə iş aşmaz; Öküz gərək cüt ola* (Bayatı).

CÜYÜR I is. zool. Ceyranabənzər heyvan. *Boynunu irəli uzadıb sərtliklə bükən, şəxəli buynuzlarını oynadan cüyür bizə sarı gəlir.*

CÜYÜR II is. bot. Söyüdəoxşar ağac. *Cüyürdən toxunan səbət daha möhkəm olur.*

Çç

ÇAĞ I is. Vaxt, müddət. *Vurun, vurun alçağı; Keçmiş verginin çağı* (M.Müşfiq).

ÇAĞ II sif. Kəfi yaxşı olan, əhvali-ruhiyyəsi saz olan. *Sən eylərsən damağımı çağ, gəl in!* (M.P.Vaqif).

ÇAĞ III sif. Gözəl, qəşəng. *Ağ, çağ qıçı Allah yaradıb, bəndəsi görsün* (M.Ə.Mücüz).

ÇAXMAQ I is. Tüfəngin atəş açmaq üçün yararlı hissəsi. *Neçə güllə xəz-nədədir; Neçə qundaq sinədədir; Neçə barmaq çaxmaqdadır* (B.Azəroğlu).

ÇAXMAQ II is. Alışqan. *Mühəmməd nəcinlərin çaxmaq daşından; Alışqan fikrimiz, yənib qəlbimiz* (B.Vahabzadə).

ÇAL I is. Çəpər, hasar. *Gələn yox, gətirən yox; Batıb çalı, çəpəri* (H.Arif).

ÇAL II sif. Saçı ağarmış, qocalmış. *Çal saçları ortadan haçalanaraq gicəhəllərinə tökülmüşdü* (S.Qədirzadə).

ÇALA I is. Çuxur, çökək. *Maşın, balaca bir çalada dirəndi* (Ə.Mirzəcofərlı).

ÇALA II is. Yuva. *Gələrsən-görərsən qalası qalır; Daşında kəkliyin çalası qalır* (İ.Təpdiq).

ÇALASI I is. Qatıq mayası. *Çalasız qatıq olmaz* (Ata. sözü).

ÇALASI II is. Aravuran, araqanşırıran. *Mən onu tanıyıram. Qırx qazana çalasındır*.

ÇALĞI I is. mus. Musiqi. *Əmimgilin qapısında üç gün, üç gecə çalğı səsləri kəsilmədi* (M.İbrahimov).

ÇALĞI II is. Həyat süpürgəsi. *Çalğını götürüb, qapı-bacanı süpürdü* (İ.Sıxlı).

ÇALMAQ I f. Musiqi alətinin hərəkətə gətirmək. Hava ifa etmək. *Şair dostum, çaldığın saz; Eldən ayırı səs ucaltmaz...* (M.Araz).

ÇALMAQ II f. Sancmaq, dişləmək. *Birdən cansız kağız bir ilan kimi elə bil ki, çaldı ağa Nazimi* (C.Gözəlov).

ÇALMAQ III f. Biçmək. *Kitab yazırsınız, ot çalırırsınız; Calaq vurursunuz, bağ salırırsınız* (B.Vahabzadə).

ÇALMAQ IV f. Vurmaq. *Evdədir, xahiş etdi ona zəng çalasınız, gözəliyin* (M.İbrahimov).

ÇALMAQ V f. Oğurlamaq. *Mollanın borkünü çaldı oğru; Yüyürüb qaçdı bir bağa doğru* (M.Ə.Sabir).

ÇANAQ I is. anat. İnsanın taz sümüyü, çanaq sümüyü.

ÇANAQ II is. Taxta kasa. *Çanağı başında sındı* (Ata. sözü).

ÇANAQ III is. köhn. Təxminən 5 kq-a bərabər ağırlıq çəki vahidi.

ÇANAQ IV is. Musiqi alətinin hissəsi. *Qorxuram çanağı partlaya tarın, Bu təzə guşənin hay-harayından* (B.Vahabzadə).

ÇAP I is. Mətbəə. *Çap maşını*.

ÇAP II f. Yarmaq, doğramaq. *Dağları çapmağa yaranmış insan!* (S.Vurğun).

ÇAPMAQ I f. Seyirtmək, bərk sürmək. *Tapdıqıl də onun arxasınca dördnala çapdılar* (İ.Sıxlı).

ÇAPMAQ II f. Kəsmək. *Mən bədbəxt öz ayağıma baltə çapdım* (H.Nəzərlı).

ÇAPMAQ III f. Talan etmək, qarət etmək. *Koxanı gör, kəndi çap* (Ata. sözü).

ÇARPAZ I is. İlğək; bənd; düymə. *Çuxanın qaytanları, düymələri qırıq-qırıq oldu. Çarpazlardan biri onun dirnağına keçdi* (İ.Sıxlı).

ÇARPAZ II sif. Kəşişən, bir-birini kəsən. *Poladın briqadasında çarpaz becərmə qızın gedirdi* (Ə.Vəliyev).

ÇAŞ I sif. Çəp, əyri, yan. *Deyir, kaş sən çaş, çəpər olaydın, mənəm də canım rahat olaydı* (Anar).

ÇAŞ II f. Özünü itirmək. *Alma yanağına, ay qabağına; Baxan kimi ağlım çaşdı, Güləndam!* (Aşıq Ələsgər).

ÇATMA I is. Tüfənglərin baş-başə çatılması, yığılması. *Əhəd çatmanı qucaqlayıb uzandı, elə bil sinəsi ilə onları düşməndən qoruyurdu*.

ÇATMA II is. Tikinti materialı, tirlərin üstünə atılan taxta. *Qonşudan aldığı çatmalar olmasaydı, iş iki gün də ləngiyəcəkdi*.

ÇATMA III sif. Qovuşuq, bitişik. *Qapının ağzında ucaboylu, enlikürək, çatma qaşlı bir oğlan dayandı* (İ.Sıxlı).

ÇATMAQ I f. Yetişmək, öndə gedənlərə yaxınlaşmaq. *Ancaq gələnlər ona çatıb atları yanaşı sürdülər* (İ.Sıxlı).

ÇATMAQ II f. Qalamaq. – *Ay uşaqlar, bir yaxşı ocaq çatın* (İ.Sıxlı).

ÇATMAQ III f. *Çatıldı* qaşları onun get-gədə; *Başını ovcunun içində aldı* (Ə.Kürçaylı).

ÇAY II is. [çin.] *bot.* Yarpağından çay demlemek için istisna edilen bitki. *Samovarı doldumu? Çaynıkdə çay oldumu? Sizdən sual alıram; Biza izin oldumu?* (Ə.Cavad).

ÇEVİRMƏK II f. Tərcümə etmək.

ÇƏKİ II is. Balığın bir növü. Çəki balığının sayı gəldikcə artırılır. Hovuzdan çaya tökülür.

ÇƏKMƏ I is. Uzunboğaz ayaqqabı. *Neçə-neçə ölkənin; Tozlarına bulandı çəkmələr!* (B. Vahabzadə).

ÇƏKMƏ III is. Plovun bir növü. Sizə *çəkmə* bişirim ki, dadı damağı-
nızdan getməsin.

ÇƏKMƏK I f. Dartmaq. *Kababı həər bir tərəfə çəkirdi.*
 ÇƏKMƏK II f. Qaldırmaq. *Zurnaçılar cusuş gəlib daha da zilsə çəkirdilər*
 (İ.Şıxlı).

ÇƏLİK II is. Polad. *Çəlik bir mətanət göstərib yenə; Olmadıq həyatda müztərib yenə* (M.Müşfiq).

ÇƏMƏN I is. Gül-çiçək olan yer. Şərbatlardan içə-içə; Gedirdilər u
taydakı çəmənə (M.Əliyev).

ÇƏN II is. Duman. Dağ başına endi çən; Ağ geyindi çöl, çəmən (B.Azəroğlu).

ÇƏNG II is. Dili tutulma, nitqi quruma; keyləşmə, qıc olma. *Xəstə üç gündən çox idi ki, çəng olmuşdu.*

ÇƏNG IV zərf Bürüşük. ...Qırağında çəng oturub, göyda tikə qapmaqdan çərtib çıxdım (S.Rəhimov).

ÇƏNGİ II is. Rəzil; murdar; nəcins. [Hafizə xanım:] *Bəli, indi də it-qur kücüyü saxlayacağam. Götür, çıx çölə, çəngi* (Ə.Haqqverdiyev).

ÇƏNLİ II sif. Çəlləkli. Yay olanda bağlar arası yolla çənlı maşınların alından tərpanmək olmur.

ÇƏRTMƏK II f. Qan almaq məqsədilə ülgüclə bədonin müəyyən hissəsinə kiçik düz xətlə yüngüclə kösmək. *Bu vaxt vəzir piy basmış kürəyin çərtən nəstərin ilk təmasından azacıq diksindi* (Ə.Məmmədخانli).

ÇƏRTMƏK III *f.* Cücərmək. *Pambıq cücərtisi təzəcə çərtirdi.*

ÇİÇƏK II is. tib. Xəstəlik. Yəni əgər uşağa vaxt ikən çiçək mayasını döysən, daxi o uşağı çiçək naxoşluğu tutmaz (C.Məmmədquluzadə).

ÇİL II sif. Xallı, ləkəli. *Açıldı yaz günü, əridi soyuq: Gördüm samanlığı girir çil toyuq* (S.Vurğun).

ÇİM II is. Qarışqalar tərəfindən çıxarılan torpaq qatı.

ÇİM III f. Yuyunmaq. *Şükufə, qəbul et bu uşaqları: Su qızıdır, tələsik çimdirdi onları* (H.Billuri).

ÇİM IV *ədat* Tamam, tamamilə. *İndi o, atın çim tərəbatmasına dözmədi* (İ.Şıxlı).

ÇİN I is. Rütbə, dərəcə. *Kim onu tutsa hökumətdən böyük çin alacaq* (C.Bərgüşad).

ÇİN II is. Ölkə. *Mələyim, nuri-cəmalın səri afağa dolub; Atdı bütəxəni*

ÇİN əhli, sənə səcdə qılıb (A.Səhhət).

ÇİN III is. Pillo, qat. *Axi Püstdə xala harada görmüşdü ki, arvad ərdən bir*

çin yuxarıda otura (Y.Dilbazi).

ÇİN IV is. Taxıl biçmək üçün işlədilən dişli dəryaz. *Yazı düzündə qızıtl-*

saç zəmilərə yenica çin çəkiləcəkdı (C.Bərgüşad).

ÇİN V is. Xeyli, çoxlu. [İmanqulu:] *Allah kömək eləsin, nə deyim... Ancaq*

qardaş bir çin külfətim var, zarafat deyil (N.Vəzirov).

ÇİN VI is. Doğru, həqiqət. *Nə qədər arzu, istək; Çin olacaq bu ildə*

(Ə.Kürçaylı).

ÇİNLİ I sif. Çin ölkəsinin vətəndaşı, sakini. *Bağlamış belinə minalı kəmə;*

Harəsi bir çinli gözələ bənzər (Şəhriyar).

ÇİNLİ II sif. Rütbəli, vəzifəli.

ÇİNLİ III sif. Oraqlı. *Əli oraqlı-çinli biçinçilər belə, xəlvət-xəlvət, bir-*

bir, iki-bir qaçağın çağırışına gəldi (S.Rəhimov).

ÇÖL I is. coğr. Düz, bozqır. *Mənzər sükan arxasında; Sanki çöllər huki-*

midir (Ə.Kürçaylı).

ÇÖL II is. Bayır, eşik. *O, halvayı alıb qoydu ağzına və yeyə-yeyə çıxdı çölə*

(C.Gözalov).

ÇUXA I is. köhn. Qafqazda üstədən geyilən uzun kişi paltarı. *Murad çuxa-*

nın əlayından dartıb yerə oturtdu (Ə.Vəliyev).

ÇUXA II is. Bəxt, tale. *Qara çuxa yatdı, ala çuxa qalxdı* (Ata. sözü).

Dd

DAD I is. psix. Xarici duyğuların növlərindən biri, tam. *Bey-on gün-
lük ömrü var; Şirin bir yuxu yatsın; O da bilsin dünyanın ləzzətini, dadını*
(S.Vurğun).

DAD II is. [fars.] Fəryad, şikayət. *Dünyanın əlindən dad çəkən zaman;
Xəyal kölgəsində daldalandınız* (B.Vahabzadə).

DAD III is. [fars.] Mahur muğamının ilk guşələrindən biri.

DAD IV is. [fars.] Kömək. *İgid odur ki, elinin dərdli günündə dadına*

çatsın (M.İbrahimov).

DAD V f. Yemək, yoxlamaq, təcrübə etmək. *Onun bəşirdiyi xərəkədən bir*

az dadım.

DAĞ I is. coğr. Hündürlüyü 200 m-dən çox olan yüksəklik.

DAĞ II is. [fars.] Qəm, qüسس, kədər. *Sinəmə çəkilən dağı; Dağlara yük-*

lənəm, altında qalar (S.Vurğun).

DAĞ III is. Dağlama, yandırma. *Bədəninə dağ basmasam, atamın oğlu*

deyiləm (Ə.Haqverdiyev).

DAĞARCIQ I is. Qoyun dərisindən olan kiçik torba.

DAĞARCIQ II is. Yuva, mənbo. *Mən başdan ayağa sirr dağarcığıyam*

(N.Vəzirov).

DAĞLI I is. Dağda yaşayan adam. *Gəlmiş hüzuruna bir qara dağlı; Bir*

qara qulundur qolları bağlı (M.Müşfiq).

DAĞLI II sif. Dağ olan (yer). *Yolun dağlı, qayalı; Hər işdən oldum halı*

(Bayatı).

DAĞLI III sif. Dərdli, dərddi olan, dağı olan. *Bağrı eşqinlə dağlı bir şair;*

Edəcək dərdi dərbədən, gözəlim! (S.Rüstəm).

DAL I is. [ər.] Ərəb əlifbasında (ﺩ) işarəsi ilə yazılan "d" hərfinin adı.

Ələsgərin xətti çıxdı çal indi; Heyi yeyə, dalı reyə çal indi (Aşıq Ələsgər).

DAL II is. Arxa, kürək. *Daldan atılan daş topuğa dəyər* (Ata. sözü).

DAL III is. Budaq. *Əsməyir şax kimi pambıqlı dallar* (M.Müşfiq).

DAL IV f. Qapılmaq. *Onların ən gizli sirrinə dalsın* (S.Vurğun).

DALA I is. Geri, əksinə. *Ayaq tappılıtsı... O dönmür dala; Qaçır, xəyə-*

lində qovur an anı... (B.Vahabzadə).

DALA II f. Yandırmaq, sancmaq. *Gicikən qızın əl-ayağını hərəkətlə dalaşdı.*

DAMAQ I is. *anat.* Ağız boşluğunda olan üzvlərdən biri. *O, gümüş das-təklı qəlyanını doldurub damağına alandan sonra gözünü qıyıb xeyli müddət bu heykəla baxmışdı* (İ.Şıxlı).

DAMAQ II is. *bayt.* Heyvanlarda xəstəlik, damaq şişi. *Çox yeməkdən at damaq olub.*

DAMÇA I is. *Mal-qaraya vurulan möhür. Sovxozun atlarına damça vurdular.*

DAMÇA II is. Böhtan, ləkə. *Bundan sonra, bu damğadan sonra mən başımı qaldırıb necə baxım camaatın üzünə* (İ.Hüseynov).

DAMÇA III is. Möhür, nişan. *Odladılar kəndi qolu hörümçək damğalı; qan və ölüm carçıları* (R.Rza).

DAMMAQ I f. Yuxarıdan damcı-damcı tökülmək. *Nəvədlər da şırıltı dayır, damacaqdır damımız* (Ə.Comil).

DAMMAQ II f. Qabaqcadan hiss etmək, duymaq. *Mənim ürəyimə dammışdı ki, sən gələcəksən bizi unutmayıbsan* (İ.Əfəndiyev).

DAN I is. Şəfəq, sübh. *Səhərdir, dan yerindən günəş qalayıb ocaq* (Ə.Comil).

DAN II f. İnkər etmək. *Kəndlilər bir ağızdan o son tufəngi dandı* (S.Rüstəm).

DAR I is. [fars.] İnsanı boğazından asmaq üçün xüsusi düzəldilmiş ağac.

DAR II is. Uşaq oyunlarından birinin adı.

DAR III sif. Ensiz, enli olmayan. *Deyən dar çəkilib məhəbbət yolu; Kəminə qaynayıb axa bilmirəm* (M.Araz).

DARAQ I is. Baş daramaq üçün işlədilən əşya; kənd təsərrüfatında işlədilən alət. *Dayanıb güzgünün qabağında sən; Pərişan saçına daraq çəkirsən...* (B.Vahabzadə).

DARAQ II is. Patron yığmaq üçün metal qab. *Şamxal .. xəzinənin boş olduğunu görüb, taxtın üstündəki qoltuqaltıdan bir daraq patron götürdü və tufəngi doldurdu* (İ.Şıxlı).

DAŞ I is. Bök cisim. *Daş qəlbi insanları neylərdin, ilahi?!* (M.Ə.Sabir).

DAŞ II f. Yağıntı noticosında çayın sahili basması, bök qaynama noticosında suyun daşib tökülməsi. *Çaylar daşib sel olsun; Taxıllar tel-tel olsun* (M.Ə.Sabir).

DAŞLAŞMAQ I f. Daş kimi olmaq, bökimək. *Əkilmiş yer quraqlıqdan daşlaşmışdı.*

DAŞLAŞMAQ II f. Daşla vuruşmaq. *Bu həyatın uşaqları o biri həyatın uşaqları ilə daşlaşırdılar.*

DAVA I is. [ər.] Vuruş, döyüş. *Kağızını kəsənə ha... davada ürəkli ol* (Ə.Comil).

DAVA II is. [ər.] Dorman, olac. *Təbibsiz, davasız təbib neyləsin?* (S.Vurğun).

DAVAM I is. [ər.] Düzüm, möhkəm. *Ürək birdən sıxılır, tunel zülmət gecə tək; Bircə anlıq zülmətə davam gətirməz ürək* (X.Rza).

DAVAM II is. [ər.] Başlanmış işi, səhəbi yarımçıq qoymamaq. *O dedi: - Məhkəmə davam edəcək; Sualı-sorğusu uzun gedəcək* (S.Vurğun).

DAY I is. Biryasat ar balası, dayca. *İlxıda bir boz day var idi* (Dastanlar).

DAY II *ədət* İfadəni qüvvələndirmək mənasında, daha artıq. *Balam, day burada bizlik heç bir iş yoxdur* (Dastanlar).

DEMƏK I f. Danışmaq, söyləmək. *Sözü demək asandır, yerinə yetirmək isə əsas şərtdir* (İ.İbrahimov).

DEMƏK II modal Nöticə, davamiyyət bildirir. *Demək, səhərə az qalırdı* (M.Hüseyn).

DƏF I is. [ər.] mus. Zərbli musiqi alətlərindən biri, qaval. *Bir neçə dəqiqədən sonra, qızlar dəf, ud və kamança ilə gəlib oturdular* (M.S.Ordubadi).

DƏF II is. [ər.] Yox etmə, məhv etmə. *Mən istədim ki, Allaha dua edən, bu balanı bizdən dəf eləsin* (S.Rəhman).

DƏHNƏ I is. Bənd. *Dəyirmanı yadırdıqda, suyu dəhnədən arxa buraxdılar* (S.S.Axundov).

DƏHNƏ II is. Cilovun atın ağzına keçirilən hissəsi. *Yüyəni qorxudan elə dartdı ki, dəhnə az qalır atın cəvəcələrini kəssin* (Dastanlar).

DƏLİ I is. köhn. İgid, qoçaq. *Mən Koroğlunun ən cavan dälisi Eyvazam* (Dastanlar).

DƏLİ II is. Vurğun, məftun. *Şeir dälisi.*

DƏLİ III sif. Ağlıni itirmiş, ağılsız, başına hava gəlmiş. *O dälisi ananın sözlərinə qulaq asma, gəl bir az ata-bala səhəb edək* (S.S.Axundov).

DƏM I is. [fars.] Zaman, an, ləhzə. *Boran keçdi, bahar gəldi; Qızıl gülün dəmi çatdı* (R.Rza).

DƏM II is. [fars.] Kef, öyləncə. *Dədə, ona həm dəm, həm də qəm çöm-çəsi deyərək* (Dastanlar).

DƏM III is. [fars.] Plov və ya çayın müəyyən müddət odun üstündə saxlanması. *Günorta zamanı plov hazır olub dəmə vuruldu* (İ.Haqverdiyev).

DƏM IV is. [fars.] Qaz. *Kömürün dəmi bizi birtəhər etdi.*

DOLANMAQ I f. Gözmək, fırlanmaq. *Qüzeydəki qara da; Göydə quşlar dolanır* (B. Azəroğlu).

DOLANMAQ II f. Yaşamaq, gün keçirmək. *Ayıq-sayıq dolanaq* biz; *Uzaq görsün gözlərimiz* (S. Vurgun).

DOLU I is. coğr. İlin isti dövründə buz halına düşən yağıntı. *Cıdır meydanına dolu yağanda; Baxtına yəhərsiz bir yabı düşər...* (M. Araz).

DOLU II sif. Boş olmayan. *Çəmənliyə səpələnib zərəfatlaşan, çiyinlərində su dolu səhəng olmasına baxmayaraq, bir-birini qovub-oynaşan qızlar qaşdakı kişiləri görən kimi susdular* (İ. Şıxlı).

DON I is. *Uzun qadın paltarı. Qızılgüldən, lələdən; Don biçib gey qırmızı* (Ə. Cəmil).

DON II is. *Şaxta. Şaxtalı qışlarda həsirə bükülmüşədi ki, don vurmasın* (M. İbrahimov).

DON III f. Üşümək, büzüşmək, donmaq. *Burda don artmışdır Təhistan dağı; Donur dumanlarda quşun ayağı* (S. Vurgun).

DONDURMA I is. Müxtəlif şeylərdən hazırlanmış dadlı yemək. *Dənizdə dondurma yemək istəyirəm, gətir.*

DONDURMA II sif. Dondurulmuş şum. *Bu il isə briqadanın sahəsində dondurma şumu çoxdan müvəffəqiyyətlə başa çatdırılmış...*

DONLUQ I is. Maaş, əməkhaqqı. *Nəcəf, hacını zorla razı salmışam, donluğunu qabaqcadan sənə verəcəkdir* (Q. İlkin).

DONLUQ II is. Don tikmək üçün yararlı material. *Qız ilk maaşından anasına yun parçadan donluq aldı.*

DÖVLƏT I is. [ər.] Hökumət.

DÖVLƏT II is. [ər.] Əmlak, var, sərvət. *Dövlət ki yerin dəyişindən çıxmaz* (Ə. Haqverdiyev).

DÖVR I is. [ər.] Dolanma; bir şeyin öz oxu ətrafında hərəkəti. *Nolaydı, anamız Yer kürəsi də; Laylalar qoynunda dövr eləyərdi* (B. Vahabzadə).

DÖVR II is. [ər.] Zaman, vaxt. *Hər dövrün öz havası; Hər vaxtın öz hökmi var* (R. Rza).

DÖVRƏ I is. [fars.] Dərin nimçə. *Bu dəfə onun əlində içi plov dolu dövrə vardı* (Ə. Cəforzadə).

DÖVRƏ II is. [fars.] Ətraf. *Səyyarələr Alfanın dövrəsində dolanır* (N. Gəncəli).

DÖVRƏ III is. [fars.] Tur. Şahmat yarışlarının ikinci dövrəsi başlanmışdı.

DURU I sif. Sulu, qatı olmayan. *Dəsturov ərizələri və sair kağızları dəmir qələm və duru müəkkəblə yazmaz idi* (Ə. Haqverdiyev).

DURU II sif. Şəffaf, təmiz, bulanıq olmayan. *Su ilə duru idi ki, çayın dibindəki daşlar, sürü ilə qaçan balıqlar aydın görünürdü* (İ. Şıxlı).

DURU III sif. Xalis. *Yay fəsli arabalarda daşınan ağı və təmiz duru buz kərpiclərini görəndə xalam yadıma düşür...* (C. Məmmədquluzadə).

DUVAQ I is. [ər.] Örpək. *Dönüb baxdılar. Zərnigar da üzündəki duvağı araladı* (İ. Şıxlı).

DUVAQ II is. Qazanın üstünə qoyulan dəstəklə taxta. *Qazanın duvağı.*

DÜYÜN I is. Toy. *Bir düyün quracaq işin sonunda; Mən də süzəcəyəm onun toyunda* (S. Rüstəm).

DÜYÜN II is. Yara. *Şah, sənə xəbərlər olsun; Ürəyinə vurdum düyünü* (Dastanlar).

DÜYÜN III is. Bənd, bağlama. *Tək əl ilə düyün düyülməz* (Ata. sözü).

DÜZ I is. coğr. Qurunun hamar, alçaq-hündürlük fərqləri az olan sahəsi. *Haqqım yoxdu yamacına düz deyim onun; Ölüm adlı bir araba durur qapıda* (M. Araz).

DÜZ II sif. Doğru, həqiqi. *Yenə qızıl sahillərə çəkdi məni bu düz yol* (S. Rüstəm).

DÜZ III zərf. Açıq, birbaşa. *Siz də keçərsiz düz parlamana; Bu şöhrət yaraşır bir qəhrəmana* (S. Vurgun).

DÜZ IV f. Sıra ilə yerləşdirmək, qoymaq. *Göz yaşım suvaran qəm ləklərinin; Yaxana gül-çiçək düz arasında* (İ. Kəbirli).

DÜZ V ədat. Ancaq mənasında. *Bir ay tamam oldu, düz bir ay, bir gün; Gəldim qəbiristanı... Anamla deyil; Onun başdaşıyla görmək üçün* (B. Vahabzadə).

Ee

EFİR I is. [yun.] Fəza, hava. *Kürsülərdə, efirdə, zəhərləyib havanı; İndi meydan sulayır neçə söz pəhləvanı...* (B.Vahabzadə).

EFİR II is. [yun.] kim. Xarakterik iyi olan rəngsiz uçuşu maddə. *Efir yağlı bitkilər.*

EHTİYAT I is. [ər.] Tədarük, yaşayış üçün toplanılan vəsait. *Şoferdən də bir litr benzin al, özünə ehtiyat saxla* (S.Qədirzadə).

EHTİYAT II is. [ər.] Tədbirlilik, qorxu, çəkinmə, ehtiyatlı olma. *Ehtiyat igidin yaraşığıdır* (Ata. sözü).

EHTİYAT III is. [ər.] Çəkinmə. *Xəlil Mirzə nəfəs çəkməyə belə ehtiyat edirdi* (Q.İlkin).

ELƏ I əvəz. İşarə etmək məqsədilə işlədilir. *Cahanda yox elə bir qüvvə baş ayım ona mən* (C.Cabbarlı).

ELƏ II ədat Qüvvələndirici mənada işlədilən ədat. *Elə bu saat çağırırdı gəlsin* (M.Hüseyn).

ENERJİ I is. [rus.] fiz. Cərəyan, işıq. *Kinonun maraqlı yerində enerji kəsildi.*

ENERJİ II is. [rus.] Güc, qüvvə. *Bəzən ürəkdən deyilmiş səmimi bir söz də fəhləni sevindirir, onun ümidini, enerjisini artırır* (M.Hüseyn).

EŞQ I is. [ər.] Məhəbbət, sevgi. *Salam, inandığım o əziz günə; Eşqin, gözəlliyin böyüklüyünə* (S.Vurğun).

EŞQ II nida Əhsən, afərin. *Deyirəm, eşq olsun dünən və bu gün; Azadlıq yolunda can verənlərə!* (B.Vahabzadə).

EVLİ I is. Mənzili olan. *O, dağdan düşüb həmin bu kəndin yerində olan dörd evli binəyə gəlir, uşağı qadına göstərir* (M.S.Ordubadi).

EVLİ II is. Evlənmiş, subay olmayan. *Evlə ikən subay* (Ü.Hacıbəyov).

Əə

Ə I Azərbaycan əlifbasının yeddinci hərfi.

Ə II nida Çağırış, xitab, müraciət bildirir. *Başu düşmürəm, nəyi deyirsən ə, bir adam kimi danışırsana!* (Q.İlkin).

ƏKMƏK I f. Basdırmaq. *Quba bağlarında şitillər atıb; Alma da, armud da, ərik də əkdi* (S.Vurğun).

ƏKMƏK II f. Rədd etmək, başdan cləmək, aradan çıxmaq. *Barbəkzadəni birtəhər tovlayıb otağın ikisini keçirdərik əlimizə. Sonra Sənubəri əkmək asandır* (S.Rəhman).

ƏKMƏK III f. Şumlamaq. *Niyə acından ölürlük, əkin əkərik* (H.Nəzərli).

ƏQRƏB I is. [ər.] Saatda vaxtı göstərən dəmir mil. *Qucaqlayıb öpüşdü saatın əqrəbləri...* (O.Sarıvəlli).

ƏQRƏB II is. zool. Zəhərli həşərat növündən biri. *Çalsə əqrəb də hamız eyləməz əmman, ölübə!* (M.Ə.Sabir).

ƏLƏM I is. [ər.] Kəder, qəm, qüssə, dərd. *Ələmlər qəlbinə sirdaş kəsildi; Nə dilin açıldı, nə üzün güldü* (B.Azəroğlu).

ƏLƏM II is. [ər.] Bayraq. *Atlarn qulaqları oldu ələm; Quyruğu oldu qələm* ("Qaçaq Nəbi").

ƏLLİ I say 49 sayından sonra gələn rəqəm. *Tükəzbanın olub həm əlli yaşı; Onu sən al əlimdən, ya ilahi!* (M.Ə.Möcüz).

ƏLLİ II sif. Cəld, bacarıqlı. *Komandir ilk baxışdan hiss etdi ki, Əhəd əlli oğlandır* (C.Bərgüşad).

ƏMƏL I is. [ər.] İş, hərəkət. *Sən zamanlar Dəryanın sözü ilə əməli arasında gizli bir təzad gördüm* (S.Qədirzadə).

ƏMƏL II is. [ər.] riyaz. Hesab əməliyyatının hər biri.

ƏMƏL III is. [ər.] Arzu, ümid, məqsəd. *Burada əməl aydın, ürəklər dolu; Əməllər torpağı, daşı əridir* (B.Vahabzadə).

ƏNTƏR I is. [ər.] zool. Meymun cinsi. *Gözünün üstündə buxara papaq; Əntərə bənəyir o kor yapalaq* (S.Vurğun).

ƏNTƏR II sif. dan. Eybəcər, kifir. *Mənə yazığın gəlmir, bibi, mənə bu əntərə vermək fikrindəsən?*

ƏR I is. Arvadın həyat yoldaşı. *Sən xoşbəxtsən, Mədinə, çünki sənəin ərin var!* (Ə.Əyylisi).

ƏR II is. [gid, cosur, Bizimkilərdir; *Qohraman Vəli ər oğlu, ərdir!* (S.Rüstəm).

ƏRZ I is. [ər.] Yer, torpaq. *Ərz qan içində yox; Azad və xoşbəxt görək (İ.Cəmil).*

ƏRZ II is. [ər.] Anlatma, şikayət etmə, dördünü söyləmə; xahiş, istək. *Hansı bir doktora ərz etdim onun illətini; Dedi: çək bundan alın, boşla, bu çoxdan ölübə!* (M.Ə.Sabir).

ƏSƏR I is. [ər.] Bir adamın yaratdığı şey, iş. *Bu əsər ümumiyyətlə, ədəbiyyatımızda bir dönüşdür* (S.Rüstəm).

ƏSƏR II is. [ər.] Əlamət, iz, nişan. *Görüb bilməli yerlər çoxdur şəhərimizdə; Kəhnəlikdən əsər, iz yoxdur şəhərimizdə* (S.Rüstəm).

ƏSƏR III is. [ər.] Təsir. *Söz etməz əsər, çarə qalib indi duaya; tədbir elə, övrət!* (M.Ə.Sabir).

ƏSMƏ I is. *bot.* Çöl bitkisi. *Talada əsmə əlindən yerimək mümkün deyildi.*

ƏSMƏ II is. Titrəmə, titrəyiş. *Məs geyinib, məsi var; Canında əsməsi var* (Bayatı).

ƏSMƏ III is. Çarşabın bir növü. *Əsmə çarşab aldıra qızı; Qızı qolbaq aldıra qızı* ("Azərbaycan folkloru antologiyası").

Ff

FAL I is. [fars.] Tale və bəxtdən xəbər vermək üçün fal açmaq. *Qarı dua etməkdən, fal açmaqdan yorulmuş* (B.Azərbaycanlı).

FAL II is. Toyuğun altına qoyulan yumurta. *Nə təhər deyərlər, yumurtlamadın, yumurtlamadın, bəs falını niyə içirsən, balam* (Ə.Vəliyev).

FAL III is. [holl.] *dəniz.* Gəmilərdə yelkənləri, signal bayrağını və s. qaldırmaq üçün ip.

FAL IV is. Dilim. *Bir fal limon alanda; İstəkəna salanda* (M.Rahim).

FAZA I is. [yun.] Mərhələ, dövr.

FAZA II is. [yun.] *tex.* Generatorun hər bir sarğı qrupu. *Transformator-dan kəndə üç faza gəlir.*

FERMA I is. [fr.] Kolxoz və sovxozlarda ixtisaslaşdırılmış təsərrüfat.

FERMA II is. [fr.] *tex.* Çatı. Bir-biri ilə bağlanan mil. *Ferma adətən poladdan, ağacdən, dəmir məlumatından hazırlanır.*

FƏNN I is. [ər.] Elm, bilik. *Elmə, fənnə, üdəbəyə baxalım nifrət ilə* (M.Ə.Sabir).

FƏNN II is. [ər.] Bəclik, fond. *Fənnin var isə örtüləcək cümlə qüsurun* (M.Ə.Sabir).

FƏSİL I is. [ər.] İlin dörd qismindən hər biri. *Dəyişdi fəsillər, dolandı illər; Axdı gah bulanq, gah duru sellər* (M.Müslim).

FƏSİL II is. [ər.] Əsərin bir hissəsi. *S.Rəhimovun "Qafqaz qartalı" (I kitab) romanı 73 fəsildən ibarətdir.*

FƏSİL III is. [ər.] *mus.* Bir dəfədə icra olunan musiqi əsəri.

FİQR I is. [lat.] *riyaz.* Qapalı xətlə məhdudlaşdırılmış düz səthin hissəsi. *Bu fiqurun çəkilməsinə on dəqiqə vaxt sərf etdi.*

FİQR II is. [lat.] Qumar və şahmatda böyük kart və daşların adı.

FİL I is. *zool.* Ən nəhəng, xortumlu heyvan. *Hindistandakı fillər istiyyə daha dözümlü olurlar.*

FİL II is. *şah.* Böyük fiqurlardan biri. *Fil yalnız diaqonal xətlərlə hərəkət edir.*

FORMA I is. [lat.] Xarici görünüş. *Onun forması mənə yaxşı təsir bağışlayır.*

FORMA II is. [lat.] Rəsmi paltar (hərbi və mülki xidmətçilər və məktəblilər üçün). *O, hərbi formada idi.*

FORMA III is. [lat.] ədəb. Bədii əsər üçün təsvir vasitələri məcmuyü. *Bu formalar əsərdəki hadisələri bir növ tamamlayırdı.*

FORMA IV is. [lat.] qram. Şəkil. *Azərbaycan dilində felin xüsusi və ümumi formaları var.*

Gg

GƏR I is. bot. Tut ağacının bir növü. *Bağban öz bağında gər əkdi bir gün* (Aşıq Şəmşir).

GƏR II sif. Yoğun. *Cümşüdü gər səsi eşidildi* (İ.Hüseynov).

GƏR III f. Qabartmaq, açmaq. *Düşmən pulemyotuna; Köksünü gərməyib* kil.. (F.Mehdi).

GƏRƏK I is. Lazım, zəruri, vacib. *Səbr elə, ehtiyat gərək...* (S.Vurğun).

GƏRƏK II is. modal Ehtimal, arzu, təkid mənalarnı ifadə edir. *Əziz qonaqlar gərək bizi bağışlasınlar* (M.Hüseyn).

GƏZ I is. Halvaya bənzər Şorq şirniyyatı. *Molla Musa gəzdən bir az* götürüb ağzına qoyduqdan sonra yenidən söhbətə başladı.

GƏZ II is. Çapılmış yer. *Dirəyin gəzi.*

GƏZ III num. söz [fars.] köhn. Dəfə, korə. *Tutilər söz təhrin danışsa yüz gəz; Belə şirin-şirin danışa bilməz* (M.P.Vaqif).

GƏZMƏK I f. Seyr etmək, dolanmaq. *Əlbəttə, bütün dünyanı gəzmək, görmək yaxşıdır* (B.Bayramov).

GƏZMƏK II f. Axtarmaq. *Onu jandarmalar gəzir dörd dövrə* (S.Vurğun).

GİRİŞ I is. Müqəddimə, başlanğıc. *Əziz müxtəsər bir giriş sözü* söylədi (Ə.Vəliyev).

GİRİŞ II is. İctimai yerlərdə içəri girmək üçün yol. *Qapılardan çıxış, giriş vardır; Bunda, əlbəttə ki, bir iş vardır...* (M.Ə.Sabir).

GİRİŞ III f. Başlamaq, işdən yapışmaq. *Onlar qatıyyətlə arakəsməni sök-məyə girişdilər* (S.Rəhimov).

GÖRMƏK I f. Müşahidə etmək; rastlaşmaq. *Gözümə bir qara keçmiş görünür; Bir qara keçmiş ki, bizdən uzadır* (S.Vurğun).

GÖRMƏK II f. İcra etmək, yerinə yetirmək. *Lakin bu sahədə də əslində heç bir iş görülməmişdi.*

GÖRÜŞ I is. Başqa bir şəxslə və ya kütlə ilə söhbət etmək, danışmaq üçün ayrılan vaxt. *Bu görüşdən sonra tez-tez professorgilə gedirdim* (C.Bərgüşad).

GÖRÜŞ II is. Fikir, mənasibət, dünyagörüşü. *Bizdə hüquq elmi nə qədər inkişaf edərsə, o qədər də cinayətlər azalmış olar, o qədər də bizim adamların görüş dairəsi genişlənər* (S.Rəhimov).

GÖY I is. Soma. *Göylər qara pərdə çəkdi; Buludlardan öz-özünə* (B.Azərbaycanlı).

GÖY II is. Güyortı, torovoz. *Göy satanlar, meyvə satanlar bir-bir bazara axıyır* (Ə.Əylisli).

GÖY III is. məh. Yezno, qızın ərə. *Ay Əhməd, sənin göyün məndən nə istəyir?*

GÖY IV sif. Ronglordan birinin adı. *Göy sərvlər asta-asta yırğalayır başını* (O.Sarıvolli).

GÖY V sif. Xosis. *O yaman göy adamdır.*

GÖYƏRMƏK I f. Bitkinin yerdən təzəcə göz verməsi. *Qayaların qol-nuğunda barmaq-barmaq gicikən göyərir.*

GÖYƏRMƏK II f. Müəyyən təsir nəticəsində, hədəndə, qollarda və s.-də omolo gəlmə göylük. *Bütün bədəni göyərmiş, üzü şişmişdi* (S.Rəhman).

GÖYLÜK I is. Göy olan yer. *Dağların atəklərindəki göylük ayazıyır, şəklini dəyişirdi* (S.Rəhimov).

GÖYLÜK II is. Xosislik. *Bəylik, göylük, saylik olan məclisdə; Qalma, orda xeyir-bərəkət olmaz* (Aşıq Ələsgər).

GUR I sif. Toplu. *Nəsrullanın iri gözləri yuxucusuzluqdan qızarmış, gur saçları səliqəsiz halda alnına tökülmüşdü* (Q.İlkin).

GUR II sif. Güclü, iti, dalğalı. *Krandan axan gur suyun şırıltısı, yuyulan saxsı qabların cingiltisi söhbəti davam etdirməyə mane oldu* (Q.İlkin).

GUR III sif. Bərk, uca. *Otağa gur və zəhmli bir səs yayıldı* (İ.Şıxlı).

GÜL I is. Çiçək, qızılgül. *Gül – Hafiz divanında şerin təvəttüdü* (B.Azərbaycanlı).

GÜL II f. Müəyyən bir hadisədən aldığı zəvq nəticəsində insanın qəhqəh çəkməsi. *Bir az da gül, acı yaşlar axıtıldığın yerdə* (S.Rüstəm).

GÜLƏBƏTİN I is. bot. Çöl bitkisi. *Bu yerlərin istiliyinə baxma, güləbətindən az bitir buralarda.*

GÜLƏBƏTİN II is. Tikmənin bir növü. *Ağızları yaşmaqalı; Güləbətindən başmaqalı* (M.Rahim).

GÜLƏŞ I is. idm. İdmanın bir növü. *Güləş bir-iki saat davam eləyirdi* (Ə.Əylisli).

GÜLƏŞ II f. Qurşaq tutmaq. *Burada Yaqub hər axşamcağı uşaqları güləşdirirdi* (Ə.Əylisli).

GÜLƏŞ III sif. Güclü, xoşüzlü, novazişli. *Söz-söhbəti bir az nağıl; Bir az güləş, bir az paxıl* (Q.Qasımzadə).

GÜLƏŞDİRMƏK I f. Qurşaq tutdurmaq. *O hər axşam uşaqları güləşdirməmiş getməzdi.*

GÜLƏŞDİRMƏK II f. Mübahisə etmək; oynatmaq; vuruşdurmaq. *Mən sənnən söz güləşdirmək istəmirəm, qonaq qurdaş* (İ.Hüseynov).

GÜN I is. Planet, günəş. *Gün çeşmədən çəkildə, naxır gəlirdi* (Ə.Əylisli).

GÜN II is. Səhərdən axşama qədər olan vaxt. *Görürəm faşizmin ölənin gününü; Görürəm bəşərin gülnə gününü!* (S.Rüstəm).

GÜN III is. Həyat, yaşayış. *Gün keçər, ağarar saç-taqqalı; Çöldə qurduq kimi yuvəsiz ölər* (S.Vurğun).

GÜNLÜK I is. Toyin olunmuş günlərin miqdarı. *Körpü olmadığından rayon mərkəzi ilə əlaqəmiz çatınlaşırdı, yolumuz bir günlük uzaq düşürdü* (S.Rəhman).

GÜNLÜK II is. Gündən və yağışdan qorunmaq üçün şapka qabağı. *Başında isə günlüyü partılayan mahud şapka var idi* (İ.Şıxlı).

GÜRZƏ I is. İlanın növlərindən biri. *Bu ilan gürzədir. Çox zəhərli ilandır* (S.S.Axundov).

GÜRZƏ II is. İlərisinə ot və ya başqa şey qoyulmuş xəmır xəbəyi.

Hh

HAQQ I is. [ər.] Hüquq, ixtiyar. *Odur uşaqları narazı salan; Bu işçi gənc-lərin haqqını çalan* (M.Müşfiq).

HAQQ II is. [ər.] Hoqiqət, ədalət, doğru. *Haqq ilə nahaqqı axtaran hakim; Tapar qulaq ilə göz arasında* (Aşiq Ələsgər).

HAQQ III is. [ər.] Əməyin əvəzində alınan donluq. *Bir də ... paltu tikənə; Zəhmət haqqı verəcəksən* (Ə.Kürçaylı).

HAQQ IV is. [ər.] Bəraət. *Sarışının hərəkətlərinə haqq qazandırdı* (S.Qadizadə).

HAQQ V qoşma Bəradə. *Daldada sənin haqqında bir söz deməmişik, o, düşmənlər sözüdü* ("Qaçaq Nəbi").

HAL I is. [ər.] Vəziyyət. *Bizim halımıza tutuldu göylər; Buludlar belini büküb ağladı* (M.Müşfiq).

HAL II is. [ər.] qram. Sözlərin cümlədə dəyişilərək başqa sözlərlə əla-qəyə girməsini müəyyənləşdirən bir kateqoriya.

HAVA I [ər.] coğr. Yer atmosferini təşkil edən fiziki qatışıq qazlar. *Boğur insan oğlunu; O yerlərin havası* (S.Vurğun).

HAVA II is. coğr. Müəyyən mərhələdə və müəyyən vaxt ərzində atmo-sferin arasıkəsilmədən dəyişilən vəziyyəti, göy. *Deyirlər igiddi o nadan Nəbi; Tüfəngi havada oynadan Nəbi!* ("Qaçaq Nəbi").

HAVA III is. mus. Musiqi əsərinin əsasını təşkil edən təranə, melodiya. *Dostum, kamanını ələ al görək; Biza bir yanıqlı hava çal görək* (S.Rüstəm).

HAVA IV is. [ər.] Əqlini itirmə, dəli olma. *Bu döyülməklə qoçu öldü, Niyazlının da başına hava gəldi* ("Qaçaq Nəbi").

HAVALI I sif. Lovğa, özündən razı. *Gəzirlər havalı ağalar, bəylər; Çalı-sır qan-tərdə naxırçı, nökar* (Aşiq Ələsgər).

HAVALI II sif. Əsəbi, həyəcanlı, qızgın. *Görünür havalı başlar; Hər şeyi tez unudar* (R.Rza).

HAVALI III sif. Havası olan. *İşıqlı, havalı evimdə mənim; Qafəsə salın-mış bir turacım var* (H.Arif).

HAVALI IV sif. Ağlıni itirmiş. *Sən də bilirənsən ki, havalı bir şeydir, tut-ması var, şəkil kimi gözəlliyinə sözüm yox* (M.İbrahimov).

HESAB I is. [ər.] Haqq, intiqam. *Ağlatmaz yandıgım cinayət məni; Fəqət tarix sənədən alacaq hesab!* (M.Müşfiq).

HESAB II is. [ər.] riyaz. Riyaziyyat fənlərindən birinin adı. *Bizim hər gün hesab dərsmiz var.*

HƏLİM I is. Plovun suyu, düyü suyu; sorba. *Çörəyi götürməyəcəyik, qoy dustaqlar həlim içsinlər* (S.Rəhimov).

HƏLİM II sif. [ər.] Yumşaq xasiyyətli, mülayim. *Yumşaq təbiətli bu həlim insan; Deyərdin, quşa da daş ata bilməz* (B.Vahabzadə).

HƏNƏ I is. [ər.] Xına, boyaq. *Ağzı piyaləsən, gərdəni minə; Nazik əllərində innabi hənə* (M.P.Vaqif).

HƏNƏ II is. [ər.] Yersiz deyilən söz. *Hec hənanın yeridir?*

HƏSİR I is. [ər.] Şlyapa. *Bir rəssam istərdim; onun şəklini çəkə; papağı həsir* (R.Rza).

HƏSİR II is. [ər.] Liğdan toxunan palaz kimi döşənəcək. *Onlar bir stəkən çay içdikdən sonra torpaq döşəmədəki həsirin üstündə uzanaraq xorul-dayır və öz xorultuları ilə çayçının ürəyindəki arxayınçılığı daha da möhkəmləndirirdilər* (M.İbrahimov).

HİM I is. İşarə. *Arılar ətrafda him gözləyir, him; Oxusam hamısı mənə qoşular* (Ağa Laçınli).

HİM II is. Bəhanə. *Şahnaz elə bir him axtarır* (İ.Sıxlı).

HİM III is. Bünövrə, özl, əsas. *Ovsuncuyam, ovsun sallam hi mara; Bənnə olsan, tərki axtar, him ara* (Aşiq Ələsgər).

HİN I is. Quş saxlanılan yer, dam. *Kəkləklə dolsa da daşaltı hintlər; O yetim yuvalar inciyib, küsüb* (Ağa Laçınli).

HİN II is. [ər.] Vaxt, zaman. *Bu hində qapı döyüldü.*

HOQQA I is. [ər.] Tiryək çəkmək üçün çasqalı gil çubuq, qəlyan.

HOQQA II is. [ər.] Fokus, kələk, hiylə. *Bakı (su bakı) niyə görək versin, bu nə hoqqadır düzəldiblər...* (C.Gözelov).

XX

XAL I is. İnsan bədənində olan ləkə. *Kim bilsin bu mələyin; Bu açmamış çıxayın; Canında neçə xal var* (M.Müşfiq).
XAL II is. Oyunda öldürülən hesab. "Nəfəsi" "Zəni" dən bir xal götürdü.

XAM I is. Dincə qoyulmuş torpaq. *Rəfael əlini hələ şumlanmamış geniş xam yerdən qaynaqlayaraq etdi* (H.Nəzərli).
XAM II is. Qoruq, müəyyən müddət otarılmayan sahə. *Qərək, uzun sözün qıssı, bəylər xamda otayın-uyğun tutasqılar* (M.İbrahimov).

XAM III is. Təcürbəsiz, naşı, adət etməmiş adam. *Ay qız, bizi xam yerinə niyə qoyubsan?* (İ.Şıxlı).

XAM IV sif. Minilməmiş at. *Əzizim dedikləri Bayramı elə tutmuşdu ki, sanki xam at kəməndə salınmışdı* (Ə.Vəliyev).

XAMA I is. Bişirilməmiş südün üzü. *Qoca, südün xamasını hamıdan əvvəl novasına verərdi.*

XAMA II is. geol. Modon yatağı. *Kəlbəcərdə belə xamaların olduğu son zamanlar kəşf edilib.*

XAR I is. [fars.] Tikan. *Gül dibini xara qoydun; Bülbülü ah-zara qoydun* (Dastanlar).

XAR II sif. [ru.] Zəif, hıyar. olan. *Gördüm məktəbdə biri aziz, birisi xardır* (H.Billuri).

XARİC I is. [ər.] Başqa ölkə. *Mən evə gələndə qapını atam açdı, xaricdən qayıdandan sonra onun iş yerini dəyişiblər* (M.İbrahimov).

XARİC II is. [ər.] Dışarı, bayır, bir şeyin bayır üzü. *Evin xarici daxilina nisbətən gözəldir.*

XARİC III is. [ər.] Çıxarılma, qovulma, kənar olunma. *Sədəyi-musiqi etsin gərək köniyyələri cəzb; Ürək sıxan, yolu xaric sədələrin nəyi var?* (Ə.Vahid).

XAS I is. [ər.] Məxsus, aid olma. *Astadan, lakin xislətinə xas ciddi ahənglə dilləndi* (S.Qədirzadə).

XAS II is. [ər.] Həftənin ikinci günü, çərşənbə axşamı. *Xas günü.*

XAS III is. [ər.] Seçmə, baş. *Cəmi dəlilərin xası; Meydanda var mərəd davası* ("Koroglu").

XAS I is. Maya. *Xaş qoy, xəmir yoğuracağam.*

XAS II is. Başayaq. *Yerin məlum, şənbə günü Bürcəliylə getdik xaşa, həftəni vurdur başa* (Anar).

XƏBƏR I is. [ər.] Məlumat. *Xəbər var əqlə batın; Xəbər var qura bəh-tan* (R.Rza).

XƏBƏR II is. [ər.] qram. Cümlənin baş üzvlərindən biri.

XƏBƏRSİZ I zərf Xəbəri olmayan, məlumatı olmayan. *Mən on yeddi gündür arvad-uşaqdan xəbərsizəm* (S.Qədirzadə).

XƏBƏRSİZ II is. xəbərsizlik. xəbərsiz olmayan cümlə.

XƏRÇƏNG I is. zool. Suda yaşayan heyvanlardan biri.

XƏRÇƏNG II is. tib. Xəstəliyin bir növü. *Xərçəng şişi kimi iyrənc, eybə-cər; Bir azar yaşayır ilkdə, qanda* (X.Rza).

XƏRƏK I is. Əşyaları bir yerdən başqa yərə daşımaq üçün istifadə olunan alət. *Həkim, cərrah kürsüsü, Maşağa, Həvəsan yolu; Sanitar maşınları, bir xərəyin dörd qolu* (X.Rza).

XƏRƏK II is. Simli musiqi alətlərində simlərin səsələnən hissəsinin uzunluğunu məhdudlaşdıran cihaz.

XƏRƏK III is. Şümləmə zamanı kotanın açıldığı yer.

XƏZİNƏ I is. [ər.] Güllə yeri; sandıq (tüfəngdə). *Davağı xəzinəyə basıb çaxmağı hərlədi. Əyləni lüləyə yerdə* (İ.Şıxlı).

XƏZİNƏ II is. [ər.] Şərq hamamlarında isti sulu çarhovuz. *Molla xəzi-nədə o qədər uzanmışdı ki, az qala yanıb qalacaqdı.*

XƏZİNƏ III is. [ər.] Dövlət, əmlak, döfinə. *Şah sağ olsun, özün bilirsən ki, mən sənin boş xəzinəni doldurmuşam* (M.F.Axundzadə).

XIR I is. Çınqıl, özilmiş xırda daş parçaları. *Göytəpə kəndinin ucqarında, xır yolunun üst tərəfində üçotaqlı bir bina var* (İ.Şıxlı).

XIR II is. Bostan. *Qurudu buğda, arpalar yandı; Ot-ələf bitdi, xırlar odlandı* (M.S.Ordubadı).

XIR III sif. Xalis, təmiz. *Çörək xır duzdur.*

XIRSIZ I sif. Xırı olmayan. *Yağışlı havada xırsız yolla maşınların hərəkəti çətinləşir.*

XIRSIZ II sif. Öğrəlməmiş. *Qəzənlər bir-birini xırsız kimi qəbul etmirdi* (M.Müşfiq).

XOR I *is. mus.* Səslo oxuyanların böyük ansamblı. *O vaxtın axşam çağ-ları sanki böyük bir xor idi* (Ə.Əylisli).

XOR II *zərif* Pis (baxmaq). *Bu yeni dünyadan əlini üzən; Özünü heçliyə buraxanlardır; Bu yeni dünyaya xor baxanlardır* (M.Müşfiq).

XURUŞ I *is. [fars.]* Plova olavə edilən qara. *O, aşı masanın üstünə qoydu. Sonra xuruşunu gətirdi* (Anar).

XURUŞ II *sif.* Xırda, kiçik. *Heç nə, nə olacaq?! Kolxozdan Həsənovun evinə daşınan xırda-xuruş şeylərdir* (M.İbrahimov).

İ

İÇ I *is.* Hər hansı bir şeyin daxili. *Şam kimi sakit durur; Şam tək içində yanır* (B.Vahabzadə).

İÇ II *is.* Ləpə. *Səfai stolun üstündə bəhlur qablardakı qovrulmuş badam içini, püstəni və sarı kişməşi ovucladı* (M.İbrahimov).

İÇ III *f.* Suyu, başqa mayeləri içmək. *Gəl, qəçmə, yaxın gəl mənə, qur-daş; Al iç, hələ canımda meyin var* (S.Rüstəm).

İXTİYAR I *is. [ər.]* Haqq, hüquq. *Kimin ixtiyarı, kimin pulu var; Tökülüb hər yandan gəldi "qonaqlar"* (O.Sarıvəlli).

İXTİYAR II *sif. [ər.]* Qoca, yaşa dolmuş. *O neyləsin ömrünün bu ixtiyar yaşında?* (S.Vurğun).

İKİBAŞLI I *sif.* İki başı olan. *Unutmadıq ikibaşlı qartal çarı; Çəkdi bizi gah aşağı, gah yuxarı* (M.Müşfiq).

İKİBAŞLI II *zərif* Eyhamlı, kinayəli. *Qarış ikibaşlı söz soruşduqda Məya da ondan incidi* (M.İbrahimov).

İKİÜZLÜ I *sif.* Hər iki tərəfində üzü olan. *İkiüzlü dəş güzgü ona anasından yeganə yadigar idi.*

İKİÜZLÜ II *sif.* Yaltaq, riyakar. *O, qorxulu bir şəxsdir, çünki ikiüzlüdür.*

İNCİ I *is.* Mirvari, dürt. *Dedin ki, bihudə axtarmasınlar; İncini dəryada, dənizdə, şair* (B.Azəroğlu).

İNCİ II *f.* Toxunmaq, xətrinə dəymək. *Dedin mən razıyam: nə inci, nə küs* (B.Azəroğlu).

İŞLƏMƏ I *is.* Əl işi, bəzək, ornament. *Qədim işləmələrə o yeni həyat verir, onları yenidən xalqa qaytarır. "Qobustan"*

İŞLƏMƏ II *is.* Mədə pozğunluğu ilə olaqodər işlədilmiş dərman.

İŞLƏMƏK I *f.* İş görmək, fəaliyyət göstərmək. *Bir ay nə işlədik, nə donluq aldıq; Qəpik-quruşsuz avara qaldıq* (S.Vurğun).

İŞLƏMƏK II *f.* Mədə pozğunluğu nəticəsində tez-tez bayıra çıxmaq.

İT I *is.* Ev heyvanlarından birinin adı. *Yatıb arabanın kölgəsində it; Mırdı-dayı, bu mənim kölgəmdir, eşit* (S.Rüstəm).

İT II f. Yox olmaq, getmək, gözdən yayınmaq. *Atlarına mindilər; Qısırdagdan ağrı yuxarı sürüb gözdən itdilər* ("Qaçaq Nəbi").

İY I is. Qoxu. *İyi çəkən burun, darı dənləyən qulaqlar* (R.Rza).

İY II is. Mil, ox. *Arvad dükcəni iydən çıxardıb, üstünə sacayaq qoydu ki, gecə iyə ilişən olmasın* (Çəmənzəminli).

Kk

KAFEDRA I is. [yun.] Auditorialarda mühazirəçi və ya mürəzi üçün hündür yer. *Mürəzi yavaş-yavaş kafedraya qalxdı.*

KAFEDRA II is. [yun.] Ali məktəblərdə bir və ya bir neçə yaxın fəndən dərs deyən müəllim heyəti. *Azərbaycan dilçiliyi kafedrası.*

KAFTAR I is. [fars.] zool. Gərsən, xırda şeylərlə qidalanan yırtıcı. *Musa kişi isə bu söhbətlərə gah sükut içində, gah böyük həyəcanla qulaq asaraq, heç daxli olmadan çığır-bağır qoparı, ah-nalə edir, kaftardan, yalquzaqdan dənirsirdi* (M.İbrahimov).

KAFTAR II sif. [fars.] Qoca. *Bu da dörd, bu da beş; De, dənş, kaftar!* (S.Vurğun).

KAR I is. [fars.] İş. *Bəsdir oxudun, az qala canın tələf oldu; Bu kardan al çək* (M.Ə.Sabir).

KAR II is. [fars.] Təsir. Söz *kar* etmək qoduşa; *Hey deyir: "inqa-inqa"...* (S.Rüstəm).

KAR III is. [şot.] coğr. Dağ yamaclarının yuxarı hissəsində buzlaq sürkəndən yuxarıda taxçavari dərinlik.

KAR IV sif. Eşitməyən, eşitmə qabiliyyətini itirmiş. *Özü müz yanırıq öz dərdimizə; Dünyanın qulağı kar olmuş bizə* (B.Vahabzadə).

KEÇİCİ I sif. Müvəqqəti, ötürü, ötür-keçən. *Yox, Cəlal, bu qədər hissə qapılmaq; Gəncliyin keçici hissidir, ancaq* (S.Vurğun).

KEÇİCİ II sif. Sırayət edən, birindən digərinə keçən. *Sarılıq keçici xəstəlikdir.*

KEÇİNMƏK I f. Yaşamaq, yola getmək. *Orada telefonsuz, kitabxanasız necə keçinərəm...* (S.Qədirzadə).

KEÇİNMƏK II f. Ölmək. *O, gecə işləyən yerdə, stolun arxasında ürək xəstəliyindən keçinmişdi* (C.Böğüşad).

KEÇİRMƏK I f. Aşımaq, addatmaq. *O bizi başqa sinif otağına keçirdi və biz hər şeyi təzədən başladıq* (Anar).

KEÇİRMƏK II f. Söndürmək. *Ürək yanığını suyla keçirmək olmaz, - dedi* (Anar).

KEÇİRTMƏK I f. Saxlamaq. *Kəbirlinski, nəhaq zəhmət çəkmişən, - dedi. - Dublyajı keçirdik sabaha* (Anar).

KEÇİRTMƏK II f. Yaşamaq, dolanmaq. *Günümüzü pis keçirtmirik.*
KEÇİRTMƏK III f. Söndürmək; ötürmək. *İşığı keçirt, yatmaq vaxtıdır.*

KEÇMƏK I f. Ötmək, ötüb keçmək, gəlib getmək. *Qacar ayaqladı böyük İramı, Tiflisi odlara qaladı, keçdi!* (S.Vurğun).

KEÇMƏK II f. Sönmək. *Tez yanib, tez söndü zülmət içində; Elə bil şam idi dünyada, keçdi* (B.Azəroğlu).

KEÇMƏK III f. Getmək. *Keçdi döyüşlərdə ömrünün çoxu* (S.Vurğun).

KƏF I is. [fars.] Kəpük, xəbərin üzündə əmələ gələn maddə. *Qazan daşdı, kəfin al; Qaynadıqca kəfin al* (Bayatı).

KƏF II is. [fars.] Hiylə, kələk. *Mənə belə kəf gələndə, gör o yazıqlara nə toy tutur* (A.Şaiq).

KƏFGİR I is. [fars.] Xəbərin kəpüyünü yığmaq, aş çəkmək üçün alət. *Anam alindəki kəfgirlə iri tavada qovurduğu əti qurdalayıb sözünə əlavə etdi* (S.Qədirzadə).

KƏFGİR II is. [fars.] Saat rəqqəsi. *Adam boyda olan saatın iri kəfgiri ələlətlə sağa-sola hərəkət etdikcə otuğa ahəngdar bir çıqıltı yayılırdı* (İ.Şıxlı).

KƏM كَمَ [kəmə] Yox: əskik. nöqsan. *Eh, oğul, dünyada mən taleyi kəm* Qırx il at belində mürgülməmiş (S.Vurğun).

KƏM II sif. [fars.] Az; dar. *Aşığı deyər Əlidən; Sözün başlar bəlidən; Ağı kəm cənana bax; Küsübdü mən dəlidən* (Bayatı).

KƏM III zərfl. [fars.] Pis, yaman, ayırı. *Sən bizi kəm baxma, ya pərvərdigar; Oğulla sevinən bütün analar!* (S.Vurğun).

KƏM IV is. Yüyənin atın ağzına keçirilən dəmir hissəsi; cövzə. *Atın kəmini tutmayan yolda pıvada qalar* (Ata. sözü).

KƏRƏ I sif. Əridilməmiş yağ. *Hərdən Bəyxanım qartı bir tikə ləvayın içində Qubada qoz boyda kərə yağ gətirib həyatdan keçəndə verərdi* (Ə.Əylisli).

KƏRƏ II sif. Qulağı kəsik, qulaqsız, qulağı gödək. *Ala kərə, tayın gör-düm; Sarı kürə, tayın görmək görək* (Ata. sözü).

KƏRƏ III num.söz. [ar.] Dəfə. *Zabit tülkü-tülkü baxdı əsgərə; Aldatmaq istədi onu son kərə* (S.Rüstəm).

KƏSMƏ I is. Parçanın bir növü. *Haqq nəzərin Ələsgərdən kəsmədi, Yaqəddinə yarasanlar kəsmədi* (Aşiq Ələsgər).

KƏSMƏ II is. nus. Zərblə, muğam, şikəstənin bir növü. *Kəsmə qul yolaqıyır... dıvıdan olmur* (S.Vurğun).

KƏSMƏ III sif. Qısa. *O, kəsmə yolla dərəyə endi.*

KƏSMƏK I f. Doğramaq, bölmək. *Yavaş ol, ay kişi, paraları elə kəsir-sən ki, elə bil hər biri bir qoçdur* (N.Xəzri).

KƏSMƏK II f. İş vermək. *Qəşəng quza baxmaq üstündə adamı günahkar hesab etsələr, gələrkən hər yüz nəfərdən doxsan doqquzuna iş kəsələr* (Q.İlkin).

KİLKƏ I is. Kətan, yun və s. təmizlənərək qalan qırıntı. *Yundan qalan kılkanı bir yerə yığ.*

KİLKƏ II is. Balığın bir növü. *Harda qaldı bir xalqı diri-diri udanlar? Torunuza ilşdi üç-dörd kılka tutanlar?* (X.Rza).

KİLKƏ III is. Çöküntü. *Çaxır şüşələrə elə süz ki, kılkəsi dibinə qalsın.*

KİLKƏ IV is. Daim saçları pırtlaşıq olan. *Qarının xınadan qızartdığı kılkalərinə elə bil heç vaxt daraq dəyməmişdi* (Ə.Məmmədخانlı).

KİMİ I əvəz. Konkret olmayan şəxsin və ya başqa əşyaların qeyri-müəyyənliyini bildirir. *Kimi dərz daşıyır, kimi sovruc sovrur; kimi bostan suvarırdı – hərə bir iş görürdü* (S.Rəhimov).

KİMİ II qoşma Bənzətmə, müqayisə, məkan və zaman anlayışı mənalarda. *O şeydə Səkinə güzəştə nə olduğunu bilmir, qaya kimi möhkəm dururdu* (M.İbrahimov).

KİP I is. Topa, yığın, qalaq. *Məşədən bir kip odun gətirdi*

KİP II sif. Sıx, möhkəm. *Kip örtülü pəncərədən keçib; Saclarını qarışdırır az qala* (F.Sadiq).

KOMA I is. Ev, daxma. *Atasını öldürdülər, komasını yıxdılar* (R.Rza).

KOMA II is. Topa, yığılmış torpaq, ot, kol. *Ciyn. ceyran qaça bilmir; Koma qalın, kol qalın...* (O.Sarıvəlli).

KÖÇ I is. Düşərgə, arandan dağa, dağdan arana getmə. *Qovunun üçü gəldi; Dolandı köçü gəldi* (Bayatı).

KÖÇ II f. Bir yerdən başqa yerə getmək; vəfat etmək. *Günəş doğmamış sən; Ömürlük köçdən həyatdan* (B.Azəroğlu).

KÖK I is. Ağacın rüşəsi. *Ağaclar kök üstə qalxır, yüksəlir; Meyvənin sırası rüşədən gəlir* (B.Vahabzadə).

KÖK II is. bot. Yer kökü, uzunsov sarı bitki. *Balaca kök yekəldi. Şişdi, şişdi, kökəldi* (T.Əlçin).

KÖK III is. qram. Sözün mənalı, dəyişməyən hissəsi. *Söz tərkibinə görə iki qismə ayrılır: kök və şəkilçi.*

KÖK IV is. məh. Nəsil, qohum-əqrəbə. *Sən hansı kökdənsən?*

KÖK V is. Vəziyyət, şəkil, forma. *Əyə, üz-gözün nə kökdədir, lap kömür-çüyə oxşayırsan* (İ.Şıxlı).

KÖK VI sif. Yağlı. *Küçənin o başından qassab Əli bir kök inəyin boy-nuna ip salıb dartı-darta gətirir* (Ə.Əylisli).

KÖK VII sif. Kəfi yüksək olan. *Sənin dövlətindən keşim çox kökdür* (Ü.Hacıbəyov).

KÖKLƏMƏK I f. Musiqi alətlərinin sazlanması. *Bir də tələbələrdən birisi tarı köklədi, çəpik qalxdı* (Çəmonzəminli).

KÖKLƏMƏK II f. İki üzdon tikiş tikmək. *Maşın tumanı yaxşı kökləyir.*

KÖKLƏMƏK III f. Dəbərtmək. *Kişi say qoyub, ocağı kökləmişdi* (Çəmonzəminli).

KÖPÜK I is. Bışırılan şeyin üzündə əmələ gələn qabarcıqlar. *Dilbər müəbbənin köpüyünü yığmaq üçün kəfگیر gətirdi.*

KÖPÜK II is. Qəpik. *Axi, o ki bir köpüyündən keçən deyil!* (M.İbrahimov).

KRAN I is. [holl.] Lülək. *Burada krandan su şırıltı ilə axırdı* (Q.İlkin).

KRAN II is. [alm.] Ağırlyq qaldıran mexanizm. *Bu körpü indiyədək təbii olunmamış üsulla, nəhəng kran vasitəsilə tikilir* (R.Nağıyev).

KÜLÇƏ I is. Filiz qırıntısı. *Aslan qranit külçəsi kimi ağır və güclü idi* (M.İbrahimov).

KÜLÇƏ II is. Çörək, bayram çörəyi. *Sağlığında badam yeməyib, külçəsinə badam vurublar* (Ata. sözü).

KÜLFƏT I is. [ər.] Ailə, oğul-uşaq. *Nə lazım qardaş, kastıb adamamı, bir sürü külfət sahibiyəm* (N.Vəzirov).

KÜLFƏT II is. [ər.] Arvad, əyal, həyat yoldaşı. *Mən zavodda işləyən Tahirin külfətiyəm* (S.Rəhman).

KÜLLÜ I sif. Kül olan, küllənmiş. *Gördüyün küllü kömbədir; bazarı çıxıb qoğal olub* (Ata. sözü).

KÜLLÜ II sif. Çoxlu, saysız-hesabsız. *Kürənin içərisində böyük sıxlığa malik küllü miqdarda potensial enerji toplanmışdı* (S.İmanov).

KÜNDƏ I is. [fars.] Yaymaq və yastıqlanmaq üçün müxtəlif ölçülərdə kəşilmiş və girdə şəklə salınmış xəmir parçası. *Anam həmişə gündən xırda tutur.*

KÜNDƏ II is. [fars.] Dustaqların ayaqlarına vurulan bağ, bənd. *Kündən tozunı silin, padşahın libası bulanmasın* (Ə.Həqverdiyev).

KÜP I is. Gildən hazırlanmış böyük su qabı. *Küpa girməyən üzüm sirkə olmaz* (Ata. sözü).

KÜP II is. Balta, bel və s.-nin sap keçirilən yeri. *Qapı yaqın ki, balta küpü ilə döyülməkdən əzilib çatlamışdı* (İ.Hüseynov).

KÜRƏ I is. [fars.] Ocaq. *O saat sinəsi dəmirçi kürəsi kimi yanmağa başladı* (Dastanlar).

KÜRƏ II is. [ər.] Girdə, şar şəkilli. *Axi, necə dözür bu zərbələrə; Havada fırlanan balaca kürə?* (B.Vahabzadə).

KÜRƏ III is. [ər.] Dünya. *Bir səhər bu səslə qalxdım yerimdən; Günəşlə bir baxdım Yer kürəsinə* (M.Araz).

KÜRƏ IV is. Kürəşəkili ildırım. *Birdən toyuq yumurtası boyda sarı işıq verən kürə pəncərədən içəri daxil oldu və dəhlizə keçdi.*

KÜRƏ V sif. Qulağı uzun olan. *Kürə qoyunun yunu çox olur.*

KÜRƏK I is. Avar çəkmək üçün alət. *Oğlan tez kürəkləri buraxıb onu qolları arasına aldı* (S.Qodirzadə).

KÜRƏK II is. anat. İnsanın arxa tərəfi, qurşaqla çiyinləri arasındakı hissəsi, kürək sümüyü.

KÜRƏK III is. Torpaq və s. Altmaq üçün ağacdən qayırılmış uzundostekli alət. *Alməmməd kişinin uşağı çoxuydu. O, külfətinə dolandırmaqdan ötrü... Cavanşir mahəlinin meşələrindən ağac, taxta daşıyır; kürək, şana qayırır satar, uşaqlarını birtəhər dolandırardı* ("Aşiq Ələsgər" dastanı).

KÜRƏKLİ I sif. Kürəyi enli. *Mən uzun boylu, enli kürəkli komendantımızın yanına gedib, Gülbətinin dediklərini ona danışdım* (M.İbrahimov).

KÜRƏKLİ II sif. Əlində kürək olan. *Əli kürəkli fəhlələr çaydan necə keçməyin planını çəkirdilər.*

KÜRSÜ I is. [ər.] Bir neçə pilləli oturmaq, taxt, stul. *Ammə necə deyər-lər, kürsüyə çıxmaq bir ayıb, kürsüdən düşmək iki ayıb* (Anar).

KÜRSÜ II is. [ər.] Qıç zamanı evin içində düzəldilən ocaq, stul. *Cavahir kömür qoyub kürsü qurmuş, donmuş ayaqlarını yorğanın altına keçirib Tey-mur üçün yun corab toxuyurdu.* (H.Seyidbəyli).

KÜRÜ I is. Balıq, badımcən və s.-nin içində olan yeməli toxumlar. *Masa-nın üstündə buğlanan çay, təzə təndir çörəyi, bal, yağ, kürü, qaymaq yan-yanu düzülmüşdü* (M.Əliyev).

KÜRÜ II f. Kürəklə kürümək; süpürmək, tozizləmək. *Səhər təzədən damın qarını kürüdü.*

KÜT I *is.* Tondirin divarından odun üstünə düşmüş çörək. *Xəmrəmiz arvadlardan olmasa, çörəyimiz küt gedər* (Ə.Vəliyev).

KÜT II *is.* Kosəri olmayan alət. *Bu ki lap kütdür, – deyib yenidən mət-bəxə keçdi* (S.Qodirzadə).

KÜT III *sif.* Bacarıqsız, qabiliyyətsiz. *Küt beyninə doldurmuşdun faşist-lərin dərsini!* (S.Rüstəm).

KÜTLƏ I *is.* [ər.] Əməkçi xalq, əhali. *Bir yerdə toplanmış həyəcanlı kəndli kütləsi qızgın seldən pis olur* (M.İbrahimov).

KÜTLƏ II *is.* [ər.] Metal, daş və s. iri parçası, yığın. *Meteoritlərin yer üzünə düşməsi, onların ölçüsü, forması və kütləsindən asılıdır* (S.İmanov).

Qq

QABAQ I *is. bot.* Balqabaq. Qarpız, qovun və xiyar cinsindən olub, sarımtıl bostan bitkisi. *Sonra bibim haradansa bir ovuc qabaq toxumu tapdı, hir nimçə qarğıdalı çıxardı* (Ə.Əylisli).

QABAQ II *zərf* İrəli, ön. *Bütün döyüşlərdə gətdin qabaqda; Nə arxada qaldın, nə də yoruldun* (B.Azəroğlu).

QABAQ III *zərf* Əvvəl. *Qabaqlar biz onunla tez-tez görüşərdik* (İ.Əfəndiyev).

QABAQLIQ I *is.* Qadınların alınlarına vurduqları qızıl, gümüş və s.-dən bəzək.

QABAQLIQ II *is.* Qabaq ökilmiş yer. *Evimizin qabağı qabaqlıqdır.*

QABAR I *is.* Çox sürtülməkdən, toxunmaqdan, ozişməkdən suluqlanmış, yaxud döyənək olmuş yer. *Ayaqlarım yolunda qat-qat qabar bağlamış* (R.Rza).

QABAR II *f.* Acıqlanmaq, qışırmaq, xoruzlanmaq. *Dişi aslan naçaalnikin üstünə qabardı* ("Qacaq Nobı").

QABARMAQ I *f.* Qabar omele gəlmək, qabar olmaq. *Var ol, bala, yorulsu da, qabarsa da əl; Bir daş üstə bir daş qoya hər insan* (Ə.Cəmil).

QABARMAQ II *f.* Yüksəlmək, qalxmaq, daşmaq. *Dedikə alışıb yanır gözləri; Qabardıb döşünü verir irəli* (S.Vurğun).

QABLAMA I *is.* Qulpsuz və ya qulplu qapağı olan kiçik mis qab. *Tamaşa xala bir qablama isti süd töküb stola qoydu* (M.Əlizadə).

QABLAMA II *is.* Yerbəyer etmə, yerləşdirmə. *Yorğan-döşəyi, pal-pal-tarı qabladıqdan sonra sakitləşdi.*

QAC I *is.* Düşmə, zidd, əks. *Mən cahalətlə əzəldən qac idim* (S.Rüstəm).

QAC II *is. məh.* Yer sulamaq üçün qazılan kiçik arx. *Qaca su buraxmaq.*

QAĞA I *is. dan.* Hörmət üçün böyük qardaşa, omiyo, dayıya və ümumiyyətlə, yaxın adama müraciətlə işlənən söz. *Ay qağa, nə yatmısan, evimi yağblar, dur görək bu nə işdir?* (Mir Cəlal).

QAĞA II *is. uş.* Uşaq dilində; hər cür şirin, dadlı, yeməli şey.

QAX I *is.* Qurudulmuş meyvə. *Pul yoxdur, toyuq, ördək, qax, qoz ki vardır, bunları gətirin borclarımıza hesab edək* (S.S.Axundov).

QAX II f. məh. Yərə vurmaq, çırpmaq; üzə vurmaq. *Bir yaxşılıq eylə-yəndə həmişə başa qaxır.*

QAXAC I is. Qurudulmuş ot. *Çörək gün altında quruyub qaxaca dönmüşdü* (Ə.Əbülhəsən).

QAXAC II is. Quru, ariq. Bunlar hamısı o *qaxacın* işləridir, – deyər Niko-lay dişlərini qıcadı (Q.İlkin).

QALA I is. [ər.] Müdafiə məqsədi ilə çəkilmiş istehkam, hasar. *Ətrafında sıldırım, keçilməz qala çəkib* (B. Bayramov).

QALAM II is. [ər.] Həbsxana, qazamat, dustaqlıq. *Saqqalın ağ vaxtı bu günə düşdüm; Yənə də qalalar küncünə düşdüm* (S. Vurğun).

QALIN I sif. Sıx. *Saman və ot tayaları, qalın kol-kəs, yaşıl ağaclar islan-dıqca havanı xoş bir atırla doldururdu* (M. İbrahimov).

QALIN II sif. Yoğun. Evin divarı *qalındır*.

QALIN III sif. dan. Pullu, dövlətli. *Yaman qalın adamdır, iki maşın almağa imkanı var.*

QAN I is. Orqanizmdə damarlarla dövr edib, onun bütün hüceyrələrinin qidalanmasını və maddələr mübadiləsini təmin edən qırmızı maye. *Bıçaq vursan qanı çıxmazdı* (B. Bayramov).

QAN II f. Anlamaq, başa düşmək. *Ay balam, eybini qan; Bir həyə eylə, utandır!* (Ə. Şadın).

QANLI I is. Qatil. *Hər bir halda qanlı qanlıdan əl çəkməz* (C. Cabbarlı).

QANLI II sif. Qana batmış, qana bulaşmış. *Fəhlələrdən bir neçə nəfəri Qurbanın qanlı cənazəsini kazarmaya gətirdilər* (M. İbrahimov).

QANUN I is. [ər.] Hamı üçün məcburi olan üsul, qayda, hökm. *Deyirlər, yatacaq yənə mədanlar; Sizin qanunda da yoxdur bir kəsər* (S. Vurğun).

QANUN II is. [ər.] Bəzi Şərq ölkələrində uzunsov döndübucaq taxta üzərində gərilmiş simlərdən ibarət musiqi aləti.

QAPILMAQ I f. Dartıb almaq, qamarlamaq. *Papağı başından qapıldı.*

QAPILMAQ II f. Bir şeyə həddindən artıq aludə olmaq, uymaq. *Bütün varlığı ilə başladığı işin şövqünə qapılmışdı* (M. İbrahimov).

QARA I is. Yer kürəsinin torpaqla örtülü hissəsi: torpaq. *Qarada və suda.*

QARA II is. Plovla yeyilən, müxtəlif şeylərdən hazırlanmış xuruş. *Plov-un qurallarını gətirdilər.*

QARA III is. Yazı, xətt, hərflər. *Hə, hə, heç bilmirsiniz ki, onun üstündə mən nə zəhmət çəkmişəm, quralları bir-bir ona tanıtmışam* (H. Sarabski).

QARA IV sif. Pis. *Qara xəbər tez yetişər.*

QARA V sif. Bütün rənglərin ön tündü, ön tutqunu; his, kömür rəngi. *Həmin gecə göy üzünü qara buludlar tutub, şiddətli yağmur yağmağa başlayır* (S. S. Axundov).

QARACA I is. k.t. Dəni qara toz halına salan taxıl xəstəliyi.

QARACA II is. Azərbaycanda bitki adlarından biri.

QARACA III sif. Qara rəngli, qaramtıl. *Tutu çox qara və çirkir idi. Anası ona körpə vaxtından "Qaraca qız" deyib əzizlədiyinə görə əsil adı unudulub, hər kəs onu bu adla çağırırdı* (S. S. Axundov).

QARAÇI I is. Köçəri və yarımköçəri həyat keçirən bir xalq.

QARAÇI II sif. dan. Qışırıqçı, küy-kolokçı, həyasız. *Yoxsa, o mənim saçlarımı yolar, yaman qaraçı arvaddır* (C. Əmirov).

QARAGİLƏ I is. Turş meyvəsi olan kol bitkisi və onun meyvəsi. *Bu meşələrdə milyonlarla özü özbaşına bitən ulma-armud, qaragilə, alça, zoğal, hər nə desən var* (S. Rəhimov).

QARAGİLƏ II is. Azərbaycan xalq havalarından birinin adı. *Bu, Cənubi Azərbaycanda məşhur olan "Qaragilə" mahnısı idi* (M. İbrahimov).

QARAYANIQ I sif. Qaraboniz, qarayağız. *Kəlbəli alcaqbəqə, ... qəzəblənmiş qarayaniq xeyli içəriyə əyilmiş qarayaniq adam idi* (S. Rəhimov).

QARAYANIQ II sif. dan. Zəhmətkeş, kasıb. *Əyi, sən ki qarayaniqsan, nədən qorxursan.*

QARĞA I is. Leş və böcəklərlə qidalanan qara və ala quş. *Mirt-mirt oxuyub mirtldayrsan; Qarğa kimi hey qırıldayrsan* (M. Ə. Sabir).

QARĞA II f. Qarğı etmək, nifrət etmək. *Qarğadı hər gəlin, qız öz uğursuz baxtına* (Ə. Cəmil).

QARI I is. Qoca qadın, qoca arvad. *Budur! Dünya görmüş o qarıya bax, Mənalı gözləri intizardadır* (S. Vurğun).

QARI II sif. Qatı, qəddar, kinli. *Qarı düşməni təb gətirməz bilirəm ki, süngünə* (S. Rüstəm).

QARIŞ I is. Açıq olin baş barmağından çəçələ barmagın ucuna qədər olan məsafə. *Sarsılmaz qaladır hər qarış yerin* (R. Rza).

QARIŞ II f. Müdaxilə etmək, iştirak etmək, birləşmək, qoşulmaq. *Səndir qəzabını, bəylərlə barış; Sənə qulluq verək bizlərə qarış* (S. Rüstəm).

QARIŞMAQ I f. Müdaxilə etmək, araya girmək. *Sən onun işinə qarışma.*

QARIŞMAQ II f. Dolayış düşmək, qatma-qarışqı olmaq. *Mənim işlərim bir-birinə qarışıb.*

QARQARA I is. xüs. Ağır şeyləri qaldırmaq üçün düzəldilmiş çarx. *Pən-cərə taxtasının altına hər metrədən bir qarqara vurmağı və ştepseli məftilin ucuna bağlamağı Səfa boynuna götürdü...* (M.İbrahimov).

QARQARA II is. Ağzı, boğazı yaxalama, dezinfeksiya etmək. *Bronxial astma xəstəliyinin müalicəsi masaj və qarqara ilə aparılır* ("Jurnalist").

QARQARA III is. məh. Qışda suyun üzündə olan buz qatı. *Qarqara qışda olar* ("Dialektoloji lüğət").

QARŞI I is. Mükəbil tərəf, qabaq. *Qarşısında ilk məhəbbətin canlı hey-kəlini gördü* (Anar).

QARŞI II qoşma Haqqında, barəsində. *Ürəyində nənəsinə qarşı zərrə qəddər da şübhə oyanmırdı* (M.Hüseyn).

QART I is. dan. Kəsər alətləri itiləmək üçün daş, bülöv. *Dəryazları qart ilə itiləmək* ("İzahlı lüğət").

QART II sif. Qocalmış. *Ağır yaralanmış o qart canavar; Qəzəblə sıcrayır hey üstümüzə* (S.Vurğun).

QART III sif. Qatı, qəddar. *Sülhün qart düşmənləri indi titrəmir abas* (Ə.Cəmil).

QAŞ I is. İnsanın gözləri üstündə qövs şəklində uzanan tükərlərdən ibarət xətt. *Qızın xəncər kimi çatılır qaşı; Axır yanağına isti göz yaşı* (O.Sarıvəlli).

QAŞ II is. Sağanaqdakı qiymətli daş. *Qaşı cavahirət, qızıldan kəmə; Görürdün geyinib yaşıl-al gəlir* (Aşıq Qurbani).

QAŞ III is. Axsam, şəf. *Qaş qaralırdı* (Anar).

QAŞQA I is. Mal-qaranın, atın alınıdakı ağ hissə. *Qaşqa at altında qoruxdan gəlirdim* (S.S.Axundov).

QAŞQA II is. məh. Alın. *Güllə canavarın qaşqasından dəymişdi.*

QAŞQA III sif. dan. Tərs, həyasız, sırtıq. *Bəsdir, qaşqa uşaq olma.*

QAT I is. Lay, təbəqə, büküm. *Göylərin qatına ucaldı fəryad; O qırqın Qafqazda tutar qoymadı* (S.Vurğun).

QAT II f. Əlavə etmək, birləşdirmək. *O iki atı ilxıya qat!* (Dastanlar).

QAT III num. söz Dəfə, kərə. *Çünki milyonlardan yüz qat azsınız; Deyər-rək Bəxtiyar bir nişan aldı* (S.Vurğun).

QATAR I is. [ər.] Səmişinləri daşıyan vəqonlar. *Qatarım qışqırıb ötən zamanı; Sürülər, naxırlar qaçıb dağılır* (O.Sarıvəlli).

QATAR II is. [ər.] Dəstə, karvan. *Yaxşı yadındadır, Cənuba sarı; Uçub qaçqılacaq durna qatırı* (S.Vurğun).

QATAR III is. [ər.] mus. Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *Zil registərə əsaslanan muğam. Bir ağır şikəstə, bir ağır qatar; Azərbaycan qızı sinəsində tar!* (S.Vurğun).

QATLANMAQ I f. Bükülmək, iki qat olmaq. *Asya süfrənin ucunu qatladı* (Mir Cəlal).

QATLANMAQ II f. Dözmək, tab gətirmək. *O gün mən ağır və ən çətin daşıqlara qatlandım* (S.Vurğun).

QAYIN I is. Ər və ya arvadın qardaşı. *Ay aman, ay qız, qayının gəlib evlərdən səni axtarır* (C.Cabbarlı).

QAYIN II is. bot. Möhkəm oduncaqlı, qollu-budaqlı ağac, ağcaqayın. *Bir qəddər aralıda isə "qızlar", qəşəng qayın ağacları görünürdü* (C.Əlibəyov).

QAYMAQ I is. Südün üzü. *Əsrəfgil təzə camış qaymağından bir-iki qaşqı götürdülər* (İ.Şıxlı).

QAYMAQ II is. bot. Çiçəyin bir növü. *Sarı qaymaq çiçəkləri, qram-mofon gülləri yaşıllığı daha da gözəlləşdirirdi* (İ.Şıxlı).

QAYNAQ I is. Bir şeyin qaynayıb çıxdığı yer; mənbə. *Deyirəm sevinc-dən axan yaşların; Qaynağı dərin, kökü dərin* (B.Vahabzadə).

QAYNAQ II is. tex. Metalda eritmə yolu ilə calanan yer, qaynayıb bitişən yer. *Qoruyucu borular adətən 6-10 m uzunluğunda olub, bir-biri ilə qaynaq vasitəsilə birləşdirilir* (Quliyev).

QAZ I is. zool. Ördəyə bənzər, lakin ondan böyük, uzunboğaz, öti yeyilən su quşu.

QAZ II is. [fr.] kim. Maddə, fiziki cisim. *Yerdən çıxan qazı qədim adamlar ilahi bir şey hesab edirdilər* (M.Hüseyn).

QAZAĞI I is. mus. Azərbaycan oyun havalarından biri. *Toyda həmişə qazağı çaldırdı.*

QAZAĞI II is. Yəhərin bir növü. *Qazağı yəhərin, düşüb böyrinə; Qırılmış cilovun, taydır üzəngin* (M.Rahim).

QAZAN I is. İçində xörək bişirmək, su qaynatmaq və s. üçün böyük girdə metal qab. *Ocaq daşının üstündəki iri qazandan plov qoxusu gəlirdi* (Ə.Vəliyev).

QAZAN II f. İşləməklə, çalışmaqla əldə etmək, qazanc götürmək. *Kərbəlayı Məmmədəli iki il yarımır ki, qürbətə çıxıb, az-çox çörək pulu qazansın* (C.Məmmədquluzadə).

QAZI I is. [ər.] tar. Müsəlmanlarda dini məhkəmə işlərinə baxan ruhani, şəriət hakimi.

QAZI II f. Koskin bir aletlə bir şeyin səthindəki şeyi qoparmaq, təmizləmək. *Textanı bıçaqla qazımaq.*

QAZINTI I is. Yer altından qazımaqla çıxarılan mədən və s. faydalı süxurlar. *Azərbaycan faydalı qazıntıları çox zəngindir.*

QAZINTI II is. Bir şeyin qazılmasından əmələ gələn qırıntı, tör-töküntü. *Ət taxtası qazıntısı.*

QAZMA I is. Torpaq qazımaq üçün istifadə olunan saplı alet. *Güldənə ilə Bənövşənin əlində qazma, Tərgülün əlində vedrə, Gülxarla Gülşənin əlində bel var idi* (Ə.Vəliyev).

QAZMA II is. Yeraltı daxma, yaşayış yeri. *Enirəm qazmaya... Qazma soyuq, dar* (Ə.Cəmil).

QEYD I is. [ər.] Qısa şəkildə yazma. *Əzizbəyovun gözləri yazı stolunun üstündəki qeydlərinə sataşdı* (M.Hüseyn).

QEYD II is. [ər.] Fikir, qayğı, narahatlıq. *Hər kəs öz qohum-əqrabasını aramağa məşğul olub, Qaraca qızın qeydinə qalan yox idi* (S.S.Axundov).

QEYRI I sif. [ər.] Özgə, yad, kənar, başqa. *Bahadır qeyri bir halətdə idi* (N.Nərimanov).

QEYRI II qoşma Seçilmə, fərqlənmə, əlavə mənalarda. *Zərif İran xalçası ilə döşənmiş balaca otaqda Fəridundan qeyri heç kəs yox idi* (M.İbrahimov).

QƏDƏR I is. [ər.] Qeyri-müəyyən miqdar, say, kəmiyyət. *Hər şeyin qədəri vardır* ("İlahi lüğət").

QƏDƏR II is. [ər.] Tale, qismət, müqəddərat. *Vali buyurdu ki, həm yeməsin çox; Qədar yazdığına çarə yox* (R.Rza).

QƏDƏR III qoşma Qabaq, əvvəl. *Bir məsələ haqqında qəti qərarə gələndə qədar xeyli düşünərdi* (M.İbrahimov).

QƏRAR I is. [ər.] Çıxarılan nəticə, qətnamə; fikir, mülahizə. *Vəra, yığıncağınızda nə qərara gəldiniz?* (S.S.Axundov).

QƏRAR II is. [ər.] Səbir, dözümlük, təmkin, durma. *Qərarım tutarmı, onu anmasam; Onun xəyalıyla oda yanmasam?* (Ə.Cəmil).

QƏRƏZ I is. [ər.] Məqsəd, niyyət, məram. *Bəx indi mənim yanıma gəlməkdən qəraziniz nədir?* (M.F.Axundzadə).

QƏRƏZ II is. [ər.] Ədavət, kin. *Şəxsi düşmənçilikdən doğan tənqid, bir parça qərazdən ibarətdir* (M.S.Ordubadı).

QƏRƏZ III ara söz [ər.] Xülasə, sözün qıssası. *Qəraz, sözüm ondadır ki, bu işdə sən biza mane olursan* (S.Qədirzadə).

QƏSD I is. [ər.] Niyyət, məqsəd, məram. *Xudayar bəyin qəsdə Zeynəbin və səqirlərin var-yoxuna... sahib olub, Zeynəbi çələ ötürmək idi* (C.Məmməd-quluzadə).

QƏSD II is. [ər.] Sui-qəsd, birini öldürmək məqsədilə edilən təşəbbüs. *Qəsd eləmişdin nə üçün canına; Olmuş idin təşə onun qanına?* (A.Səhhot).

QƏZA I is. [ər.] Bədəxtə hadiso, fəlakət. *Elə bil ki, yelkənin qəzaya uğramışdı!* (Ə.Cəmil).

QƏZA II is. [ər.] 1918-ci il inqilabından əvvəl inzibati orazi vahidi. *Ona görə ayıbına gəldi ki, axı qəza nəcalnəki idi* ("Qaçaq Nəbi").

QIR I is. Evlərin damına salınan qara rəngli qatı maddə. *Evlərin damında qır əriyib, divar aşağı süzülürdü* (N.Babəyev).

QIR II is. köhn. Düzən, çöl. *Cənnət qoxan qırlar, əngin obalar; Bir atladır yaşıl, ucu görünməz* (A.Şaiq).

QIR III f. Sındırmaq. *Ləpələ bu pilləkənləri saxsı qab kimi vurub qırır* (Mir Cəlal).

QIRX I say. Otuz doqquzdan sonra gələn rəqəm. *Hərərəti həmişə qırx ilə qırx iki arasında idi* (M.İbrahimov).

QIRX II f. Tükləri ülgüc və ya qayçı ilə dibindən kəsmək. *"Tütlüncüoğlu" ülgücü və qaycını çıxarıb Molla Qurbanın buğlarını və saqqalını qırxdı* (M.S.Ordubadı).

QIROV I is. coğr. Yerə, yarpaqlar və s. üzərinə düşən buz kristalları, şəhin donmuş zərrələri. *Atım köpüklənir, atım buğlanır; Donmuş qırov kimi sinəsində tər* (S.Vurğun).

QIROV II is. Gözdə əmələ gələn cüzi görməməzlik; göz nöqsanı.

QIYMAQ I f. Gözlərini yarı yumaraq, qısaraq baxmaq. *Hesabdar göz-lərini qıyıb üfqdə iki boy qalxmış günəşə baxdı* (M.İbrahimov).

QIYMAQ II f. Heyfi gəlmək. *Ay zalım oğlu, adam da İsgəndər kimi oğlana qıyıb güllə atarmı?* (Ə.Haqverdiyev).

QIZ I is. Qadın cinsindən olan uşaq, övlad. *Qızlar, oğlanlar yanaşı oturmuşdular* (M.Hüseyn).

QIZ II f. Bork istilik almaq, hərarət almaq. *Otağa cənub küləyinin ilıq şüaları dolur, beləliklə, ev bir az daha qızdır.* (Ə.Əbülhəsən).

QIZIL I is. Rəngə alıxmıq, qırmızı etmək.

QIZIL II sif. Al-qırmızı. *Uzun enli və düz küçədə qızıl bayraqlar görünürdü* (M.Hüseyn).

QIZILCA I is. tib. Səpki (xəstəlik). *Uşaq qızılca çıxardı.*

QIZILCA II is. bot. Meyvə. *Bütün qışı uşaqlardan hansının cibində əl atsaydın, göyən qurusu, ya qızılca tapardın.* (I.Hüseynov).

QIZINMAQ I f. İsinmək, istiləndirmək. *Mən istədim ki, sizdə bir az qızınmış rahat olam* (S.S.Axundov).

QIZINMAQ II f. İnanmaq, bel bağlamaq. *Bütün Təbrizdə sizdən başqa, qızınmış etibar edəcəyim bir nəfər də adam tapmıram* (M.F.Axundzadə).

QIZMAQ I f. Hərəkət almaq, istilənmək. *Qızdı günəş, əsdi isti yellər; Qarlar arıdı, axışdı sellər* (A.Şaiq).

QIZMAQ II f. İnanmaq, bel bağlamaq, etibar etmək. *Axi, ürəyim qızdır, – dedi, – yad ölkə, uzaq yer* (Çəmənzəminli).

QİSMƏT I is. [ər.] Tale, bəxt. *İkimiz eylərik onda söhbət; Görək Allah nə eyləyir qismət* (M.S.Ordubadı).

QİSMƏT II is. [ər.] Pay. *Hər tərəfdə olursa bir sirqət; Verilirdi ona böyük qismət* (M.S.Ordubadı).

QİTƏ I is. [ər.] Coğr. Yer kürəsinin okean və dənizlərlə əhatə olunmuş böyük hissələrindən hər biri. *Amerika qitəsi.*

QİTƏ II is. [ər.] Ədəb. Azı iki beytdən ibarət və birinci beyti sonrakıların hamıqafiyə olmayan kiçik şeir.

QOC I is. Qoyunun erkəyi, damazlıq erkək qoyun. *İsmayıl gələn qoçun anası hansı ayda, gündə qoça gəlibdir?* (Dastanlar).

QOC II sif. İgid, qoçaq. *Qoç Koroğlu, düz yeddi ildir ki, mən bu yolların ağasıyam* (Dastanlar).

QOL I is. İnsan bədəninin üzvü. *Odur, bir tərəfdə anam büzüşmüş; Yatmışdır, başının altında qolu* (B.Azəroğlu).

QOL II is. İmza. *Necə etməz, bəs bu boyda peçatı, bu yoğunluqda qolu görmürsən?* (M.İbrahimov).

QOL III is. [ing.] idm. Futbolda qapıdan topun keçməsi nəticəsində əldə edilən xal. *Birdən oğlan qışqırır; "Dinamo" qol vuracaq!* (M.Rahim).

QORA I is. Cır üzüm, üzümün dəyməmiş. *Cavahir talvardan asılmış qora salxımlarını ona göstərib dedi.* (H.Sevdiyyəli).

QORA II is. Yaş, acı göz yaşı. *Sıxır gözümlün qorasını ki, bir şey olmasa deməzlər* (Anar).

QOŞMA I is. ədəb. Hər mısrası on bir hecadan ibarət olan beş bəndli şeir. *Mən səni görmüşəm on beş il əzəl; Dilində bir qoşma, bir dərdli qəzəl* (S.Vurğun).

QOŞMA II is. gram. Hallana bilən sözlərlə işlənərək onlarda müxtəlif mənə əmələ gətirən köməkçi söz (məs.: *görə, ötrül, kimi* və s.).

QOŞMA III sif. Qoşulan, özü hərəkət edə bilməyən. *Qoşma vərəqləri traktorlara qoşurlar.*

QOŞMAQ I f. Bağlamaq, bənd etmək. *Payızın əvvəlində Nuruddin arabasını qoşub, şəhərə kirayəçiliyə gəldi* (S.S.Axundov).

QOŞMAQ II f. Getmək, bir tərəfə üz tutmaq, yüyürmək. *Kənd uşaqları əllərində badya, mis kasa dərəyə doğru qoşurdular* (A.Şaiq).

QOV I is. Tez alınan yumşaq maddə. *Çaxmaq daşına qov qoyub çəkdi* (M.İbrahimov).

QOV II f. Çıxıb getməyə, rədd olmağa məcbur etmək. *Atam müfti idi, mən artistliyə gedəndə qovdu məni evdən* (Anar).

QOVAQ I is. bot. Söyüd fəsiləsindən olan qollu-budaqlı ağac. *Sənin sayadədir rus kəndliləri; Azad nəfəs alır qovaq altında* (M.Rahim).

QOVAQ II is. Tüklərin arasında olan kopok, qabıq. *Başı qovaqla doludur.*

QOY I f. Yerləşdirmək; buraxmaq; saxlamaq. *Kərim kitabı бүкбүк pəncərəyə qoydu* (M.İbrahimov).

QOY II ədat Əmr, çağırış, hədə, arzu və s. mənalarında işlədilir. *Qoy mənə işləməyə icazə versinlər* (H.Seyidboyli).

QOYUN I is. Gövsək ev heyvanı. *Canavarlar yedi bütün qoyunu; İştə, oğlum, yalançılıq oynu* (M.Ə.Sabir).

QOYUN II is. Ağuş, qucaq. *Qadın dəniz kimidir; Qoynu incilərlə dolu* (B.Azəroğlu).

QOYUN III ədat Əmr, çağırış, hədə, arzu və s. mənalarında işlədilir. *Qoyun, Ağayi Kürd Əhməd hökm versin* (M.İbrahimov).

QUL I *is. tar.* Mühəribədə osir tutulub satılan adam. *Təbiətin ana qəlbi qul doğmamış insanı!* (S.Vurğun).

QUL II *is. [ər.]* Quliyabani, canlı kimi görünən qorxunc xəyal.

QULLUQ I *is.* Xidmət, iş, vəzifə. *Qulam mətbəədə qulluğa düzəldi* (Mir Cəlal).

QULLUQ II *is. köhn.* Qul olmuş adamın halı; köləlik.

QULP I *is.* Dost, sap. *Səhəngi çiymində rahatlayıb qolunu qulpuna keçirdi* (İ.Şıxlı).

QULP II *is.* Əmma, bəhanə uxtarma, əlləməlik etmə. *Hec bir hədiyyə də olmazdı ki, Nazlı ona qulp qoymasın* (C.Gözelov).

QUNDAQ I *is.* Körpə uşaqları sarımaq üçün sarğı ləvazimatı.

QUNDAQ II *is.* Tüfəngin ağca hissəsi. *Güllədən tüfəngin parçalandı qundağı* (S.Rüstəm).

QURAQ I *is.* Paltarın bir yerinə artırılmış parça.

QURAQ II *zərf* Yağmursuz, quru. *Bəzən də ruzigar dəyişir, hava elə quray keçir ki, cücü əlindən yollardan ötmək olmur* (Mir Cəlal).

QURD I *is.* Canavar. *Məhəbbət olmayan bir məzarlıqda; Qurd kimi parçalar insan insanı* (S.Vurğun).

QURD II *is. zool.* Yumşaq bədənli, uzunsov, ayaqsız, sürünərək hərəkət edən kiçik heyvan. *Eşqsiz yaşayan donuq bir insan; İçini qurd yemiş boz bir ağacdır* (S.Vurğun).

QURĞU I *is.* Mexanizm, maşın, texniki avadanlıq. *Orda keşik çəkən bütün fəhlələr; Gözü tək qoruyur bu qurğuları* (S.Vurğun).

QURĞU II *is. dan.* Büsat, təntənə. *Zülümünü nümayan eylədin aşkar; Qurğular pozulub, sanlar itibdir* (Aşıq Ələsgər).

QURĞU III *is.* Hiylə, kələk. *...Həmpələri Gorus şəhərinə toplayıb gecə-gündüz məsləhət-məşvərət keçirəndən sonra axır belə bir qurğu qurmuşdu* (S.Rəhimov).

QUR-QUR I *is. dan.* Boruşekilli qab. *Ay qız, qur-qurda su gətir, içək.*

QUR-QUR II *səs təql.* Daxildə əmələ gələn səs. *Su içdikcə boğazında qur-qur səsi gəlirdi.*

QURŞAQ I *is.* Belbağı. *Məmmədhasən əlini eşşəyinin qurşaqına salıb çaka-çaka apardı* (C.Məmmədquluzadə).

QURŞAQ II *is. coğr.* Yer kürəsi səthinin iki meridian arasındakı hissəsi. *Avropa tamamilə mülayim qurşaqda yerləşən yeganə qitədir.*

QURŞAMAQ I *f.* Belinə bağlamaq. *Qoy qılnc qurşaxın müstəmləkələr* (S.Vurğun).

QURŞAMAQ II *f. məc.* Dolamaq, olo salmaq. *İstəyirlər özək kitabını heçə döndərüb Xədicə Soltanı qurşaxınlar* (Mir Cəlal).

QURU I *is.* Torpaq, qitə, yer. *...Biz cəld sudan çıxdıqda ilan da üstümüzə hücum edərək quruya çıxdı* (S.S.Axundov).

QURU II *sif.* Yaş olmayan. *Bir ulğun üstə quru odun satırdı* (B.Azəroğlu).

QURU III *f.* İfic olmaq, hərəkətdən qalmaq. *Acı dilim qurusun; Dilim, onu uçurdu* (İ.Səferli).

QURULUŞ I *is.* Quruluş. *Quruluş, yaşlı meşə odunu yandırır* (M.İbrahimov).

QURULU II *sif.* Hazır. *Qapıdan çıxanda köksünü ötürdü və qurulu qoyub gəldiyi evə son dəfə baxdı* (İ.Şıxlı).

QURULUŞ I *is.* İctimai, dövlət sistem üsulu, idarə üsulu. *Sosializm quruluşu.*

QURULUŞ II *is.* Əsərin düzlüklü, daxili tərtibatı. *Məndə bütün Moskva teatrılarının quruluşları vardır* (Anar).

QURUM I *is.* Sobaların, bacaların iç divarlarında tüstüdən əmələ gələn kəşif maddə; his.

QURUM II *is.* Cəmiyyət. *Türkiyədə dil qurumu.*

QURUMAQ I *f.* Yaşlıq, nəmliyi yox olmaq, quru vəziyyətə düşmək.

QURUMAQ II *f.* Arıqlamaq, zəifləmək, üzülmək. *Köhnə dost, yaxşı həfi-zən var, amma zaman səni yaman qurudub* (M.İbrahimov).

QUZĞUN I *is.* Dəniz. *Quzğunun kənarında varmış qədim bir şəhər* (M.Müşfiq).

QUZĞUN II *is. zool.* Qarğa növündən iri və sürətlə şığıyan yırtıcı quş. *Quzğun tutar kimi zərif bir quşu* (M.Müşfiq).

QUZULAMAQ I *f.* Quzu doğmaq, balalamaq. *Quzuladı qoyun, töküldü döllər; Yaylaq həvəsini qıldı ellər* (Xətayi).

QUZULAMAQ II *f.* Yumşalıb, nərmləşmək, ovulub tökülmək. *Palçıq çıxır qurşağa, quzulamış səngərdə* (R.Rza).

LI

LAX I *sif.* Boş, sərbəst. ...*Dili üst damağında asılıb qalmış lax dişinə, toxuna-toxuna, alver edirmiş kimi dilləndi* (H.Seyidbəyli).

LAX II *sif.* Qoxumuş, iylənmiş. *Lax yumurtanı yerə vuran kimi hər tərəfi qoxumuş iy bürüdü.*

LAK I *is.* [alm.] Spirtdə həll edilmiş qatran. *Küçələr də parıldayırdı, Lak çəkilmış qara çəkmə kimi* (Anar).

LAK II *is.* Dağıstan xalqlarından birinin adı.

LAL I *sif.* Danışa bilməyən adam. *Ancaq Dilbər, mənim atam laldır, onun buraya gəlməsi...* (C.Cabbarlı).

LAL II *zərf* Sakit. *Gecə sakit, gecə lal; Ətraf sükut içində* (B.Azəroğlu).

LAVA I *is.* [ital.] Vulkanın ağzından çıxan örgin və odlu maye. *Yanur lava bir zaman bu yerləri külə döndərrib.*

LAVA II *is.* [ital.] köhn. Kazaklarda hücum üsulu; basqın, axın.

LAVA III *is.* Şaxtada kömür qatı. *Zərbə bu lavaya çatanda şaxtada güclü bir titrəyiş hiss edildi.*

LAY I *is.* Qat. Öyrənilməmiş *laylardır*. *Geoloqlar da səhv edə bilərlər* (M.İbrahimov).

LAY II *is.* Bütöv. *Görür ki, qəflətən çəkib bıçağı; Biri o birinin köksünə çaxır; Sanki lay divarı uçurub yuxır* (F.Mehdi).

LƏPƏ I *is.* Fındıq, badam və qozun içi. *Çöpün ucunu qoz ləpəsindən yuxarı çıxarırdıq* (S.S.Axundov).

LƏPƏ II *is.* Dalğa. *Bahara nəğmə qoşar hər bəyaz qanadlı ləpə* (S.Rüstəm).

LƏPƏLİ I *sif.* Ləpəsi olan meyvə. *Ləpəli qozları ləpəsizlərdən seçmək lazımdır.*

LƏPƏLİ II *sif.* Dalğalı, dalğası olan. *Hər şeyin sahili var; Ləpəli dəniz kimi* (A.Cəfər).

LİL I *is.* Ən xırda qum, çöküntü. *Kür bulanır lilindən; Baş açmıram dilindən* (Bayatı).

LİL II *is.* Göy rəngli maddə. *Lil rənginə çalan bəbəkləri əvvəl böyüdü, sonra kiçildi* (M.Əliyev).

LİNG I *is. k.t.* Qaldırıcı alət. *O, linglə tiri qaldırdı* (İ.Şıxı).

LİNG II *is.* Kəmə oyununda dairənin içərisində durana vurulan zərbə. *Əli elə ling vurdu ki, Hüseyn o dəqiqə yıxıldı.*

LİRA I *is.* [yun.] mus. Simli musiqi aləti.

LİRA II *is.* [yun.] Nəğmə, mahnı. *Bu böyük günlərə min dastan deyir; Şairin lirəsi, aşiqin sazı* (S.Vurğun).

LOPA I *is.* Məşəl, alov. *Qızlar, gəlin biz də topa yandıraq; Dünya işıqlansın ilk səhər kimi* (S.Vurğun).

LOPA II *is.* Topa, yığın. *Nədənsə hündür şam ağacının budaqlarında qar ləpası qopub yerə düşdü* (M.İbrahimov).

Mm

MACAR I is. Avropada yaşayan xalqlardan biri. *Məhbuslar müəyyən sektorlara bölünmüşdü. Rus sektoru, çex, polyak, rumın, yuqoslav, yəhudi, macar sektorları* (Q.Xəlilov).

MACAR II is. Təzəcə hazırlanmış çaxır. *Macardan iki bakal içdi.*

MADDƏ I is. [ər.] Əşya, materiya. *Məhlulə ağırlaşdırıcı maddələr qatmaq olar* (M.İbrahimov).

MADDƏ II is. [ər.] Qanun, qərar və sairənin hər bir bəndi. *Bu maddələri utopiya adlandırmaq nə qədər yanlışdırsa, real hesab etmək də o qədər qorxuludur* (M.Hüseyn).

MAHMIZ I is. Çəkmənin dabanındakı dəmir. *Kor ata mahmız vursa, xətrinə dəyər* (M.Hüseyn).

MAHMIZ II is. bot. Ətirli otlardan biri. *Mahmızcıq otu.*

MAHMIZ III is. məh. Xoruzun ayaqlarında olan buynuzə oxşar hisso.

MAL I is. Satılmaq üçün çıxarılan hər hansı əşya. *Söylənin Şəkinin ipək malları; Quba xalçasının qara xalları* (S.Vurğun).

MAL II is. İribuynuzlu ev heyvanı. *Nə mal, qoyun mələməsi; Nə də isti bir ocaq var!* (S.Vurğun).

MAL III is. Dövlət, var. *Çuval-çuval daşınmış; Ağanın halal malı* (B.Azəroğlu).

MALA I is. Divara çəkilen cılıf suvaq. *Daş daşıyanlardan tutmuş mala çəkənlərə qədər hamı əlindəki işi qoyub mənim üzümə heyran-heyran baxırdı* (S.Rəhman).

MALA II is. Kvadrat şəkilli kənd təsərrüfat aləti. *Orada qarğıdalı əkə-cəyən. Malasın .. traktor ilə çəkəcəyik* (M.İbrahimov).

MAMA I is. məh. Atanın bacısı, bibi. *Mən mamagilə gedirəm.*

MAMA II is. Uşaq doğuzduran şefqət bacısı. *Xəstəxanada otuz ildən çox mama olmuşam* (Anar).

MAMALIQ I is. Bibilik vəzifəsi. *Onu görün mamalıqdan geri qalsın.*

MAMALIQ II is. Şefqət bacısı hazırlayan. *Mən mamalıq məktəbində oxuyuram* (Ə.Mirzəzəfərli).

MARKA I is. [alm.] Müxtəlif qiymətli poçt və ya gerb işarəsi. *Adam var ki, görürsən, marka toplayır* (Anar).

MARKA II is. [alm.] Demokratik Almaniyada, Finlandiyada pul vahidi.

MARS I is. [lat.] astr. Planetlərdən birinin adı. *İndi raketlər Marsa sayahət edir.*

MARS II is. [holl.] dəniz. Gəmi dorunda müşahidəçi üçün meydança. *Gəminin marsında oturan adamın suya düşməsi kapitani daha da qorxutdu.*

MARS III is. Nərdə iki oyuna bərabər uduş. *Məni neçə dəfə mars eləmişən?* (M.İbrahimov).

MAT I is. [ər.] Şahmat oyununda: çıxılmaz vəziyyətdə qalma, udulma. *"Rəqib" də şahı kimi yol tapmayıb; mat qalır* (R.Rza).

MAT II is. [ər.] Təəccüb, heyrət, möhtəşəm. *Güləri mat qalıb yerində durur* (S.Vurğun).

MATERİYA I is. [ing.] Maddə, maddi ələm. *Materiya itmir, bir formada başqa formaya keçir.*

MATERİYA II is. [ing.] Parça, qumaş, arşın malı. *Bu materiyadan ancaq qadın üçün paltar tikmək olar.*

MAYA I is. [fars.] biol. Rüşeym. *Əynimiz, başımız kinyalassa da; Mayamız, kökümüz saf qalsın bari* (B.Vahabzadə).

MAYA II is. [fars.] Acıtma (xəmir). *Gülbahar nə nə məni nəgill danışır. Mayası bahar sularından yoğrulmuş dadlı nəgill.*

MAYA III is. [fars.] Sermayə, kapital. *İstəyirlər mayalarını çoxaldıb xoca olsunlar, amma bacarmırlar ("Qaçaq Nəbi").*

MAYA IV is. Dişi dəvə. *Sarvan çəkər, maya bozlar, nə gedər.* (A.Tufarqanlı).

MAYA V is. Kök, qəşəng (qadın). *Şahnaz kimi ağca mayadan kim keçər?* (İ.Sıxlı).

MAZ I is. [rus.] Xüsusi quruluşlu kiy; bilyard ağacı.

MAZ II is. Bilyard və ya qumar oyununda: uduşa şorik olmaq üçün oyunçunun qoyduğu pula başqası tərəfindən edilən əlavə. *Mister Haverd 10 dollar maz qoydu.*

MAZ III is. tib. Sürtmə, yaxma üçün dərman. *Yanığın dərmanı sintomisin mazıdır.*

MAZURKA I is. [pol.] mus. Milli polyak rəqsi. *Mazurka rəqsinin gürültüsündən; Aynalar titrəmiş, hardadır onlar?* (S.Vurğun).

MAZURKA II is. [pol.] Badam və qozdan hazırlanan ədviyyatlı qoğal. *Qarını almanlardan bu dəfə bəşirdiyi dadlı mazurkalar xilas etdi.*

MƏCAZ I is. [ər.] Əhval, kef. *Sus, danışıb məcazımı pozma, sədrin sözlünü kəsməzlər* (S.Rəhman).

MƏCAZ II is. [ər.] Həqiqi mənada yox, başqa mənada işlədilən söz və ya ifadə. *Obrazlılıq daha çox məcazlarla yaradılır.*

MƏCLİS I is. [ər.] Parlament, İranda və Türkiyədə qanunverici orqan.

MƏCLİS II is. [ər.] İctimai yığıncaq; qonaqlıq, ziyafət. *Xan öz gözəl sarayında; O gün böyük məclis qurur* (B.Azərbaycan).

MƏXRƏC I is. [ər.] *fən*. Danışqı üzvlərinin fəaliyyəti nəticəsində formalaşan hər səsli əmələ gəlmə yeri, artikulyasiya.

MƏXRƏC II is. [ər.] Kəsr xəttinin altındakı ədəd.

MƏNLİK I is. Heysiyyət, ləyaqət. *Mən bütün mənlərimi, bütün həyat və səadətimi yolunda fəda etməyə hazıram* (H.Cavid).

MƏNLİK II is. Məna əid, mənimlə əlaqədar. *Mənlük heç bir iş yoxdur.*

MƏNSƏB I is. [ər.] Yüksək vəzifə, böyük məqam. *Mənsəbə, şöhrətə, pulu həvəs də; Ömürlük yox olur bizim ölkədə* (S.Vurğun).

MƏNSƏB II is. [ər.] *coğr.* Çayın dənizə töküldüyü yer. *Kür çayının mənsəbi Xəzər dənizidir.*

MƏNSUR I is. [ər.] *ədab.* Nəsr ilə yazılmış əsər. *Son zamanlar mənsur əsərlərə daha çox meyil vardır.*

MƏNSUR II is. [ər.] Qələbə çalmış, üstün gəlmiş. *Kişi mənsur adamlar kimi sinəsini qabağı verib dayanmışdır.*

MƏNZİL I is. [ər.] Yaşayış yeri, otaq. *Ata, neçə pillədir; Yerdən bizim mənzilə?* (R.Rza).

MƏNZİL II is. [ər.] Məsafə, yol. *Bir qədər özünə gəldi xəstəmiz; Düzəldi mənzilə yəna dəstəmiz* (S.Vurğun).

MƏRƏKƏ I is. [ər.] Qalmaqlı, döyüş, dava. *Bacım olsaydı, gör nə mərkəyədi* (Anar).

MƏRƏKƏ II is. [ər.] Kampaniya, tamaşa. *Burnu lap burnuna bənzər – yekadır; Gəl yaxından ona bax, – mərkədir!* (S.Rüstəm).

MƏSƏLƏ I is. *riyaz.* Həll olunması əməliyyat. *Məsələnin həlli.*

MƏSƏLƏ II is. Plovun üstünə qoyulan xuruş. *Plovun məsələsi əla idi.*

MƏSƏLƏ III is. İş. *Sizinlə çox vacibli məsələ barəsində danışacağam* (H.Nəzəri).

MƏST I is. [fars.] Evdə geyilən yüngül ayaqqabı. *Qafar kişi, sən kimlərə məst tikirsən? – Məsti cırdanlara, başına dönüm* (N.Xəzri).

MƏST II is. [fars.] İçkidən, çox yeməkdən xumarlanma, sarıxoş. *Mən onsuz da məstəm, dəryadır qədim; Bir an ayrılmamış qəmdən aləmin* (B.Azərbaycan).

MƏZƏ I is. [fars.] İçki ilə bərabər yeyilən şey, çoraz. *Kimi qəhvə, kimi şokolad, təyyarəçə də çaxırda məzə istədi* (Ç.Əmranzadə).

MƏZƏ II is. [fars.] Kef, zövq, ləzzət. *Dişin düddür, dilin qəndir; Dodaqların məzə, Kəlik! (Aşıq Ələsgər).*

MİL I is. [ər.] lənə. *Qayda budur: mil salınar əyri baxan gözələrə* (S.Vurğun).

MİL II is. [ər.] Xətlər, cizgilər. *Alınını buz bağlamış millərə dayayıraq baxır, diqqətlə baxır* (B.Azərbaycan).

MİL III is. [ing.] *coğr.* Müxtəlif ölkələrdə müxtəlif uzunluğa bərabər məsafə ölçüsü. *Coğrafi mil 7420, dəniz mili isə 1852 metrdir.*

MİLLİ I *sif.* [ər.] Millətə məxsus, yerli. *Qoydu qolbağını tez milli fonda; Yadı səngərlərə cəbhə boyunda* (M.Müfqi).

MİLLİ II *sif.* [ər.] Mil-mil olan, zolaq-zolaq. *Ağ milli qəhvəyi kostyumuna söz ola bilməzdi* (M.Hüseyn).

MİN I *say* 999-dan sonra gələn rəqəm. *Sayırişir dodağı, qaçır həzi; Alında min acı fəlakət izi* (S.Vurğun).

MİN II *f.* At belinə qalxmaq, maşına çıxmaq. *At min, hünər öyrət, mənə də baxtəvər eylə* (M.Ə.Sabir).

MİNA I is. [fr.] Su və ya yer altına qoyulan iri mərmir. *Gül-çiçək yerinə, hülbul, yaxşı bax; Minalar əkilib indi çöllərə* (B.Vahabzadə).

MİNA II is. [fr.] Karadaşın içi.

MİNA III is. [fars.] Sürəhi. *Bir gərdəni mina, ağzi piyalə; Bir təhəsi şirin yara aşiqəm* (M.P.Vaqif).

MİSRİ I is. [ər.] *mus.* Aşiq mahnı yaradıcılığı formalarından biri. *Q, bir "Misri" çal, qılınc oynat, nəvə çək.*

MİSRİ II *sif.* [ər.] Yenilməz, qüdrətli, kəsorli. *Misri qılıncı var, zəmin nəyin var!* (S.Rüstəm).

MİZ I is. [fars.] Stol. *Cavanlar yazı stolunun qabağındakı dəyirmanı mizin dalında üzəüz oturdular* (M.Hüseyn).

MİZ II is. Pis iy. *Evi kəsif miz iyi büdüdü* (İ.Şıxlı).

Nn

MÖHÜR I *is.* [fars.] Peçat, damğa. *Möhür də ondadır, qol da ondadır* (H.Arif).

MÖHÜR II *is.* [fars.] *din.* Təriqetino mənsub müsəlmanların namaz zamanı alınlarını qoyduqları yumru və ya oval formasında olan quru gil parçası. *Deyirlər hər səhər alının möhürdə; Gənə yalvarırsan Rəsulillaha...* (A.İldırım).

MÜXTƏSƏR I *is.* [ər.] *qram.* Sədo cümlənin bir növü. *Baş üzvlərdən ibarət olan sədo cümlələrə müxtəsər cümlə deyilir.*

MÜXTƏSƏR II *modal* [ər.] Nəhayət, qısa olaraq. *Müxtəsər, yaxşıdan yaman gəlməz; Yaxşıdan bir kəsə ziyan gəlməz* (M.Ə.Sabir).

MÜRƏKKƏB I *is.* [ər.] Yazı yazmaq üçün işlədilən rəng. *Qurumuş mürəkkəb qabına samovarın qırnasından su süzüb, bir kitabın arasından qələmi tapıb çıxartdı* (Ə.Əylisli).

MÜRƏKKƏB II *sif.* [ər.] Çətin, qatışıq. *Sualınız çox mürəkkəbdir, zəti-aliləri!* (İ.Şıxlı).

NƏ I *əvəz.* Sual əvəzliyi. *Ah, nə deyim, nə ad verim bu aləmdə mən sənə* (S.Vurğun).

NƏ II *ədət* Sual monasında. *Ay qızlar, bizim sədr nə ürəyi daş adamımı* (J.Hüseynov).

NƏR I *is.* [fars.] Dəvonin erkəyi.

NƏR II *is. sif.* [fars.] İgid, cəsur, qəhrəman. *Atam kimi nər kişi aqlayanda, Yaqub aqlaya bilmədimi?* (Ə.Əylisli).

NƏTİCƏ I *is.* [ər.] Yekun, son, axır. *Hər mövsüm bir mövsümün; Nəticəsindən doğar* (M.Müşfiq).

NƏTİCƏ II *is.* [ər.] Novonin uşağı. *Əsgər gedib mənim nəvəm, nəticəm; Aslan kimi vuruşurlar davada* (S.Rüstəm).

NİŞAN I *is.* [fars.] İşarə, qeyd. *Nişan aldım, kəməni atdım; Dəydi oxum daşa, könül* (M.Müşfiq).

NİŞAN II *is.* [fars.] Adaxlama. *Nişan taxılmadan gəzir, dolanır; Görəndə adamın qanı bulanır* (M.Müşfiq).

NİŞAN III *is.* [fars.] Fərglənmiş üçün verilən bəzəkli monulat.

NİŞAN IV *is.* [fars.] Əlamət. *Sükut razılıq nişanıdır* (S.Rohman).

NİŞANLAMAQ I *f.* İşarə etmək, qeyd etmək. *Kəndə gəlmək üçün hündür çinar ağacını nişanlamışdım* (Ə.Əylisli).

NİŞANLAMAQ II *f.* Qız və ya oğlanı adaxlamaq. *Yalnız gələndən sonra öyrəndi ki, qızı nişanlayıblar* (C.Bərgüşad).

NİŞANLI I *sif.* Adaxlanmış (oğlan və ya qız). *Nişanlı qız-oğlan barədə bir söz deyə bilmərəm* (S.Qədirzadə).

NİŞANLI II *sif.* Qeyd olunmuş. *Nişanlı yerdə qoymuşam* (C.Gözülov).

NÖVBƏ I *is.* [ər.] Sıra. *Növbə anasına çatanda hər ikisi bir anlığa duruxsundu* (M.İbrahimov).

NÖVBƏ II *is.* [ər.] Zaman, vaxt. *Onun bu görkəmi öz növbəsində Hacı Əliyə pis təsir edirdi* (M.İbrahimov).

NÜSXƏ I *is.* [ər.] Yazılı bir şeydən çıxarılan sənədlərdən hər biri. *Qan verin hər idarəyə bir nüsxə göndərim* (S.Rohman).

NÜSXƏ II *is.* [ər.] Həkimin yazdığı dərman kağızı, resept. *Mirzə cibindən kağız və qələmdən çıxarıb nüsxə yazmaq istəyəndə Fərman onu dayandırdı* (Ə.Haqverdiyev).

Oo

O I əvəz. Üçüncü şəxsin toki.
O II əvəz. İşəro məqsədi ilə işlədilir.

OBJEKT I is. [lat.] fəl. Maddi aləmin insan fəaliyyətində dərk edilən obyektləri.

OBJEKT II is. [lat.] qram. Tamamlıq.

OBJEKT III is. [lat.] Hədəf. *Tənqid obyektinin özünü də düzgün seçmək lazımdır.*

OBJEKTİV I is. [lat.] fiz. Optik cihazın qabaq şüşəsi və ya şüşələri. *Fotoaparatin obyektivini toz bəsmədi.*

OBJEKTİV II sif. [lat.] Şüurumuzdan asılı olmayan; qərəzsiz. *Gəlin obyektiv səbəblər axtarmayaq (M.İbrahimov).*

OCAQ I is. Od yanan yer. *Arzum budur: yuvam olsun əbədi; Ocağımın bir də odu sönməsin (H.Billuri).*

OCAQ II is. Fanatiklərin müqəddəs və möcüzə hesab etdikləri müxtəlif yer və əşyalar. *Müqəddəs ocaqları yaxıb ayaqladılar (S.Rüstəm).*

OCAQ III is. Mərkəz, yuva. *Bu, sənət ocağı, elm ocağıdır; Əski yaşayışı vurub dağıdır (M.Müşfiq).*

OX I is. tar. Silah. *Ox kimi süzüb darılığa doğru uçdu (İ.Şıxlı).*

OX II is. Mehvər. *Çarxın biri var, o biri yoxdur. Ox yerlə sürünür (C.Cabbarlı).*

OX III nida Ağrı, iztirab, təəssüf və s. mənələrdə işlədilir. *Ox, səndən sonra mən nələr çəkdim, nələr (C.Cabbarlı).*

OXŞAMAQ I f. Bənzəmək. *Su gəlir lülə-lülə; Dost gəlir gülə-gülə; Dostumun göyçək üzü. Qoxsayır atız/gülə (Ə.Cavad).*

OXŞAMAQ II f. Sığallamaq, əzizləmək. *Gəl ipək saçını oxşayım; Səninlə bir an da yaşayım (M.Müşfiq).*

OXŞAMAQ III f. Ağrı demək, dərdinə şərik olmaq. *Hər kəs öz ölüsünü oxşar (Ata. sözü).*

OXU I is. Qıraət. *Tələbələr oxu zalında seminara hazırlaşdırıldı.*

OXU II f. Oxumaq. *Əvvəl dərsini oxu, sonra kinoya gedərsən.*

OTARMAQ I f. Yedizdirmək, yemləmək. *Baharın quzuları günəyə dağılıb otlayırdı.*

OTARMAQ II f. dan. Kolək gəlmək, aldatmaq. *Otarmağa adam tapmadın?*

OV I is. Vəhşi heyvan və quş vurulan yer. *Əsmə, dayan, ey külək; Ova çıxmış Əli bəy (S.Vurğun).*

OV II is. Qənimət. *Atdan düşüb ovunu kənara çəkmiş, cəldə, daldə bir yerdə gizlətməmişdi (İ.Şıxlı).*

OYMAQ I f. Sürtmək, oxşalamaq. *Gözlərini ovaşdırub, təzədən Gülbətinə baxdı (M.İbrahimov).*

OYMAQ II f. Xırda-xırda doğramaq, ozmək. *Bir qoca da zilləyərək gözlərini tavana; Ovaşdırub ovucunda tütən tökülür qalyana (S.Rüstəm).*

OY I f. Qazmaq, çəmək. *Əncir ağacının dibini xeyli oydu, amma bir şey əldə etmədilər.*

OY II nida Ağrı, iztirab, kədər, qüssə məqamında işlədilir. *Oy, oy, oy... Ay allahı sevən, bəlam öldü (Ə.Haqverdiyev).*

OYMAQ I is. İcma, kənd, oba. *Pristav, naçalnik gələndə kəndə; Oban; oymağı vururlar bəndə (Aşıq Ələsgər).*

OYMAQ II is. Tixac, çarxların içərisində sürünməni azaltmaq üçün metal borucuk və halqa.

OYMAQ III is. Üskük. *fynə, oymaq, çarxat, ənlək, kirşən alan!.. – deyə bağıraraq dolaşdı (H.Nəzəri).*

OYNAQ I is. anat. Bənd, buğum. *Oynaqları bərk ağrıyır.*

OYNAQ II sif. Diribaş, zirək, çevik. *Qadın gözlərinin oynaq xəyalı; Donuyor qarşımızda (M.Müşfiq).*

OYNAMAQ I f. Rəqs etmək. *O, Əlinin toyunda çox oynadı.*

OYNAMAQ II f. İstiqraz, lotereya və s. şeylərin oynanılması. *İdman lotereyası bu gün oynayır.*

OYNAŞ I is. Aşna. *Xain qadın öz oynaş Mühakimi saraya gətirmək üçün Dilşadı ona verməyə çalışırdı (M.S.Ordubadi).*

OYNAŞ II f. Atılıb-düşmək. *Gecənin qaranlığında şəfəqlər oynayırdı, çuqun qazanlarda xörək bişirənlərin kölgəsi bir nəhəng kimi uzanıb zəmilərin ortasında gəzişirdi (İ.Şıxlı).*

OYNATMAQ I f. Rəqs etdirmək. *Toyda Gülnazı xeyli oynatdılar.*

OYNATMAQ II f. Ələ salmaq, məsxərəyə qoymaq. *Məni oynatmaq. Ayağı, səni pis günə qoyaram (C.Böğüşad).*

Öö

ÖLDÜRMƏK I f. Məhv etmək, yox etmək. *Baxışların qəlblərin; Qəmini öldürərdi* (Ə.Kürçaylı).

ÖLDÜRMƏK II f. Vaxt itirmək. *Əcəb nəzakətli sən. Deməli, mənimlə sən vaxtını öldürürsən* (Anar).

ÖTMƏK I f. Keçmək, çatıb keçmək. *Ötür dağıqlar səssiz-səmsiz* (H.Arif).

ÖTMƏK II f. Oxumaq, mahnı oxumaq. *Bülbül cəh-cəh vurub gəlirdi dilə; Ötürdü saflığı o duya-duya* (Ə.Kürçaylı).

ÖTÜRMƏK I f. Yola salmaq. *Danışa-danışa o Səməvəni; Ötürmək istədi məktəbə qədər* (H.Arif).

ÖTÜRMƏK II f. Yemək, udmaq. *Günorta zamanı ətin ötürdü; Qusurlar işin həlakətə yetirdi* (Q.Zakir).

ÖTÜŞMƏK I f. Yarışmaq, qaçışmaq. *Yığıb çantalara yerdən-yemişdik; Yolda gah yüyürüb, gah ötüşərdik* (S.Vurğun).

ÖTÜŞMƏK II f. Oxumaq. *Gülüşür pənbə, al, bəyaz güllər; Ötüşür hər tərəfdə bülbüllər* (H.Cavid).

ÖTÜŞMƏK III f. Qaydaya salmaq, dolanmaq, yola getmək. *Yemək sarıdan birtəhər ötüşürük, gileyimiz yoxdur.*

ÖYRƏNMƏK I f. Bilmək, oxumaq, dərslər almaq. *Öyrəndim ki, o, gecə əl lampasının neftini üstünə səpərək özünü odlamışdır.*

ÖYRƏNMƏK II f. Alışmaq. *Öyrənmişik əl açmağa; Öyrənmişik alqışa biz* (Ə.Kürçaylı).

Pp

PANAMA I is. Həsirdən toxunmuş enli şlyapa. *Başında panama, gözündə çəymək; Bir nəfər qabaqdan keçir bu zaman* (Ə.Kürçaylı).

PANAMA II is. Müxtəlif yollarla vəziyyəti şəxsləri olan almaq üsulu, fırıldaq.

PANAMALI I sif. Panamalı olan. *İstəyirdim panamalı qonşuma bir-iki sual verəm, elə bu dəmdə on-on beş nəfər allərində iri sinilər doldular çadıra.*

PANAMALI II sif. Panamada yaşayan. *Panamalı dostum məni sorğusuala tutdu.*

PARA I is. [fars.] Tikə, hissə, parça. *Ürəyimin parası; Layla körpən, a layla!* (R.Rza).

PARA II is. Pul. *Adəmi adam eyləyən paradır; Parasız adəmin üzü qaradır* (M.Ə.Sabir).

PARAD I is. [fr.] Bayram, tontono, bayramlarda hərbi hissənin tontonolu marşla keçməsi. *Bugünkü paradda idmançılar həvəslə çıxış etdilər.*

PARAD II is. [fr.] Qılınç oyununda: rəqibin hücumundan müdafiə olunma pəriyyəti.

PARÇA I is. [fars.] Material. *Donun darlığı parçanın qıtlığındandır* (Ata. sözü).

PARÇA II is. Hissə, tikə. *Bu gün həmin o şəkli; Yüz yol gördüm mən azı; Necə miskin, mənasız; Adı kağız parçası!* (Ə.Kürçaylı).

PARK I is. [ing.] Bağ, mədəniyyət və istirahət yeri. *Mən bir park deyiləm, qalın ormanam; Mən bir göl deyiləm, dərin ümmanam* (M.Müşfiq).

PARK II is. [ing.] Səyyar anbar, nəqliyyat vasitələrinin məcmuəsi. *Tramvay parka yaxınlaşanadək qız sürücünün yanında durdu* (Q.İlkin).

PARTİYA I is. [lat.] Bir oyun, bir əl. *Bir partiya nərd oynayıb evdən çıxdılar.*

PARTİYA II is. [lat.] Müəyyən miqdarda mal. *Bu günlərdə dahu bir partiya ayaqqabı alınmışdır.*

PARTİYA III is. [fr.] Siyasi təşkilat.

PARTİYA IV is. [lat.] mus. Çoxsəsli musiqi əsərində bir musiqi aləti və ya oxuyan tərəfindən ifa edilən ayrıca hissə.

PAT I is. [fr.] şahm. Şahmat oyununda oyunçunun öz şahını zərərə altıma qoymadan hərəkət edə bilmədiyi vəziyyət.

PAT II is. [fr.] Marmelad, meyvo pastilası növlərindən biri.

PATRON I is. [fr.] Güllə, mərmə. *Atları gətirdilər, tərkələri patronla doldurub, atları minib Ağrı deyə yola düşdülər* ("Qaçaq Nəbi").

PATRON II is. [fr.] Silindir, borucuq. *Patronu içəri saldıq, lampoçkanı bağladuq* (M. İbrahimov).

PATRON III is. [fr.] xüs. Dərzilikdə: ülgü, əndəzo.

PAY I is. Yemək, ərzaq. *Həsərin çəkənlər olubdu sayıl: Yığır qapılardan pay, sarı köynək!* (Aşıq Ələsgər).

PAY II is. Hissə. *Ondan mənə də bir pay düşür, ya yox?*

PƏRDƏ I is. [fars.] Örtük. *Pəncərə qara pərdə ilə tutulmuşdu* (S. Qədirzadə).

PƏRDƏ II is. [fars.] Əsərdə akt, hərəkət. *Gənc dramaturq yeni dramasının həmin pərdəsini mənə oxudu* (S. Rüstəm).

PƏRDƏ III is. [fars.] mus. Simli musiqi alətlərində səslərin fərqlənməsi. *Pərdələr üstünə barmağın ensin; Bəmdə çox dayanma, qaldır zila sən* (Ə. Kürçaylı).

PƏS I is. mus. Alçaq səs, alt. *Əvəz Əvəzov boğazını arıtladı... üç-dörd dəfə ah çəkdi və nəhayət, pəsdən "Şələbiyyə" mahnısını zümzümə etməyə başladı* (Anar).

PƏS II f. Susmaq. *Aşna daha mən pəs!..; Bir az da sən de!* (S. Vurğun).

PƏS III ədat Sual mənasında işlədilir. *Pəs, a kişi, onda sən mənim sözlərimi niyə pis oxuyursan?* (Dastanlar).

PİK I is. [fr.] coğr. Dağın şiş təpəsi, zirvəsi. *Dünyada ən yüksək pik* Everest.

PİK II is. [fr.] Bir işin ən qızgın, ən gərgin vaxtı. *Jurnalist pik vaxtı gəlib çıxmışdı.*

PİR I is. [fars.] Qoca; nurani. *Cana cavan ömrüm bənim pir olmuş bu gün!* (Ə. Cavad).

PİR II is. [fars.] Ocaq; insanların müqəddəs sayaraq ziyarət etdiyi yer. *Nəbi dərbinlə baxıb gördü ki, quldurlar pirin kölgəsində oturublar* ("Qaçaq Nəbi").

PIYLƏMƏK I f. Piylə yağlamaq. *Şafqət bacısı xəstənin kürəyini piylədi, sonra banka saldı.*

PIYLƏMƏK II f. Aldatmaq. *Qızın başını piyləyib onu sevmədiyi oğlana ərə verdilər.*

PIYLƏNMƏK I f. Kökəlmək, piy bağlamaq. *Maddələr mübadiləsi düzgün getmədiyi üçün Qızxanım yaman piylənmişdi* (A. Əbilov).

PIYLƏNMƏK II f. Varlanmaq. *Əliayrı Cibidohyev varlandı, piyləndi, amma yedikləri boğazında qaldı, ilişdi, dama düşdü* (A. Əbilov).

PLATFORMA I is. [fr.] Dəmiryolu boyunca hündür səki, meydança. *Platformalar boşalır, amma boş qalmır.*

PLATFORMA II is. [fr.] Hər hansı bir siyasi partiya və ya qrupun hərəkət proqramı və siyasi tələbi. *Onların platforması məlum deyildi.*

PLATFORMA III is. [fr.] coğr. Yer qabığının dağ qarışığı olmayan və ya zəif təzahür edən sahəsi.

PLOMBİR I is. [fr.] Mala, qapıya və s. plomb vuran alət.

PLOMBİR II is. [fr.] Dondurmanın bir növü. *Dondurmanın ən çox plombir növünü xoşlayıram.*

POZULMAQ I f. Silinmək, üstündən qələm çəkilmək. *Yazılan pozulmaz* (Ata. sözü).

POZULMAQ II f. Ovqatı təlx olmaq, diltor olmaq. *Vergülağa Nöqtə-lərovun kefi pozulmaz.*

PROSEKT I is. [lat.] Şəhərdə böyük və geniş küçə. *Ön planda Nərimanov prospektinin yeni binalarından biri* (Anar).

PROSEKT II is. [lat.] Proqram, layihə, plan. *Əsərin prospekti çoxdan hazırdır.*

PULLU I sif. Var-dövləti olan, dövlətli. *Ana, gəl, gəl ki, dövlətə çatdıq; Pullu olduq, səadətə çatdıq!* (M. Ə. Sabir).

PULLU II sif. Üstündə pulcuqları olan. *O təza dənizdə mən bəslədiyim; Pullu xəşəmləri, ağ şamayları* (Ə. Kürçaylı).

Rr

RAST I is. [fars.] *mus.* Yaxın Şorq xalqları klassik musiqisinin 12 osas muğamından biri. *Hünəriniz varsa, bir rast oxuyun!* (S.Vurğun).

RAST II is. [fars.] Bir-biri ilə qarşılaşma. *Düşüb-düşməyəli bu saraylara; Hələ rast gəlmədim vəfalı yara!* (S.Vurğun).

RAST III sif. [fars.] Doğru, düz, dürüst. *Özünü çox yaxşı bilirsiniz ki, biz onlara rast güllə atmırıq* ("Qaçaq Nəbi").

RƏF I is. [ər.] Ləmə. *İri bir stol da var; Üstündə qələm, dəftər; Stolunda kitab rəfi; Cilid-cilid əsərlər...* (H.Arif).

RƏF II is. [ər.] Rədd etmə. *Sən demədinmi, dumada rəf olur ehtiyacımız* (S.Vurğun).

RƏQQAS I is. [ər.] Rəqs edən, oynayan. *Rəqqasələr oynayırlar, Qacar onlardan birini öpür* (S.Vurğun).

RƏQQAS II is. [ər.] Saat mexanizminin hərəkətini tarazlayan kəfگیر. *Rəq-qasın müəmmədini təqəvülsizdən başqa, otaqda heç nə eşidilmirdi* (K.Kərimov).

RƏNG I is. [fars.] Boya. *Biğünə, saqqalına rəng və xına yaxdırmağı vərmiş etmişdi* (A.Saiq).

RƏNG II is. [fars.] Üz, sifət. *Burda işçilərin rəngi sapsarı; Gözlərdə intiqam, baxışlarda kin* (S.Vurğun).

RƏNG III is. [fars.] *mus.* Muğamata daxil olub, mahnı və rəqs xarakteri daşıyan instrumental melodiya. *Ansaml mahur rəngini çox böyük məharətlə ifa etdi.*

RİŦQ I is. [ing.] Boks meydançası. *Deyirlər ki, kişi rinqə çıxan kimi birinci zərbədə rəqibini yerə sərir.*

RİŦQ II is. [ing.] Kapitalist ölkələrində bazar qiymətini qaldırmaq üçün bağlanan qısamüddətli müqavilə.

Ss

SAÇ I is. Kəkil, tük. *Səhər şəfqini al əyninə gey; Bahar güllərini saçlarına tax* (Ə.Kürçaylı).

SAÇ II f. Yaymaq. Günoşin süalını qüvvədən düşmüş və yayda *saçdırğı* hərəroti verməkdən aciz idi (T.Ş.Simürg).

SAĞ I is. Tərəf, solun əks tərəfi. *Qızıl gənclik nəbə çəkir sağımızda, solumuzda* (M.Müşfiq).

SAĞ II sif. Sağlam, canlı, yaşayan. *Sağdır hələ o günlərin qoca bağbanı; Yad eyləyir nifrət ilə keçmiş zamanı* (S.Rüstəm).

SAĞ III f. Əmcəyi sıxıb süd çıxarmaq. *Tez durub səbh sağardım inəyi; Xansənəmdən diləməzdim köməyi* (M.Ə.Sabir).

SAĞLIQ I is. Bədənin sağ olması, sağlamlıq. *Sənsiz sağlığımıza yoxdu gümanım; Nə tablaşdı, nə dayandı ürəyim* (Aşıq Qurbani).

SAĞLIQ II is. Şən məclislərdə adamların sağlığına qədəh qaldırma. *Sağlıq desin ürəkənd; Ona yad da, tanış da* (Ə.Kürçaylı).

SAĞRI I is. Budların üstü. *O artıq atın belində idi, yerində oyur-oyur oynayan atın sağrısında dizləri üstündə durub, arxadan qollarını Cəbrayıl kişinin çənəsinin altına sıxmışdı* (İ.Hüseynov).

SAĞRI II is. Başmağın bir növü. ...Nazik vücudunu kip tutmuş zərif çuxa, *sağrı başmaq geyir* (Ə.Cəfərzadə).

SAKİN I is. [ər.] Yaşayan, bir yerin əhli olan. *Onların dilini hətta qonşu kəndin sakinləri də başa düşə bilmirlər...*

SAKİN II is. [ər.] Ərəb əlifbasında: hərəkəsi olmayan, hərəkəsiz.

SAL I is. Körpü. *Mən aşiqəm Salyana; Dara zülfün sal yana. Necəsən bir ah çəkim; Kür quruya, sal yana* (Bayatı).

SAL II is. Daş. *Hər sütunun altına bir yekə sal qoyulub ki, sütunları həmçinin möhkəm saxlasın* (C.Məmmədquluzadə).

SAL III f. Atmaq, düşmək. *Qara gözlüm, saçlarını sal yana!* (R.Rza).

SAP I is. Tikiş üçün istifadə olunan tel. *Öz əlimlə inci kimi sapa düzəydim; Aylarımı, illərini əbədiyyətə...* (S.Vurğun).

SAP II is. Alətin əl tutulan hissəsi. *Rəşid qalbinin çırpıntısı eşidilməsin deyə, belin ağzını yerə sancıb sapını sinəsinə dayadı* (Ə.Cəfərzadə).

SAP III f. Azdırmaq, yoldan çıxarmaq. *Başımın üstündə nənəmin səsi, Əsmədikə öz yolundan sapırdı* (M.Müşfiq).

SAPLI I sif. Sapı olan (iynə). *Qara saplı iynəni mənə ver, şalvarın sökülük yerini tikim.*

SAPLI II sif. Əl tutmağa yeri olan (alət). *Göyərçin indi qəmalti dediği qara saplı iri bıçağı o ili Gorusdan təza almışdım* (Ə.Vəliyev).

SAR I is. [ər.] zool. Qırğı nəslindən olan quş. *Tülək, tarlan qorxmaz sarıdan; Könlü ayrılmaz Nigardan* ("Koroğlu").

SAR II f. Bürümək. *Azacıq hər tərəfi sardı sükut; İndi Gülnaz mütəhəyyir, məhbut* (M.Müşfiq).

SARI I is. [hind.] Hind qadınlarının paltarı. *Onun əynində ağ bezdən sarı vardı* (M.İbrahimov).

SARI II sif. Rənglərdən biri. *Gümüş biləklərin, bəyaz qolların; Sarı kəhrabası, hayf ki, yoxdur!* (M.P.Vaqif).

SARI III qoşma Tərəf, doğru mənasında. *Humay buxarının qabağında tək; Dikilmiş gözləri ocağa sarı* (S.Vurğun).

SARILIQ I is. Rəngi sarıya çalan, rəngi solmuş. *Nəyə lazım sarılıq, solğunluq; Bizdə var qırmızılıq, dolğunluq* (M.Müşfiq).

SARILIQ II is. tib. Yoluxucu xəstəlik. *Sarılıq keçici xəstəlikdir.*

SARİMAQ I f. Bağlamaq. *Biri yaralanır, o biri yara sarıyır* (H.Nəzərli).
SARİMAQ II f. Dolmaq, ələ salmaq. *Bu hövsələmin də vaxtında sən də məni sarıma!* (S.Rəhimov).

SATAŞMAQ I f. Gözə görünmək, gözə dəymək. *Ayağını üzəngidən yenica çəkən Cahandar ağanın gözü pəncərəyə sataşdı* (İ.Sıxılı).

SATAŞMAQ II f. Söz atmaq, ələ salmaq. *Allah, Allah! Sən kafir oldun, dinə sataşdın* (H.Cavid).

SAY I is. qram. Əşyanın miqdar və sırasını bildirən nitq hissəsi.

SAY II is. Miqdar, kəmiyyət. *Çənlibəldə dətilərin sayı gün-gündən artırdı* ("Koroğlu").

SAY III is. Dənizdə və ya çayda dayaz yer. *Gözlərimə görünməsin; Göy dəryalar saya kimi* (R.Rza).

SAY IV sif. Tanınmış, məşhur. *O çox say kişidir, kənddə hamı ona hörmət edir.*

SAY V f. Hesablama. *Qoyunları sayıb Əhmədə təhvil verin.*

SAYƏ I is. [fars.] Kölgə. *Qaşın qabağında sığallı birçək; Saya salmış üzə şölə, mübarək* (M.P.Vaqif).

SAYƏ II is. [fars.] Himayə, vasitə. *Sənin sayəndə ağ günə çıxdıq.*

SAYMAQ I f. Hesablamaq. *Uşağa birdən yüzə qədər saymağı öyrətmək.*
SAYMAQ II f. Hörmət etmək.

SAZ I is. mus. Simli xalq musiqi aləti. *Sinasında telli sazı; Aşıqlar söz qoşub gəlir* (S.Rüstəm).

SAZ II sif. Kəfi kök. *Ağıldan, noxsandan, kamaldan azam; Haçan olsa Göy aşiqdən mən sazam* (Aşıq Ələsgor).

SƏDƏF I is. [ər.] zool. İçindən inci çıxan dəniz böcüyü. *Külək sədəfləri vurub sahilə çıxarmışdı.*

SƏDƏF II is. [ər.] Perlamutr, şirmayı. *Durma, köklə sədəf tərzi; Bir hava çal, can oynasın* (M.Müşfiq).

SƏDƏF III is. Dırmaq. *Baş barmağının sədəfi kəhrəbə rənginə çalır* (İ.Sıxılı).

SƏFƏR I is. [ər.] Səyahət. *Güvənib əhlə olmadan fəxir; Bakıya eylədim səfər axır* (M.Ə.Sabir).

SƏFƏR II is. [ər.] Məsəlman qəməri ilinin ikinci ayı. *Bu səfər ayı çıxsə, il yarımdır* (C.Cabbarlı).

SƏFƏR III num. söz [ər.] Dəfə, körə. *Qəm yemə, qəm yemə, hər şey düzəldər; Sağ çıxmaz əlimdən Nəbi bu səfər* (S.Rüstəm).

SƏKSƏN I say Yetmişdən sonra gələn onluq rəqəmi. *Səksəni, doxsanı ötübdü yaşı; Qovğaya düşübdü bəlalı başım* (Aşıq Ələsgor).

SƏKSƏN II f. Diksinmək, çimçismək, qorxmaq. *Diksinə-diksinə qıya baxanda; Səksənmə, könlümü oda yaxanda* (M.Müşfiq).

SƏNDƏL I is. Ayaqqabı. *Əynində qolu gödək yaşıl satın köynək, paruxın şalvar, ayağında köhnə sarı səndəl* (Ə.Vəliyev).

SƏNDƏL II is. [ər.] bot. Hindistanda bitən gözəl iyli və çox bərk ağac. *Söyüddən səndəl iyi gəlməz* (Ata. sözü).

SƏNDƏL III is. [ər.] Səndəl ağacından hazırlanan boyaq. *Hər ağacdən səndəl, hər yarpaqdan gül; Hər torpağın tami düz olmaz, olmaz* (Aşıq Ələsgor).

SƏR I is. [fars.] Baş. *Boz at, səni sər tövlədə bağlamam; And içirəm, səni məxmər çullaram* ("Qaçaq Nəbi").

SƏR II f. Salmaq, örtmək. *Göy çəmənə xalı kimi öz kölgəni sərt* (S.Vurğun).

SƏRF I is. [ər.] Xərcləmə. *Keyfə sərf etlədim də milyonlar; Yənə dövlətə etibarım var* (H.Cavid).

SƏRF II is. [ər.] Xeyir, mənfəət. *Əlbəttə... Sərf eləmir axı* (S.Qədirzadə).

SƏRF III is. [ər.] qram. Morfologiya. *Sabahdan o mənə həmin sərf və nəhv kitabından dərs verməyə başladı* (A.Şaiq).

SƏRMAYƏ I is. [fars.] Maya, kapital. *Əlinə bir az sərmayə, bir-iki para kənd keçirmək üçün hər alçaqlığa hazır idi* (M.İbrahimov).

SƏRMAYƏ II is. [fars.] Əsil səbəb. *Ondan inciməyin, ağayi-Bəhrəm, məsələnin sərmayəsi başqadır.*

SIX I sif. Qalın. *Sıx meşədir atəklərin; Ətirli dir küləklərin* (Ə.Kürçaylı).

SIX II f. Əzmək, qısmaq. *Söyləyin, hər yandan sıxırmı sizi; Qalın daş divarlı hasar, a dostlar!* (O.Sarıvəlli).

SİRİMAQ I f. Tikmək. *Pəri nənə nəvəsinə təzə bir yorğan sırdı.*

SİRİMAQ II f. Vermək. *Ona görə də zornan səni mənə sırdı* (M.Əlizadə).

SİRT I is. coğr. Yüksəklik.

SİRT II is. Omba, arxa, bel. *Haydı, minib sırtına yel gedişli atların; Yerdə, göydə, dənizdə oynasın qanadların* (M.Müşfiq).

SİZMAQ I f. Axmaq, damcı-damcı tökülmək. *Körpə gördüm dodağın-dan; damla-damla qan sızır* (R.Rza).

SİZMAQ II f. Ufuldamaq, ax-uf etmək. *Bir neçə gün damın altında ağlar, sızlar qaldı, küləkdən başqa, qapımızı açan yox idi* (Ə.Cəfərzadə).

SİZMAQ III f. Çəkinmək, həya etmək. *O, səndən sızır.*

SİFƏT I is. [ər.] Üz. *Gör necə artırmısan; Sifətinin sayını* (Ə.Kürçaylı).

SİFƏT II is. [ər.] qram. Əşyanın əlamət və keyfiyyətini bildiren bir nitq hissesi.

SİFTƏ I is. Satışda hasil olan ilk pul. *Siftə səndən, bərəkət Allahdan* (Ata sözü).

SİFTƏ II is. zərf Əvvəl, qabaq. *Siftə məni tarla düşərgələrinin vəziyyətini maraqlandırır* ("Kirpi").

SİLK I is. [ər.] İctimai təbəqə. *Onun hansı silkə mənsub olduğunu müəyyənləşdirmək çətindir.*

SİLK II f. Çırmaq. *Döşəməyə saldıqları xalçanı bayramqabağı silkdi.*

SİM I is. [fars.] Simli çalğı alətlərinin teli. *Yandırdı simləri qəlbinin odu* (O.Sarıvəlli).

SİM II is. [fars.] Gümüş. *Ancaq olmasaydı kasıb kəndlilər; Bunca qudurtmazdı sizi simüzər* (S.Vurğun).

SİM III is. [fars.] tib. Yaranın simləməsi. *Artıq bu zaman qıçı sim eləməyə başlamışdı* (M.İbrahimov).

SİMA I is. [ər.] Çöhrə, bəniz, üz. *Bu zaman otağa girir bir nəfər; O göz-lər, o sima tanışdır sənə* (B.Azəroğlu).

SİMA II is. [coğr.] Tərkibi əsasən silisium və maqneziumdan ibarət olan yer təbəqəsi.

SİMLİ I sif. Metal teli olan. *Dinsin simli kaman, dinsin simli tar; Səndən neçə-neçə igid danışın* (C.Novruz).

SİMLİ II sif. Yarası simləmiş. *O, simli ayağını zorla hərəkət etdirirdi.*

SİN I is. [ər.] Yaş, il. *Mirzəyə qısa boylu, şişman qarınlı, cücə gözlü, yekə burunlu və qalın dodaqlı, orta sinlərdə bir adam idi* (H.Nəzərli).

SİN II f. Aşağı çökmək, öylmək, gizlənmək. *Sindi yalmanına cəhillər atın; Buraxıb cilovu nə qədər ki var* (O.Sarıvəlli).

SİNİF I is. [ər.] Təbəqə. *Nərdə onu yaşadan dünkü parlaq ehtişam; Onu öldürən kəndi sinifinin yolunu?* (M.Müşfiq).

SİNİF II is. [ər.] Dərəcə, sıra. *Gərək ki, yeddinci sinfə keçmişdim* (S.Qədirzadə).

SİRKƏ I is. kim. Türşü. *Siz öləsiz, bax, bu dəqiqə sirkə gələcək* (C.Mom-mədquluzadə).

SİRKƏ II is. Bit toxumları. *Köynəyinə sirkə düşüb.*

SİSTEM I is. [yun.] İctimai quruluş forması.

SİSTEM II is. [yun.] geol. Bir geoloji dövrə aid olan yer qabığı qatları.

SİYASƏT I is. [ər.] Dövlətin yeritdiyi xətt, onun fəaliyyəti.

SİYASƏT II is. [ər.] Hiylə, kələk. *Ah, Miranşah, Miranşah! Əvət, onda azıq tədbir və siyasət bulunsaydı, kimsə izindən çıxmazdı* (H.Cavid).

SOL I is. Tərəf, sağın əksi. *Qoşun yayılıbdi sola, həm sağa; Mənim bu gündə gələsən, Nəbi!* ("Qaçaq Nəbi").

SOL II *is.* [lat.] *mus.* Diatonik qammanın beşinci notu.

SOL III *is. zool.* Enli və yastı doniz balığı. *Dənizin bu sahəsində nədənsə sol növlü balıq daha çox olurdu.*

SOL IV *f.* Rongi qaçmaq, ağarmaq, bozarmaq. *Xasə əridi, üzüldü canın; Soldu gül üzün, qaraldı qanın* (M.Ə.Sabir).

SONA I *is.* Vohşi ərdoynin erkoyi. *Göydan bir cüt sona endi; Aylı dağın arasına* ("Koroğlu").

SONA II *is.* Gözöl. *Sən ha bir sonasan, cüda düşübsən; Bir bölük yaşılbaş sonadan, Pari!* (M.P.Vaqif).

SONSUZ I *sif.* Uşağı olmayan kişi və ya arvad.

SONSUZ II *sif.* Hodsiz, nohayotsiz. *Ürəklərə od verən; Sonsuz atas kimi ydin* (Ə.Kürçaylı).

SONSUZLUQ I *is.* Uşaqsızlıq, uşağı olmamaqlıq. *Qızın üzərində qəlblər asardı; Ağırdu, ağırdu sonsuzluq dardı!* (Ə.Kürçaylı).

SONSUZLUQ II *is.* Ucu-bucağı olmayan, nohayotsizlik. *Gəl bərabər fərlənləb ucalım; Sonsuzluğun qapısını açalım!* (M.Müşfiq).

SORMAQ I *f.* Soruşmaq, xəbər almaq. *Durnanın qatırı keçəndə bir-bir; Soruram yurdumin halı necədir?* (H.Billuri).

SORMAQ II *f.* Əmmək, todriçən içmək. *Yerin damarını sorurdu fontan; Buruğun başına vururdu fontan* (M.Müşfiq).

SOVET I *is.* Sosializm comiyyotinin siyasi təşkilat forması.

SOVET II *is.* Şura, iclas, müşavirə. *Həmin məsələyə sovetdə baxılacaq.*

SOY I *is.* Cins, kök. *Çox oldum davada, doydə; İgid görmədim sən soyda* ("Koroğlu").

SOY II *is.* Nəsil. *Dədəm mənə öz soyumuzdan bir yetim oğlana nişanlayıb, başında qarqatını, barmağında üzüyünü gəzdirdirəm, üç gündən sonra toyumuzdur* (Ə.Cəfərzadə).

SOY III *is.* Həray. *Məclis başında durubsan; Kimə cətar soyun, Eyvaz?* ("Koroğlu").

SOY IV *f.* Çıxartmaq, təmizləmək. *Qoyunu kəs, soy, ətinə camaata payla.*

SOYMAQ I *f.* Təmizləmək. *O, almanı soyub yarındakı qıza verdi.*

SOYMAQ II *f.* Tələmaq. *Koroğlunun dəliləri taciri soyub var-dövlətini kasıblara payladılar.*

SÖNMƏK I *f.* Kəçmək. *İşıqlar qəflədən söndü.*

SÖNMƏK II *f.* Ölmək. *Göylərin altında bir günəş sünür* (S.Vurğun).

SÖVDA I *is.* [ər.] Eşq, mohəbbət. *Yox, İmran, bu, ömür-gün sövdəsidir. Əgər sən mənə yaxşı tanışsan, fikrindən əl çəkərsən* (İ.Sıxılı).

SÖVDA II *is.* [ər.] Alver, alışı-veriş. *O tacir, mən müəllim, sövdəməz çətin tutar* (M.İbrahimov).

SÖZLƏŞMƏK I *f.* Dalaşmaq. *Mən kişi ilə sözləşirəm* (M.İbrahimov).

SÖZLƏŞMƏK II *f.* Vodoləşmək. *Deyəsən, ay qız, özü də buradadır axı, sözləşmişsiniz, hə?* (M.İbrahimov).

SULU I *sif.* Suyu olan. *Çün bunlar bilirdilər ki, mənim əyalımın 4000 desyatın sulu yerini hökumət alıbdu* (C.Məmmədşuluzadə).

SULU II *sif.* Həyalı, abırılı. *Üzü sulu ikən rədd ol buradan!*

SUMAQ I *is. bot.* Ağac növü. *Yaquzun həyatımızdan çıxartdığı sumaq köükləri də qurtarmışdı* (Ə.Öylisli).

SUMAQ II *is.* Tünd-qırmızı rəngli odviyyə. *Lələ kabulu sumaq ilə yemək lazımdır.*

SURƏT I *is.* [ər.] Şəkil, görünüş. *Qəhrini cəkdiyim gülün surəti; Səkit xəyalımın göllünə düşdü* (M.Müşfiq).

SURƏT II *is.* [ər.] Əsərdə iştirak edən şəxslər. *"Hacı Qara" komediyanın əsas surəti Hacı Qaradır.*

SURƏT III *is.* [ər.] Tərzə, şəkildə. *Mən qəti surətdə təsdiq edirəm* (C.Cəbbərlili).

SURƏT IV *is.* [ər.] riyaz. *Kəsr xotinin üstündəki rəqəm.*

SÜRMƏ I *is.* [fars.] Qaş və gözü çəkilən qara rəng. *Səhər dura sürmə çəkə gözüna; Birçaklərin halqə qoya üzünə* (M.P.Vaqif).

SÜRMƏ II *is.* Təxil ovozuna sünbülə omolo gəlon alaq bitkisi. *Təxildə çoxlu sürmə olduğundan çörək də qara çıxmışdı.*

SÜRMƏK I *f.* Çapmaq. *Nəbilə atlarını minib iki boy sürməmişdilər, Şəfi bəyi Çay Tumasda gördülər* ("Qaçaq Nəbi").

SÜRMƏK II *f.* Maşını idarə etmək. *Əgər o, maşın sürməyi bacarmasaydı, yağış buğdanı tamam istəducaqdı* (Q.İlkin).

SÜRMƏK III *f.* Gün keçirmək, yaşamaq. *Bu dünyada cəkdim olmazın cəfa; Bu zalımlar qoymur sürək bir səfa* ("Qaçaq Nəbi").

SÜRMƏK IV *f.* Şumlamaq, okmək. *Kəndimiz yer süpürür ay işığında* (S.Vurğun).

SÜRMƏK V f. Çox çəkmək, davam etmək. *Lakin çox sürmədi təbəssüm əfsus! Üzü ciddiləşdi bir an içində* (H.Billuri).

SÜRMƏK VI f. Düşmək, çıxmaq. *Barmağım qapı arasında qalmışdı, indi dirnağım sürür.*

SÜRÜ I is. Naxır, dostə. *Qatarın qışqırıb ötən zaman; Sürülər, naxırlar qaçıb dağılır* (O.Sarıvölly).

SÜRÜ II is. Xeyli. *Üstümüza bir sürü adam töküldü.*

SÜRÜ III f. Çəkmək, çəkə-çəkə aparmaq. *Əli islanmamaq üçün qardaşını cökə ağacının qovluğuna sürüdü* (C.Gözelov).

SÜZMƏK I f. Oynamaq. *Al fişənglər göy üzündə çal-çarpaz süzür* (O.Sarıvölly).

SÜZMƏK II f. Baxmaq, tamaşa etmək. *Süzürəm qıy vuran məğrur qartalı; Ömür vəfasızdır, insan qocalır* (Ə.Kürçaylı).

SÜZMƏK III f. Süzgəcdən keçirmək. *Qərribə duyğular hey axın-axın; Süzülür qəlbimə bayaqdan bəri* (B.Vahabzadə).

Şş

ŞAH I is. [fars.] Hökmdar. *Şah sağ olsun, bu sürüyə; Baş bir köpək, deyil gərək!* (S.Vurgun).

ŞAH II is. [fars.] Şahmatda əsas fiqur. *Şahmatda əsas məqsəd şahı çıxıl-maz vəziyyətdə salmaqdır.*

ŞAH III is. [fars.] Dişi arı. *Ağca xanım, hər yuvada birca dişi arı olar, ona şah deyirlər* (S.S.Axundov).

ŞAH IV sif. [fars.] Görkəmli. *Təəssüf etmirəm, Etibar, bala; Sən özün həyatda şah əsərimisən* (B.Azəroğlu).

ŞAH V sif. [fars.] Düz. *Hecə vaxt ayılmamış o şah vüqarın; Önündə qan içən qəsbkarların* (B.Azəroğlu).

ŞAX I is. [fars.] Budaq, qol-budaq. *Almanı şaxdan üzmə; Bir anlıq baxmaq üçün* (H.Arif).

ŞAX II is. Ütülü, özilməmiş. *Əynində şaxı sınımamış kostyum, qar kimi ağ neylon köynək vardı, yaxasına qara qalstuk bağlamışdı* (Ə.Mirzəcofərlı).

ŞALI Baş örtüyü. *Bürünübdür gül əndamı; Tirmə şalın saçağına* (Ə.Kürçaylı).

ŞAL II is. Yun parça, kişmiri. *Al, bu sənin. Bu da onun, – deyə kişmiri şalı göstərdi* (İ.Şıxlı).

ŞAM I is. [fars.] Axsam; axşam yeməyi.

ŞAM II is. [ər.] Yandırmaq üçün mumdan hazırlanmış cisim. *Yanır saxsı parçasının üstündə bir şam* (R.Rza).

ŞAM III is. bot. İlin hər fəslində yaşıl olan ağac, sorv. *Şam ağacı bildi bu keyfiyyəti; Söylədi: "Bəsdir, buraxın söhbəti"* (M.Ə.Sabir).

ŞAN I is. [ər.] Şöhrət, ad-san. *Yanacaq olsa rəsədxana biza; Şan verir fənnilə tariximizə* (H.Cavid).

ŞAN II is. [fars.] Pətek, bal yığmaq üçün mumdan hazırlanmış xüsusi yer. *Bu şanın üskükləri niyə balsız olsun...*

ŞANA I is. [fars.] Ağacdən hazırlanmış yabayabənzər kənd təsərrüfat aləti. *Cana doymuş kəndlilər yabanı, şananı çəki dedilər* ("Qaçaq Nobi").

ŞANA II is. [fars.] Daraq. *Tellərində şana, əlində həna; Yəməni, yaqut əhmər dodağa düşdü* (Aşıq Ələsgör).

ŞANA III is. [fars.] Xəlbir. *Taxılı şanadan keçirdim.*

ŞAR I is. Küro, Yer kürosi. *Yer şarını bir nar kimi ovcunda sıxsı; Tamah-sıyılıb, ulduzlara tor atacaqdır* (M.Araz).

ŞAR II is. köhn. Keçmişdə səsvermə zamanı istifadə edilən şarşokilli şey (namizodin lehinə (ağ şar) və oleyhino (qara şar) verilən səsin miqdarı qutuya atılan şarın miqdarına əsasən təyin edilirdi). *Ey qılsın, bəs nədən altı il bundan qabaq məktəblərdə süpürgəçilik edən bizim Nəstə xanımın oğlu bu həvəsə düşüb? Sabah, biri gün ona şar yeşiyi qoyulacaqdır* (M.Ə.Sabir).

ŞAR III is. İçərisinə qaz və ya hava doldurulmuş kos şokilli rezin məmulat. *Dünya ovcumun içində olur; Bir uşaq şarı tək; Ürəyim boşalır, dolur* (N.Kosomonli).

ŞƏKƏR I is. Qənd. *Mağazadan 5 kq şəkər aldım.*

ŞƏKƏR II is. Xəstəliyin bir növü. *O, şəkər xəstəliyinə tutulub.*

ŞƏKİL I is. [ər.] Rəsm və ya foto rəsmi. *Qəzetə anasının şəkli vurulmuşdu* (C.Gözelov).

ŞƏKİL II is. [ər.] Forma. *Dağların ətəklərindəki göylük ayazıyır, şəklini dəyişirdi* (S.Rəhimov).

ŞƏKİL III is. [ər.] qram. Növ. *Felin xüsusi və ümumi şəkilləri var.*

ŞƏKİL IV is. [ər.] Dram əsərində pərdənin kiçik hissəsi. *İ.Əfəndiyevin "Bahar suları" pyesi 5 pərdə, 9 şəkildən ibarətdir.*

ŞƏKİL V is. [ər.] Tərz. O, qeyri-adi şəkildə açılmış gözərlilə məni süzdü və taleyi ilə razılan səsə dedi (M.İbrahimov).

ŞƏR I is. [ər.] Pislək, müsibət, bəla. *Ah köprüdükcə şu xain bəşər; Yer üzü dəim qusacaq zülmü şər* (H.Cavid).

ŞƏR II is. [ər.] Qaranlıq. *Şər qarışan kimi tez budaqlara; Dırmanır bir anda toyuq, cücələr* (B.Vahabzadə).

ŞƏR III is. [ər.] Böhtan. *Bilet almadığı bəs deyil, yazıq arvadın üstünə şər atır* (C.Gözelov).

ŞƏRQİ I is. [ər.] Mahm. *Qəfildən qarşıda partlayan bir mərmî gurultusu qızın şərqisini qırdı* (S.Qodirzadə).

ŞƏRQİ II sif. [ər.] Şərqi olən. *Şərqi Sibir ovalığı.*

ŞƏVƏ I is. Aqai, qiymətli qara daş. *Fatmanı qapı qonşudan yığma qızıl-bəzəmişdilər, araqının qabağında qızıl pələk, boynunda mərcan, mavi, qıllı şəvə, döşdə gərdənbənd, var idi (Çəmənçəmənli).*

ŞƏVƏ II sif. Qapqara. *Onun iri, şəvə gözələri vardı.*

ŞİKƏSTƏ I is. [fars.] Segah məqamında zərbli muğam. *Tarın tellərində nə şikəstə; Tutmuşdum dişimdə bir tətli bəstə* (M.Müsfığ).

ŞİKƏSTƏ II is. [fars.] Fars yazısında bir xəttin adı. *Xəttat Nəcəfqulu məktəbinin dizi dibində çox oturmuş, sünbüllü, reyhani, naxş, şikəstə, süls xətlərindən dərs almışdı* (Ə.Cəforzadə).

ŞİRƏ I is. Meyvələrdən alınan maye. *Hey gül bitirmişəm, ağac əkmişəm; Əlvən çiçəklərdən şirə çəkmişəm...* (O.Sarıvəlli).

ŞİRƏ II is. Ev ağartmaq üçün gildən hazırlanmış möhlul, sıyıq. *Evin divarına şirə çəkib ağardardılar.*

ŞİŞ I is. tib. Bədəndə omələ gələn qabarma (xəstəlik). *Dirsəkdən yuxarı qolunda şiş amala gəldi* (M.İbrahimov).

ŞİŞ II is. Kabab çəkmək üçün dəmirdən və ya ağacdən düzəldilmiş alət. *Biz burada elə tədbir görmüşük ki, nə şiş yanacaq, nə kabab* (İ.Əfəndiyev).

ŞİŞ III sif. Qəlbi, yüksək. *Odur ki, şiş dağlara indi baxıb "ah" deyir* (S.Vurğun).

ŞİŞ IV f. Qabarmaq, köpmək. *Birdən ustanın öskürəyi tutdu; boğazının damarları gömgöy göyərüb şişdi* (Q.İlkin).

ŞİT I sif. Duzsuz. *Şit yağ.*

ŞİT II sif. Yüngül. *Bu isə şit sözləri olan mahnıların yaranmasına gətirib çıxarır.*

ŞİVƏ I is. [fars.] Ləhcə, tələffüz. *Daima sözləri ərəb şivəsinə uyğun bir tərzdə çəkar qızgın bir tövr ilə.* (H.Cavid).

ŞİVƏ II is. [fars.] Naz, qəmzə, ədə. *Nədir bu nuzlanış, nədir bu şivə?* (M.Müsfığ).

ŞÖR I is. Kəsmik. *Bir az çıxa şör, bir eymə də turş qatq göndərmişdi* (Ə.Vəliyev).

ŞÖR II is. coğr. Qurumuş göllərin yerində omələ gələn şoranlıq.

ŞÖR III is. İçində yağ və yumurta olan qoğal.

ŞÖR IV sif. Duzlu. *Kor da bilir, balıq şordur* (Ata. sözü).

ŞÖRAN I is. Şərinə yaşamayan sahə. *Torpağıma, şöran, suyumcu, at, toxumumuz da gec yetişəndir* (Ə.Vəliyev).

ŞÖRAN II is. bot. Yandırmaq üçün istifadə edilən bitki.

ŞTAT I is. [alm.] Bir idarə işçilərinin sabit heyəti.

ŞTAT II is. [alm.] Bir sıra ölkələrdə ərazi bölgüsü.

ŞURA I is. [ər.] Hökumət, sovet. *Mən bu şura vətənimni sevirəm, Yumurtanı, gülşənimi sevirəm* (M.Müsfığ).

ŞURA II is. [ər.] İclas. *Baxalım şura nə qərarə gəlir.* (H.Cavid).

Tt

TAB I is. [fars.] Güc, qüvvət. *Bir ay idi ki, fabrikdən qovulmuşdum, yeni iş tapmaq mümkün deyil idi, achiq da mənı tabdan salmaqda idi* (Çəmənzəminli).

TAB II is. [fars.] Dözmə. *Ürayım şiddətlə döyündü. Nəhayət, tab gətirə bilməyib soruşdum* (İ.Şixli).

TAĞ I is. [ər.] Bostan bitkilərinin gövdəsi. *Addadı zımdan, gəldi növbəhar; Şamamanın tağı yaşıldır, yaşıl* (Aşıq Ələsgər).

TAĞ II is. [ər.] Qaşın öyrisi. *Bəstə boyu, ağ əndamı, gül üzü; Baxdıqca qaşının tağı şirindir* (Aşıq Ələsgər).

TAĞ III is. Bəzi binaların yarımdairə şəklində olan damı. *Körpünün aşağısında sudan qalxan enli kərpic taqların içində otaqlar da var* (İ.Şixli).

TAĞ IV is. Saçın iki hissəyə ayrılın yeri. *Tavuz lələyidir saçının tağı; Xoruz pipiyindən aldır dodağı* (Şəhriyar).

TAXTA I is. [fars.] Tikinti materialı: yonulmuş, hamarlanmış ağac. *Yükü taxta-şalban, torpaqdı, daşdı* (Ə. Kürçaylı).

TAXTA II is. [fars.] Lövhe. *Ona baxmaq üçün uşağı yazı taxtasına çağırırdım* (Q. İlkin).

TAXTA III is. Bir parça, zolaq, şırım. *Gülpəri xalanın donu dörd taxtadan ibarət olur.*

TALA I is. Meşenin qırılmış və ya əkilmiş biçənək yeri. *Nağılda görüydüm cin-şeytan kimi; Talada çayırıka hoppanıb-duşar* (Ağa Ləcimli).

TALA II f. Dağıntı, soymaq. *Xayallar başında at oynadaraq; Ömrünü taladı bir düşməni kimi* (H. Billuri).

TAM I is. [ər.] Dad. *Bəs yeyəndə xörəyin dadından, tamından, adasından heç hiss etmədiniz ki, bu bişmiş o bişmişlərdən deyil, ev bişmişidir* (C. Gözəlov).

TAM II is. Bütöv, tamam. *Bu partlayışın nəticələri tam şəkildə xəylə sonra özünü göstərəcəkdir.*

TAMBUR I is. [fr.] Demiryolu vaqonlarında örtülü meydança. *Onları vaqonun tamburunda durub söhbət edirdilər.*

TAMBUR II is. [fr.] mus. Zərblı Şorq musiqi aləti. *Tambur ilə telli sazı; Qabaqlaşib çalaq barı!* (S. Vurğun).

TAR I is. [ər.] mus. Azərbaycan simli musiqi aləti. *Dostumun əlində bir sızlayan tar; Səpirdi ətrafa şəffaf dalgalar* (M. Müşfiq).

TAR II is. Toyuqların üstündə yatdığı ağac. *Bir qış axşamıydı, qapıda soyuq; Qalxdı tar üstünə bizim çil toyuq* (S. Vurğun).

TAR III is. Qar yığılı, topası. *Dərələrin boğazında ısıldayan xarlanmış qar tirləri ətrafa sərinlik yayırdı* (C. Bərgüşad).

TAR IV is. [fars.] Qaranlıq. *Hava tar, yer dar, bimar zar; Sızıldardı nəyək leyli naha* (M. Ə. Möcüz).

TAR V is. Arabanın yan tərəflərində olan paralel üfüqi ağac. *Su əvvəlcə təkrin topunu, sonra da caqları batırıb tara çıxanda təkrərlərin qıcırtısı da kəsildi* (İ. Şixli).

TAS I is. [ər.] Tabaq kimi qab. *Hava qaralcaq qapını kilidləyib, tasi taxtopuşa çıxardı* (S. Qədirzadə).

TAS II is. [ər.] Nərd oyununda uduş dövrəsi: üç xal qazanıb udulan oyun. *Gəl bir tas nərd oynayaq.*

TAVA I is. Qızartmaq üçün yararlı qab. *Əlində balaca tava tutmuş Sölaərinin qızınıb qurtarmasını gözləyirdi* (M. Hüseyn).

TAVA II is. Yastı, yonulmuş daş. *Elçilər tava daşının üstündə oturdular.*

TAVAN I is. [fars.] Tab, güc, zor. *Ah, Bəhlul Danəndə! Bəhlul Danəndə! Nə tab qaldı; Nə tavan məndə* (R. Rza).

TAVAN II is. Otağın yuxarı hissəsi. *Seyrinə dal bu qurğunun; Nə damı var, nə tavani* (Ə. Kürçaylı).

TAVAR I is. Mal. *Misri qılınc bağlamışam belimə; Tərlərlərin tavarına gəlmişəm* ("Koroğlu").

TAVAR II is. Qıymılmış, qıymətli. *Sonra tavar sazını döşünə sıxdı, baxaq nə dedi* (M. Müşfiq).

TAY I is. Eşq bazarının aləmində mənam həmmalı; *Almışam çiyinimə qəm yüklerini tay kimi* (Ə. Vahid).

TAY II is. Qoşa əşyalardan biri. *Burada da stulların üstü, pəncərələrin kənarı, döşəmə pal-paltar, çəkmə tayı, sınıq güzgü, tükü tökülmüş yastıq və kağız-kuğuzla dolu idi* (H. Seyidbəyli).

TAY III is. O biri tərəf. *Əyi, mən qızın halalca adaxlısı ola-ola hasarın bu tayında qalıq, bir dələduzun birisi də o tayda olsun? Ay bəvəqə arvad!* (Ü. Hacıbəyov).

TAY IV is. Bərabər. *Boz qarğa bülbülə tay ola bilməz* (B. Vahabzadə).

TAY V is. Qüvvətləndirici mənada. *Xanım, belə dənşirsən, vallah tay qorxumdan meşəyə gedə bilmirəm* (İ. Əfəndiyev).

TAYFA I is. [ər.] Qəbilə, nəsil. *Deyirlər ki, onlar çox qərribə bir tayfa imişlər* (M. İbrahimov).

TAYFA II is. [ər.] Cins, növ. *Ataşa atəşlə vermasək avəz; Bu əqrəb tay-fası sancmaya bilməz* (S.Vurğun).

TƏBİƏT I is. [ər.] Varlıq, maddi aləm. *Təbiət varlığı əlində oynadır; Ruz-garlar qudurmuş, səmələr asəbi...* (M.Müfqi).

TƏBİƏT II is. [ər.] Xasiyyət. *Evin kiçik qızı olan Kiçikxanım isə başqa təbiətdə idi, o, ərköyün və şıtaq idi* (M.İbrahimov).

TƏHƏR I is. [fars.] Üsul, yol, qayda, cür. *Məsələni bu təhər həll etmək lazımdır.*

TƏHƏR II is. [fars.] İmkan, güc. *Onlara getməyə təhərim yoxdur.*

TƏK I say Yalnız. *Rüfət oturubdur otağında tək; Gözləyir Xatirə indi gələcək* (Ə.Kürçaylı).

TƏK II say Bir. *Zərnigar üç qardaşın tək bacısı idi* (İ.Şıxlı).

TƏK III qoşma Kimi (benzetmə mənasında). *Onunçün dərd çəkmə, onu bilmə tək; Onun dostları var burda bizim tək* (S.Rüstəm).

TƏK IV ədat Məhdudlaşdırma mənasında işlədilir: ancaq, təkə, yalnız. *Tək bu aləmdə dövlətin olsun* (M.Ə.Sabir).

TƏMİZ I sif. Səliqəli. *Üst-başım həmişə təmiz olar* (S.S.Axundov).

TƏMİZ II sif. Saf; namuslu; doğru. *Əhməd çox təmiz adamdır, onun əvəzi yoxdur.*

TƏMİZ III zərflə Tamam, tamamilə. *Sən təmiz ağılnı itirmisən?* (S.S.Axundov).

TƏMSİL I is. [ər.] Satirik və nəsihetəməz məzmunlu, kiçik həcmli mənzum əsər. *Lafonten öz təmsillərini ancaq bərk yağış yağan vaxt yazmış.*

TƏMSİL II is. Göstərmə, təqdim etmə. *Bosforda lövbər atıb dayanmış iki gəmi; Hərəsi təmsil edir bir yurdu, bir ələmi* (N.Rəfibəyli).

TƏN I is. [fars.] Bədən, endam. *Həmi bir can, bir tən; Çox şükür sənə ey xuda! Olmadıq biz əyərə fəda* (Ü.Hacıbəyov).

TƏN II sif. Düz. *Sona hündürboylu, gülümsər, gözəl tən yerləşli, şux gülüslü bir qız idi* (C.Cabbarlı).

TƏN III zərflə Bərabər, düz yan bölmə. *Qardaş olaq, tən bölək* (Ata. sözü).

TƏNG I is. [fars.] Cana gətirmə, canını boğazına yığma, incitmə, bezmə. *Mən onun əlindən tənə gəlmişəm.*

TƏNG II is. [fars.] Tövşümə. *Qürbətə cana yetdim; Təng olub, sənə yetdim; Vətənə dönan günü; Dinə, imana yetdim* (Bəyati).

TƏPMƏK I f. Qazmaq, belləmək. *O, yeri həmişə səhər tezdən təpərdi.*
TƏPMƏK II f. Vurmaq, geri vermək. *Nə yavə söyləyirsən, ay gədə! Başına at təpəldir nədir?* (N.Vəzirov).

TƏR I is. [fars.] Dərialtı vəzilərin ifraz etdiyi maye. *Tər üz-gözündə qanına qarışmışdı* (C.Bərgüşad).

TƏR II sif. [fars.] Təzə. *Budur, bahar mövsümü; Tər çiçəklər fəslidir* (Ə.Cəmil).

TƏRƏKƏMƏ I is. Köçəri həyat sürən etnik qrupun adı. *Aran tərəkə-mələri qoyunlarını oraya, yaylağa aparırlar* (N.Vəzirov).

TƏRƏKƏMƏ II is. mus. Azərbaycan xalq havası.

TƏRK I is. [ər.] Buraxma, qoyub getmə, vaz keçmə. *Tuğmuşam ayılmaq bayrağını bərk; Ölsəm də etməm səngərini tərək* (S.Rüstəm).

TƏRK II is. Atın sağrısı. *Durmayın atın tərkinə atın; Dumanlı dağlara vələlə salaq* (S.Rüstəm).

TƏRLƏMƏK I f. Tər tökmək. *İlin hər fəslində tərləyirəm.*

TƏRLƏMƏK II f. Xərcləmək, ödəmək. *Ay yoldaş, bir az tərləmək lazımdır, sənə havayı iş görmürlər* (H.Nəzəri).

TƏRS I sif. İnad, höcət. *Həm ürəyi yumşaqdır, sadədir, həm də tərsdir* (M.İbrahimov).

TƏRS II sif. O biri üzü. *Yazıq! Bu arzular dönsə tərsinə; O öz hisslərinə qarışmış yenə; Həyatdan-nəşədən kənər qalacaq* (S.Vurğun).

TƏRS III zərflə Əyri. *Əşir ona tərs bir nəzar salıb susdu* (X.Hasilova).

TƏRZ I is. [ər.] qram. Felle ifadə olunan hərəkətin məna hədudu. *Azərbaycan dilində də felin tərz kateqoriyası vardır.*

TƏRZ II is. [ər.] Şəkildə, formada. *Onun dodaqları xəfif bir tərdə titrəyirdi* (M.Hüseyn).

TƏSİRLİ I sif. [ər.] Effektiv, təsiri olan, əsər edən. *Emilya Mahmudova "Evimizə gəlin gəlir" mahnısını çox təsirli şəkildə ifa etdi.*

TƏSİRLİ II sif. [ər.] qram. Təsirli fəel – özünə ismin təsirlik halında işlə-nən və kimi? nəyi? nə? suallarından birinə cavab verən müstəqim obyekt islah edən feldir.

TƏSİRSİZ I sif. [ər.] Təsiri olmayan, əsər etməyən. *Onun dedikləri təsirsiz deyil, təsirli idi.*

TƏSİRSİZ II sif. [ər.] *qram.* Subyektlə obyekt arasında təsir münasibətini bildirməyə feldir.

TOX I sif. *Yeyib doymuş. Heç bir zaman qarınlarını tox, ehtiraslarını soyumuş görməyəcəklər (M.İbrahimov).*

TOX II sif. *Tünd. Tox qırmızidan çox istifadə*

TOPLU II *sif. qram.* Varlığın çoxluğunu bildiren. *Çox zaman şəhərin küçələrində; Bəzən axınların toptu yerində* (M.Müşfiq).

TOPUQ I *is.* Ayaqda olan çıxıntı. *Daldan atılan daş topuğa dəyər* (Ata sözü).

TOPUQ II *is.* Tutulma, dolaşma. *O danışdıqca dili topuq vururdu.*

TOR I *is.* Balıq və başqa heyvanları tutmaq üçün hörülmüş, toxunmuş şəkə, zənbil.

TOR II *is.* Tələ, hiylə, kələk. *Düşmüşlər gah şirin, gah acı toruna; Sevina-sevina, qoruna-qoruna* (M.Müşfiq).

TOR III *is.* Qaranlıq. *Şamxal hiss etdi ki, Gülsərin başı hərlənir, hər şey onun gözüne tor görünür* (İ.Şıxlı).

TOZ I *is.* Xırda qum dənəcikləri. *Külək tozu qaldırır; Layla körpən, a layla* (R.Rza).

TOZ II *is. bot.* Ağacın bir növü. *Tozağacı yaranandan ağdı qar kimi; Cökələr də düməğ olmuş bu tozlar kimi* (O.Sarıvəlli).

TRAP I *is. [holl.]* Təyyarə və gəmidə pilləkən, nərdivan. *Trapla hündür bir qadın enirdi* (Anar).

TRAP II *is. tex.* Suyun axıb gətməsi üçün döşəmədə dəşik. *Vanna otasında trap açmaq lazımdır.*

TROMB I *is. [yun.] tib.* Qan damarında əmələ gələn qan laxtası.

TROMB II *is. [ital.] coğr.* Atmosferin burulğanlı, çox güclü, şaquli hərəkəti, xortumu.

TUR I *is. [fr.]* Bir dövrə rəqs, oyun. *Son tur ərafəsində taxıra salınmış bir oyun maraqlı doğurmuşdur.*

TUR II *is. [fr.] harb.* Tüfəng gülləsindən qorunmaq üçün içi torpaqla doldurulmuş silindr səbət.

TURŞU I *is. kim.* Aldehidlərin oksidləşməsi nəticəsində alınan maye. *Sirkə turşusu.*

TURŞU II *is.* Duza qoyulmuş xiyar, kələm, pomidor və s. *Mən əti döyənə kimi get bir az turşu al* (Ə.Vəliyev).

TURŞU III *f.* Açımaq, qıcırmaq, süstləşmək. *Kişi Mələvi görən kimi üz-gözünü turşutdu* (M.İbrahimov).

TUŞ I *is. [alm.] mus.* Musiqi alətləri ilə çalınan qısa tobruk musiqisi.

TUŞ II *is. [alm.]* Bilyard oyununda: bilmədən, təsadüfən şara toxunma.

TUŞ III *is. [alm.]* Mürəkkəbin bir növü. *Şüarlar qırmızı tuşa yazıldı.*

TUŞ IV *is.* Bərabər. *O, hərbi qaydada özünü düzəldərək, əlini qulağının tuşuna qaldırıb, gəlmək üçün icazə istədi* (M.İbrahimov).

TUŞ V *is.* Rast gəlmə, qarşı. *Bir yay aldım çıxmaq üçün şikarə; Tuş gəldim bir ahu gözlü nigarə* (M.Müşfiq).

TUT I *is. bot.* Meyvəsi yeməli və şirin olan ağac növü. *Tut kölgəsində; Bardaş qurmuşdu; Bostancı Qara* (M.Əliyev).

TUT II *f.* Yapışmaq. *İmdad çağıran səs bir də eşidilib qırıldı, sanki bağırmanın boğazından tutdular* (Ə.Cəfərzadə).

TUTMAQ I *f.* Saxlamaq, yapışmaq. *Tutdu nəbzini tabib onun dərhal; "Nə demişsən?" – dəyə edincə sual* (M.Ə.Sabir).

TUTMAQ II *f.* Həbs etmək. *Tez olun, gızların, gəzirlər sizi; Gəlib tutacağlar* (S.Vurğun).

TUTMAQ III *f.* Yaraşmaq. *Zər bəftalı qara donu; Allah, necə tutur onu!* (Ə.Kürçaylı).

TUTMAQ IV *f.* Çevirmək. *Mən üzümü başını aşağı salıb qıpırmızı qızarmış Azərə tutdum* (M.İbrahimov).

TUTULMAQ I *f.* Yaxalanmaq, həbs olunmaq. *Atam tutulmuşdu, mühakimə ediləcəkdə* (M.İbrahimov).

TUTULMAQ II *f.* Alınmaq, təsir etmək. *Sadıq tutuldu. Bir siqaret yandırdı* (A.Babayev).

TUTULMAQ III *f.* Düşər olmaq. *Avam anası tutuldu qəm; Avam atası qasını çatdı* (M.Müşfiq).

TÜMƏN I *is. [fars.]* Pul vahidi. *Bir əmliyin bir tümənə satılı; Necə oldu dövlətin, malların, dağları!* (Aşıq Ələsgər).

TÜMƏN II *is. tar.* Ərazinin hərbi-inzibati dairələrindən biri.

TÜND I *sif.* Acı, bərk (çay). *İndi də dalbadal tünd çay içməsi, çörək yeməsi göstərirdi ki, Göyçək doğrudan da möhkəm acıqlambdır* (Ə.Vəliyev).

TÜND II *sif.* Xasiyyəti pis olan, ağır olan, hirsli. *Xasiyyətiniz bir az tünddür, ondan qorxuruq* (S.Rəhman).

TÜND III *sif.* Açıq olmayan, tutqun (rəng). *İti çənəsinin altında qara sapla tikilmiş tünd qırmızı düymə qalmışdı* (N.Həsənzadə).

TÜTÜN I *is.* Papiros üçün hazırlanmış məmulat. *Ananov kağıza tütün bikanlar; Qurtardı tənəki, saman qalmadı* (Aşıq Ələsgər).

TÜTÜN II *is.* Tüstü. *Yanarsan, təpədən çıxar tütünün; Tutular boğazın, kasilər ünin* (M.P.Vaqif).

Uu

UC I is. Son, axır. *Gözlə ha gözlə, gözlə ha gözlə, axırda dəstənin ucu açıldı* ("Koroğlu").

UC II *qoşma* Ötrü, görö. *Yazıq arvad mənim ucumdan şirin yuxuya həsrətdir* (Ə.Vəliyev).

UÇQUN I is. Dağın sürüşməsi. *Görürsən bir anda dağ dərəsində; Uçqunlar özgə bir həyat yaradır* (M.Araz).

UÇQUN II f. Əsmək, titrəmək. *Hava bərk soyuq olduğundan o uçqunurdu.*

UÇMAQ I f. Havada qanadla getmək. *Durma, uç göylərə, pərvazına heyranam, uç!* (S.Rüstəm).

UÇMAQ II f. Yıxılmaq, dağılmaq, sökülmək. *Ona elə gəldi ki, dünya üstünə uçdu, uşaqlıqdan ürəyində bəslədiyi ən aziz bir arzunu özü məhv etdi* (İ.Şıxlı).

UÇUQ I sif. Xarab olmuş, dağılmış. *Bu uçuq binanın həyat-bacası Lenaya çoxdan, lap balaca vaxtlarından tanış idi* (S.Qədirzadə).

UÇUQ II sif. Soyuyqoymodən, qorxudan üzde və dodaqda əmələ gələn soppı.

UD I is. [ər.] bot. Hindistanda bitən və yandırılıqda xoş iyi verən ağac adı.

UD II is. [ər.] mus. Simli Şərqi musiqi aləti.

USTA I is. [ər.] Sənətkar, ustad, öz işini bilən. *Ramazan öz işinin ustadıdır.*

USTA II *zərf* [ər.] Cold; ağıllı. *Allahverdi Qəhrəman oğlu dəmirçi Tomasdan təvəqqə etdi ki, usta tərəpsin* (S.Rəhimov).

UZANMAQ I f. İstirahət etmək, yatmaq. *İşıq söndürüb yatağa uzandı, amma yata bilmədi* (D.Dəmirli).

UZANMAQ II f. Dayam etmək. *Uzanır məclisin, günəş doğana; Ellər aşığına "yənə çal!" – deyir* (S.Vurğun).

UZANMAQ III f. Boy atmaq, böyümək. Gözlərinin qabağında *Hədəflər gah uzanır dönür qara lentaya, gah kiçilir, toz olur* (R.Rza).

Üü

ÜNSÜR I is. [ər.] Bir şeyin tərkib hissəsi.

ÜNSÜR II is. [ər.] Yabançı, yad, özgə.

ÜSKÜK I is. Tikiş zamanı barmağa geyilən alət, oymaq.

ÜSKÜK II is. Potok, daraq. *Bir üskük bal bütün şanın keyfiyyətini özündə cəmləşdirmirmi?*

ÜTÜ I is. Paltarı qaydaya salan alət. *Başqa qadınlar paltar yuyur, ütü çəkir, tikiş tikir, pəton oxudub kef edirdilər* (Ə.Vəliyev).

ÜTÜ II is. İsti, bürkü. *Uşaq ütüyə düşüb, evim yıxıldı.*

ÜZ I is. Sifət, bəniz. *Aç üzün, yax tikəm insanın; Arı sancar üzün, pələk-dən qaç!* (M.Ə.Möcüz).

ÜZ II is. Qaymaq, südün üzünə gələn yağ. *Onlar çəkilən üz hesabladılar* (İ.Şıxlı).

ÜZ III f. Suda əl-qol ataraq hərəkət etmək. *Sərin sularında üzür balıqlar; Qağayılar kimi süzür qayıqlar!* (S.Rüstəm).

ÜZƏNGİ I is. Yəhərdə ayaq qoyulan yer. *Yəhərə çəkilən bu cüt üzəngi; Baxın, oxşamayır biri-birinə* (Ə.Kürçaylı).

ÜZƏNGİ II is. anat. Orta qulaqda ikinci sümükçünün adı.

ÜZLÜ I sif. Üzü qoşong olan. *Məni xəbər alsə gül üzlü canan; Salam dəyərsiniz yara, buludlar* (B.Azəroğlu).

ÜZLÜ II sif. Yağlı. *Stolun üstündə ilıq yumurta, qaynar süd, üzlü pendir, kərə yağ, şirin çay var idi* (Ə.Vəliyev).

ÜZLÜ III sif. Həyasız, sırtq; riyakar. *Yox böylə iki dilli, yaman üzlü çafakar; Böylə fələk olmaz!* (M.Ə.Sabir).

ÜZMƏK I f. Suda hərəkət etmək, çimmək. *Üzür sulara, min gəmi; Sükançının nədir qəmi* (Ə.Kürçaylı).

ÜZMƏK II f. Dörmək. *Könül bağçasıyla öz qələmiylə; Al-əlvan çiçəklər üzür Füzuli* (B.Vahabzadə).

ÜZMƏK III f. Əldən düşmək, yorulmaq. *Nigarancılıq üzürdü Bağrı: "Görəsən, qayıtdılar Bakıya, yoxsa hələ burdadılar?..."* (İ.Molizadə).

ÜZMƏK IV f. Kəsmək; olaqəni kəsmək. *Yax, maraqlandır, həyəcan keçirir, gecə-gündüz buruqla əlaqəsini üzür* (S.Rohman).

ÜZSÜZ I *sif.* Həyasız, sırtıq, riyakar. *Bir sıra vicdansız, bir sıra üzsüz; Gəzib qara-qara hər yerdə güdür* (M.Müşfiq).

ÜZSÜZ II *sif.* Üzü olmayan əşya. *Üzsüz yorğan-döşəyə girib xəyala getdi.*

ÜZÜCÜ I *sif.* Üzücü, suda üzən. *Hərçəndi Yasəmən çox üzücü idi, amma bu iti axan, daşları və böyük kolları yumalayan seldə üzmək mümkün deyildi* (S.S.Axundov).

ÜZÜCÜ II *sif.* Yorucu, cansıxıcı. *Bir-birindən üzücü, əzablı fikirlər onun qəlbini sıxırdı* (C.Gözelov).

ÜZÜK I *is.* Barmağa keçirilən bəzək əşyası. *Hər əlinə alıb bir danə üzük; Üzüyü dəstinə alan oynasın* (M.P.Vaqif).

ÜZÜK II *sif.* Əldən düşmüş, yorğun. *O, üzük adamlar kimi davranırdı.*

ÜZÜLMƏK I *f.* Zəifləmək. *Sara xəstəlikdən üzülmüşdü.*

ÜZÜLMƏK II *f.* Aralı düşmək... *Mən necə dərd çəkməyim, əlim yardan üzülür.*

Vv

VAR I *is.* Dövlət, sərvət, mal-mülk. *Aldada bilməmiş dünyanın varı; Bir məslək eşqlə yaşayanları* (S.Vurğun).

VAR II *is.* Varlıq, mövcudiyyət. *Ahu-zar çəkməkdən yox olub varı; Saf aynası tutub möhnət qubarı* (Q.Zakir).

VAR III Xəbər mənasında. *Burada gecələrin qərib səsi var* (S.Vurğun).

VARLIQ I *is.* Olma, var olma, mövcud olma, mövcudiyyət. *Məhəbbət özü də canlı həyatdır; Onun varlığını yaşayan duyur* (S.Vurğun).

VARLIQ II *is.* Bolluq. *Varlığa nə darlıq* (Ata. sözü).

VERGİ I *is.* Müəssisədən, idarədən, əhəlidən və s. alınan məcburi dövlət rüsumu. *Vergi, biyar bizi gətirdi cana* (S.Rüstəm).

VERGİ II *is.* Fövqəladə istedad, qabiliyyət. *Sözün düzü, bu dilbərdə təbiətin vergisi var* (S.Vurğun).

VƏZİFƏ I *is.* [ər.] Bir şəxsin üzərinə qoyulan və onun mütləq yerinə yetirməli olduğu iş; borc. *Hər bir işdə vəzifəni; Sən biləsən əsgər kimi!* (B.Vahabzadə).

VƏZİFƏ II *is.* [ər.] Bir idarə və müəssisədə müəyyən işlərin ifası ilə əlaqədar olan qulluq yeri, qulluq. *O, rayon partiya komitəsinin katibi vəzifəsini ifa edir.*

VƏZN I *is.* [ər.] Çəki, ağırlıq. *Mənim pambıq yükü ilə aram yoxdur. Özü çox, vəzni az* (Ə.Haqverdiyev).

VƏZN II *is.* [ər.] Şeirdə müəyyən ölçü; misraların ölçüsü. *Demirəm mən sənə şair deyilsən, var şerin; Vəzn var, qafiyə var, qalibə yox can, Yusif!* (S.Ə.Şirvani).

VURAN I *is.* riyaz. Vurma əməlinə: vurma hasilini almaq üçün bir ədəd digər ədədə neçə dəfə vurulduğunu göstərən ədəd.

VURAN II *f. sif.* Buynuzla, yaxud topikle, vurmaq xasiyyəti olan. *Vuran öküzə Allah buynuz verməz* (Ata. sözü).

VURĞU I *is.* Döyünmə, vurma. *Bir əsər yaranır hər düşüncədən; Hər qəlb vurğusunun öz mənası var* (S.Vurğun).

VURĞU II *is.* gram. Səzdə bir hecanın başqalarına nisbətən yüksək tonla deyilməsi.

VURULMAQ I *f.* Zərbə endirilmək, çalınmaq, güllə ilə vurulub öldürülmək və s. *Üzvlərdən Hacı Mirzə Həsən vuruldu* (M.S.Ordubadı).

VURULMAQ II *f.* Bənd olmaq, aşiq olmaq, məftun olmaq. *Can, usta, mən bir çəlik yay kimi qurulmuşam; Ürəkdən ahugözlü bir qıza vurulmuşam* (M.Müşfiq).

Yy

YAD I *is.* [fars.] Hafizə. *Hərdən düşür mənim də; Məktəb illərim yadı* (Ə.Cəmil).

YAD II *sif.* [fars.] Özgə, başqa, qeyri. *Onun çöyrəylə boya-başa çatmaq; Sonra yad oğluna qoşulub qaçmaq* (S.Vurğun).

YAĞ I *is.* Qida maddəsi, süddən hazırlanan məhsul. *Nənəm yağ gətirir, anam bal qoyur; Bacım işləməli bir dəsmal qoyur* (O.Sarıvəlli).

YAĞ II *f.* Yağışın düşməsi, yağmaq. *Göydən odlur qurğuşun yağır buzlu səngərə* (O.Sarıvəlli).

YAĞLI I *sif.* Yağı çox olan ət, xörək, süd və s. *İçilən çuy, yeyilən yağlı plov; Çəkən haqqavii qəlyan oldu* (M.Ə.Sabir).

YAĞLI II *sif.* Yağlı. *Mən bəhsən yağlı kəndcilerin evinə düşürəm* (M.H.Əliyev).

YAXALAMAQ I *f.* Qəfləten tutmaq, yapışmaq. *Geri dönərək mənə yaxaladı* (S.Rəhman).

YAXALAMAQ II *f.* Suya çəkmək. *Su töküüb yaxaladı, kənara atdı, təzədən doldurdu və kamali-ehitramla Cahan xanımına uzatdı* (M.İbrahimov).

YAXALANMAQ I *f.* Yuyunmaq. *Get, ocağın üstündə isti su var, yaxalan, gəl...* (M.İbrahimov).

YAXALANMAQ II *f.* Ələ keçmək, tutulmaq. *Cümşüd iki dəfə oğurluq üstə yaxalanmışdı.*

YAXMAQ I *f.* Sürtmək, çəkmək. *...Əslində isə bir kəndçi öz birliliyi ilə yüz şəhərlinin başına piy yaxar* (M.İbrahimov).

YAXMAQ II *f.* Yandımaq. *Şairlər, şairlər, bircə söz üstə; Sübhədək yaxdınız ürəyinizi* (B.Vahabzadə).

YAL I *is.* coğr. Sıra dağların və ya dağ massivlərinin ən hündür hissəsi. *Yaz olanda yaşillaşır; Gülür yamacın, yalın* (O.Sarıvəlli).

YAL II *is.* Atın boynundakı tüklər. *Yataraq birtəhər atın yalına; Səyirdib dolandı dağın dalına* (S.Vurğun).

YAL III *is.* İtə vermək üçün hazırlanan yemək. *Çırmayıb qolunu itə yal tökür* (S.Vurğun).

YALAQ I *is.* İti yemləmək üçün qazılmış yer. *İtin yalını yalığa tök.*

YALAQ II *sif. dan.* Yaltaq; xəsis; qazan dibi yalayan. *Bircə ondan özünü gözəl, çox yaltaq adamdır* (C.Məmmədquluzadə).

YALMAN I *is.* Atın boynu, yal bitən yeri. *Sindi yalmanına cahillər; Buraxıb cəlovu, nə qədər ki var* (O.Sarıvəlli).

YALMAN II *f.* Dodaqlarını yalayaraq islatmaq. *Murad əlini gözələrinin üstündən götürüb, ələmli bir nəzərlə mənə baxdı; yalmandı – dodaqları qurumuşdu* (Çəmənzəminli).

YALNIZ I *zərf* Tək, tənha, kimsəsiz. *Axşama qədər orada yalnız qaldım* (H.Nəzərli).

YALNIZ II *ədət* Məhdudlaşdırma mənasında; ancaq. *Mən yalnız ona, Şahmara baxırdım* (İ.Əfəndiyev).

YAN I *sif.* Böyür, tərəf. *Yan küçələrdən iki böyük dəvə gəlirdi* (M.M.Əliyev).

YAN II *f.* Od tutmaq, əzab çəkmək. *Yan, dinmə, sən allah! Qan, dinmə, sən allah!* (M.Ə.Sabir).

YAR I *is.* [fars.] Dost, yoldaş. *Bulmadım onda bir müvafiq yar; Yar sandıqlarım bütün əğyar...* (M.Ə.Sabir).

YAR II *is.* [fars.] Sevgili, moşuq, moşuq. *Çəməndəşəyidir sevdalı yarın; Ona layla deyir səhər küləyi* (S.Vurğun).

YAR III *f.* Doğramaq, kəsmək. *Nəğmələr söyləyirəm al günəşə; Yar mənim beynimi, yar qəlbimi, yar* (S.Rüstəm).

YARA I *is.* Xəstəlik; güllə yarası. *Sürünür döşündə, qolunda yara; Sürünür bu yaxın təpəni aşır* (Ə.Cəmil).

YARA II *f.* Lazım olmaq, gərək olmaq, yaramaq. *Çox da ki varın yoxdur, meylimə yaramısan* (B.Vahabzadə).

YARI I *is.* İki yerə bölünmüş şeyin bir hissəsi; orta. *Pis olmaz, yarıda bir ayaq saxlamaq* (R.Rza).

YARI II *f.* Xoşbəxt olmaq, təmin olunmaq. *Mən fəlayə neylədim, Qoymadı bəri yarıyam?* (B.Vahabzadə).

YAŞ I *is.* İl, sinn. *Bahar oldu, qış oldu – itirdiyim ömür, gün; Qazandıgım yaş oldu* (B.Vahabzadə).

YAŞ II *is.* Ağlamaq nəticəsində gözədən tökülən su. *Dedikcə qəlbinə qarantlıq çökür; Gözündən od kimi o, yaşlar tökür* (S.Vurğun).

YAŞ III *sif.* Nəm, sulu. *Nahid uçuruma enmək istəyəndə ayağı yaş gilin üstündə sürüşdü, az qaldı ki, dəryə ensin* (H.Abbasbəzadə).

YAŞ IV sif. Pis. Məzhəbi, dini, rəhmi yox; *İşləri yaşdı, qoymayın!* (M.Ə.Sabir).

YAŞLANMAQ I f. Yaşa dolmaq, qocalmaq. *Artıq Ədham kişi yaşlanmışdı.*

YAŞLANMAQ II f. Nəmlənmək, yaş olmaq. *Gecə yağış yağdığına görə paltar yaşlanmışdı.*

YAŞLI I sif. Xeyli yaşı olan, yaşa dolmuş. *Hər dəfə bu mənzərəni görəndə mən yaşlı, atam kimi güclü olmağı arzulayırdım* (Ə.Əylisli).

YAŞLI II sif. Sulu, nəmli, gözü sulu. *Xəstə cavan, yaşlı gözləri ilə həyatı son dəfə olaraq baxırdı* (Çəmənzəminli).

YATMAQ I f. Yuxulamaq. *Bütün ailələr səhər məlumatını dinləməmiş evdən çıxmır və gecə məlumatını dinləməmiş yatmırdılar* (S.Rəhman).

YATMAQ II f. Qurtarmaq, dayanmaq. *Fabrikalarda işləyən fəhlələr işləri yatırmışdılar* (Ə.Haqverdiyev).

YATMAQ III f. Çökmək, oturmaq. *Çoban iti üstünə gələndə aşağı yat.*

YAVA I sif. Pozğun, ədəbsiz, azğın. *Mən səni gəlin gətirdim ki, oğlumun ayağını qumarxanalardan, yava yollardan çəkəsən* (Çəmənzəminli).

YAVA II sif. Sert, boğuşqan, acıqlı (it.) *Yava itin yava kücüyü olar* (Ata. sözü).

YAY I is. İlin fəsillərindən birinin adı. *Bu yay istirahətə öz bağımızı köçəcəyik!* (S.Qədirzadə).

YAY II is. Elastiki, yığılıb-açılan əşya. *Faytonçu əlindəki paslı mis məftili oğlanın köməyi ilə salamat yaylara sarımağa başladı* (Q.İlkin).

YAY III is. köhn. Silah. *Yaydan ayrılan ox geriyyə dönməz; İrəli baş alar, yalnız irəli* (S.Vurğun).

YAY IV f. Genişləndirmək, enilətmək. *Dünyaya yaydı şöhrətini, adını* (F.Qoca).

YAYLA I is. coğr. Dəniz səviyyəsindən hündürdə yerləşən sərin yer.

YAYLA II f. İstilenmək. – *Niyə evə gələn kimi soyunub tökürsən? – Yaylamışam.*

YAYLIQ I is. Dəsmal, örtük. *Görürkən yuxuda qoçaq babamı; Hönkürüb aqlaram əlimdə yaylıq...* (S.Vurğun).

YAYLIQ II sif. Yayda hasil olan, yetişən. *Bizim bağda çoxlu yaylıq alma ağacı var.*

YAZ I is. İlin fəsillərindən birinin adı. *Qaydadır, boranlı, qarlı qışların; Sonunda çiçəkli, güllü yaz olar* (S.Vurğun).

YAZ II f. İş görmək. *Öz eşqimi könlümdəki yarpaqlara yazdım* (S.Rüstəm).

YAZI I is. Qeyd, məktub, gözəl xətt. *Stolun üstündə qaldı yarımçıq; Qızıl qələminlə yazdığın yazı* (S.Rüstəm).

YAZI II is. Çöl, səhra, düzənlik. *Bunlar atları yazılara tərəf sürməyə başladılar* ("Qaçaq Nəbi").

YEL I is. Bir tərəfə axın edən hava cərəyanı. *Su gəlsə sel bilərdim; Meh əssə yel bilərdim; Dağda bir oba salsan; Mən səni el bilərdim* (Bayatı).

YEL II is. tib. Revmatizm (xəstəlik). *Canımda yel var, yoldaş Qaradağlı* (B.Bayramov).

YELKƏN I is. Gəmi. *Lermontovun yelkəni tak; Sakitliyi tufanlarda aramışam* (B.Vahabzadə).

YELKƏN II sif. Külək tutan yer. *Yelkən yerdə oturma, xəstələnərsən.*

YELLİ I sif. Küləkli. *Yelli havada həyatə düşməsən olmaz?*

YELLİ II sif. Yel xəstəliyinə tutulmuş. *O, yelli ayağını dəriyə bükmüşdü.*

YELLİ III zərf Çox tez, cəld. *Evvə yelli get, Bayram!*

YELLİ IV sif. Hirsli, acıqlı. *Beş-altı ağzı yelli cavanın belinə berdanka bağlayıb saldılar ortalığa* (M.İbrahimov).

YETİŞMƏK I f. Dəymiş. *Xəstə nə qədər durıxsan da, armud vaxtında yetişər, – dedi. – Hər şeyin öz vaxtı var* (M.İbrahimov).

YETİŞMƏK II f. Çatmaq. *Unutmuşam cəfaları, dardları; Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli! (Ü.Hacıbəyov).*

YETİŞMƏK III f. Həddi-bülüğa çatmaq. *Maşallah, qızınız artıq yetişib.*

YOL I is. Gediş-gəliş üçün yer. *Kəndimizin qəşəng yolu var.*

YOL II is. Vasitə, üsul. *Məsələn hansı yolla həll etmək olar?*

YOL III f. Didişdirmək. *Qazın tükünü yoldular.*

YOL IV num. söz Dəfə, kərə. *Sizə üç yol gəlmişəm, amma sizi evdə tapmamışam.*

YOLUXMAQ I f. Xəstəliyə tutulmaq. *Sarılıq, elə bil yoluxdu o birilərinə* (B.Azəroğlu).

YOLUXMAQ II f. dan. Baş çəkmək, dəymək. *Səid müəllim xəstə idi. Yatağından durmuşdu. Bir gün onu yoluxmağa getmişdik.*

Zz

ZƏFƏR I is. [ər.] Qolobə, qalibiyyət, müvəffəqiyyət. *Gəzib bu dost elləri, dolansan qarış-qarış; Har yanda görəcəksən, yüksəliş, zəfər, yarış* (Ə.Cəmil).

ZƏFƏR II is. [ər.] Bola, xətə. *Mənim arzum budur ki, sənə zəfər toxunmasın.*

ZƏR I is. [fars.] Qızıl, qızılı rəng. *Çöllər zərə boyanır; Günün şüalərindən* (B.Azəroğlu).

ZƏR II is. Nördde oyun daşı. *Qaraş zəri nörd taxtasının içinə çırpdı, ayağa durdu* (M.İbrahimov).

ZƏRF I is. [ər.] Bükülən, bükmək üçün olan paket. *Elə əlimə keçən qəzeti qaldıranda arxasından ağ bir zərf düşdü* (S.Qədirzadə).

ZƏRF II is. [ər.] qram. İş və hərəkətin necə, harada, nə zaman, nə qədər icra olunduğunu bildiren nitq hissəsi.

ZİL I sif. mus. Yuxarı səs, yuxarı registr. *Cəlal da zil səslə deyir bayatı; Tutub qışqırığı bütün elatı* (S.Vurgun).

ZİL II ədat Tamam ilə, lap qara. *Gözlərin zil qaranlıq; Gəl, bir aylı gecədir* (F.Qocə).

ZİNDAN I is. [fars.] köhn. Qaranlıq və döşətli həbsxana, qəzamat. *Sabah Şərqin yaqın mard oğulları; Zindanların qapısını döyəcəklər* (S.Rüstəm).

ZİNDAN II is. [fars.] Demiri döymək üçün alet. *Zindan pas atıb; Çəkiçə səpsiz qalıbdır* (İ.Zamanlı).

MÜNDƏRİCAT

<i>Azərbaycan dilində omonimiya</i>	5
<i>Omonim sözlər</i>	5
<i>Omonimlərin müəyyənləşdirilməsi</i>	6
<i>Omonimlərin inkişafı və yaranma yolları</i>	11
<i>Leksik yolla əmələ gələn omonimlər</i>	12
<i>Omonimlərin təsnifi</i>	24
<i>Omomorfeələr</i>	33
<i>Sözlərlə şəkilçilərin omonimliyi</i>	38
<i>Sintaktik omonimlər</i>	39
<i>Omonim söz birləşmələri</i>	40
<i>Frazeoloji omonimlər</i>	44
<i>Omonim cümlələr</i>	46
<i>Lügətin quruluşu və ondan istifadə etmə qaydaları</i>	47
<i>Lügətdə gedən tixisarlar</i>	49
Aa	50
Bb	61
Cc	75
Çç	78
Dd	83
Ee	90
Əə	91
Ff	93
Gg	95
Hh	98
Xx	100
İi	103

Kk	105
Qq	111
Ll	122
Mm	124
Nn	129
Oo	130
Öö	132
Pp	133
Rr	136
Ss	137
Şş	145
Tt	148
Uu	156
Üü	157
Vv	159
Yy	160
Zz	164

AZƏRBAYCAN DİLİNİN OMONİMLƏR LÜĞƏTİ

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ
2007

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Kompüter səhifələyicisi: *Rəvan Mürsəlov*
Korrektorlar: *Pərinaz Musaqızı*
Fəridə Səmədova

Yığılmağa verilmişdir 14.03.2007. Çapa imzalanmışdır 30.05.2007.
Formatı 60×90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 10,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 10000. Sifariş 63.

DÜST 5773-90, DÜST 4.482-87

Kitab "CBS-PP" MMC mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Şərifzadə küçəsi, 3.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin

"Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə
kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında"
12 yanvar 2004-cü il
tarixli sərəncamı ilə nəşr olunur.